عرض مخصوص وحقگذاری

من بنده که سالهاست ازوطن دور افتاده دست تقدیرم عنان بسوی غر
معطوف داشته است باقتضای حب وطن که خوداز ایمان است پیوسته بیاد
مشعوف بودم . بدین سبب هرجایکی ازهموطنان را دیدار میکردم اول ازو
خاك پاك وطن و ترقیات آن می‌پرسیدم ، تا اینکه سی واند سال قبل ازیاو
بخت باجناب مستطاب اجل اکرم آقای میرزا اسدالله خان ناظم الدوله که امر
فرمانفرمایی خطهٔ فارس سپرده بکف کفایت ایشان است شرف ملاقات دست د
فرمایشات حکیمانهٔ آن وزیر فرزانه که بعلاوهٔ سعادت سیادت بعظمت ق
وجلالت وپاکی نژاد وبلندی همت ودولتخواهی ووطن دوستی و آگاهی ازو
زمان امتیاز کامل برهمگنان دارد درخصوص لوازم ترقیات وطن وتربیت ابنا
وطن که به احسن بیان تقریر می‌فرمودند چون آوای سروشی درگوش هو
جا گرفت . مقالات سودمند وترقیخواهانهٔ آن امیر نامورمیل خاطرم را بسو
خامه ودفتر کشانید همیشه ازدور ونزدیك ازپرتو مهر کمالاتش باقتباس نورها
می گماشتم تا ازتابش مهر معارفش گل ناچیزم همبوی گل آمد .

پس اوقات خالیهٔ حیات را که بس عزیز است بترجمه وتألیف مصرو
داشته بانتشار بعض آثار نیز ازفضل خداوندی توفیقیابی حاصل آمد .

لهذابی هیچ تملق وچاپلوسی که در روش بنده بس ناپسند است محض ادا
مراسم حقگذاری این کتاب‌رابنام نامی آن وزیر پاك ضمیر موشح داشته‌درنها
فروتنی بفرگاه بلند شان تقدیم مینمایم .

امید که این تحفهٔ ناچیز که سبب تقدیم آن فقط رعایت رسوم حقگذاری اس
درنظر بلند آن منبع کمالات صوریه ومعنویه مقبول ومستحسن افتد . واز
ذرهٔ بیمقدار بدآنمهر منیر فلك سیادت محقر یادگاری بوده تا سالیان دراز س
ابقای نام گرامی آنجناب گردد .

نام نیکو گر بماند ز آدمی   به کزو ماند سرای زرنگار

کمترین عبدالرحیم بن ابوطالب نجار تبریزی

سفینهٔ طالبی

یا

کتاب احمد

جلد دویم

از خامهٔ

(عبد الرحیم بن ابو طالب نجار)

باذن نظارت جلیلهٔ معارف

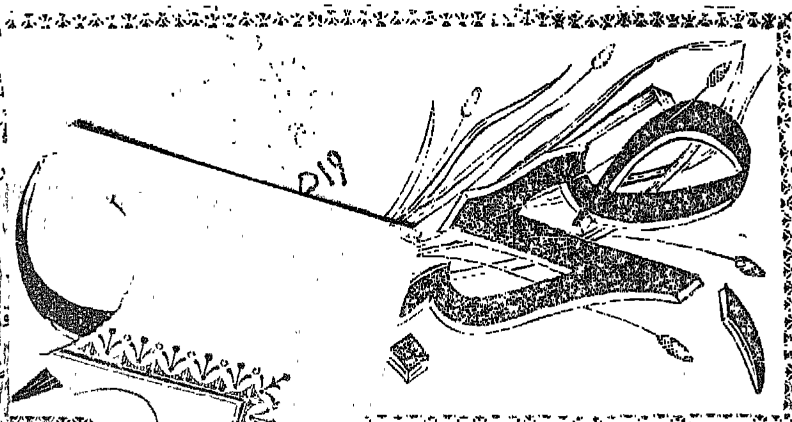
Imprimerie Akhter

در مطبعهٔ اختر چاپ شده

اسلامبول

۱۳۱۲

بنام خداوند بخشندهٔ مهربان

ایران • جوشیدن آب وگداختن سرب درکاغذ • کار خانا
شرحی از تغییر آب • بعض قواعد عجیبهٔ فیزیا

امروز احمد از مکتب آمد گفتم درس
ادب که طبیعت اطفال خوش بخت ومعقول است
چهار ماه است به مکتب جدید می‌رود عجب تر ... به
دوستداران وطن که بنای مکتب طرح جدید در ... گذاشته
ودرعرض سال ۱۳۱۱ — ۱۳۱۰ هجری سنه ۱۸۹٤ میلادی
یکباب مکتب مقدمات درتبریز دایر ساخته اند خداوند ذوالجلال
مسئلت صحت واقبال نمودم . از خواندن احمد وزبان شیرین اومحظوظ میشد
.ور می‌گشتم . زیرا که وظیفهٔ پدری فقط منتهی به تربیت وتعلیم اطف
درنظر بلنمعلوم است نیل آرزوی صواب واجرای وظیفهٔ ماموره به همه
ذرهٔ بیقیمت آیند است . درملل متمدنه به حکم وجوب قانون که مبتنی به امروا
ابقای نام، (اطلبوالعلم من المهد الی اللحد) است همه کس باید اطفال خودرا
اندن ونوشتن بیاموزد، اگر کسی طفل خودرا به مکتب ندهدمس
بی سواد از اکثر امتیازات تمدن محروم می‌ماند، هیچ کس به او
کند، واگر دختر است شوهر نمی‌کند، درهیچ جا ری
اگری قبول نمیکنند، به خدمات جما

رهٔ بلدیه یاتحویلداری وعضویت مجلس حفظالصحه ومجالس قضاوت
... نام انتخاب نمی‌نمایند . این است که درملل همجوار عموم سکنه
... وضیع وشریف ، شهری ودهاتی محض اینکه استخفاف محرومیتهای
را حامل نشوند همه صاحب سوادند روزنامه میخوانند ودرمسائل
امور وطن رأی وعقیده دارند . علمای ملت که پدر روحانی وطن
مدنی است رابطهٔ خودرا ازموهومات آسمانی به معلومات ومحسوسات
وتربیت لابدمنه امروزی ابنای وطن معطوف داشته اند ، اصلاح عیوبات
لانه انهارا بواسطهٔ روزنامهها که درهر ده پنجاه خانه واری به عنوان متنوعه
طبع ومنتشر است نشان میدهند . آنهارا ازوخامت تنبلی وکاهلی متنبه مینمایند ،
دانستن قدروقت گرانبهای انسانی ، ومعنی ادب ، وقبح عصبیت ، وحمق اسراف
لزوم درالبسه واطعمه ، وتشویق ترقی صنایع ، وعملیات وطن ، ومحسنات استعمال
آنها ، وتشریح تجاوز حقوق ، وظلم رؤسای جزؤوکل مستحضرمیدارند . واز این
مواعظ حسنه درمیان ملت یك وحدت کامله وتنسیج ملیه بعمل آید وسعادت
افراد بیك هیئت جامعهٔ برکات عمومی مبدل گردد . هرشخص مکلف وظیفه
وحقوق خودرانسبت بوطن خود ، به مذهب خود ، بجماعت خود ، به رؤسای
خود کاملاً میدانند . زیرا که از طفولیت درمکتب حالی شده وازامتحان خود
ملکه نموده که غیرت ومنیت وعصبیت بشری فقط درحفظ سربستهگی وطن ،
وناموس وطن ، وازدیاد ثروت وطن ، وتربیت اولاد وطن ، واحترام مذهب
ورسوم وطن است وبس (۱) احمد درس خودرا تمام نمود تحسینش کردم

[۱] ما ایرانیها در جزء هزار بدبختی دیگر از محبت مقدسهٔ وطن یکجا بیگانه شده ایم وقت فلسفی قدیم که میگفتند « این وطن مصر وعراق وشام نیست * این وطن شهریست که اورا نام نیست » حالا باید بفهمیم این وطن که وظیفهٔ ما در حفظ او وترقی او هر نوع فدا کاری وجان سپاری است (ایران است) که اسامی شهرهای معروفش شیراز واصفهان ویزد وکرمان وکاشان وطهران وخراسان وقزوین ورشت وتبریز وخوی وسایر ملحقات اوست . اگر مسلمانیم باید فرمایش حضرت ختمی مآب صلوات الله علیه وآله رادرفتح مکه بیاوریم ومتذکر بشویم وقتی که از سرا پرده اجلال که در بلندی مشرف به حرم برای حضرتش زده بعداز ادای نماز شکرانه باغر پیامبری وجلال ذو الجلالی بیرون آمده وروبحرم نموده خطاب فرمودند مکه تو وطن منی من ترا چون جان خود دوست دارم سکنهٔ تو ابنای وطن من هستند من انهارا همان ستم که پدران مهربان به پسران خویش خواهند ولی کفار قریش قدر مرا ندانستند ومرا مجبور نمودند که لوای فتوحات وهدایت خودرا در ملکی دور ازساحت تو بر افرازم بعد ازان فرمودند (مکه حرم خدا است پی صید او دویدن ونبات اورا دریدن جایز نباشد)
پدر ومادرم فدای چنین پیغمبر پاك بادکه محبت وطن‌را بزبان فصیح وبیان واضح به پیروان وامت خود توصیه فرموده (گوش سخن شنو کجا دیدهٔ اعتبار کو) خداوند دل دانا وگوش شنوا بما بدهد که به پیغمبر خود تاسی نمائیم .

ودعا نمودم گفتم نورچشم من می‌بینی که از تعلیم چهارماههٔ مکتب جدید از محمود که سه سال است به مکتب قدیم میرود بیشتر تعلیمات تحصیل نموده وزبان نمسه وفرانسه وانکلیس را می‌فهمی اگر پارهٔ معایب این مکتب را که تومیروی باتغییر الف‌بای ما اصلاح نمایندنتیجهٔ اومثل آفتاب برمنکرین نیز می‌تابد وظلمت صرف را روشن میکند. آنانکه تغییرالف با ووضع تعلیم (زبری) را که طبیعی وشرعی است محض اینکه نقض فضایل افسانه خوانی انها است منکر بودند ودرعدم ایجاد اومتشبث انواع وسائل بی شعورانه میشدند حالا مثل خفاش از ضوء شمس معرفت اطفال هفت سالهٔ مکاتب جدیده منزوی میشوند وفقط درظلمت لیالی جهل مستمعین خود شان طیر انکورانه نموده سر وصورت خودرا بدر ودیوار مدافعه میزنند. متعلمین مکاتب جدیده درنه ساله‌گی تاریخ وطن، وقواعد تکالیف واجبهٔ امردین، ومقدمات علم هندسه وحساب، وجغرافی وفیزیك وکیمیا وادبیات را بالسنهٔ چند آشنا هستند. ودرپانزده سالکی علم حقوق وعلم حیات را (آکنوم) کامل تحصیل نموده فارغ میشوند (ولی طلاب هفتاد سالهٔ ما هنوز درباب طهارت مشغول تغییر عبارت هستند وازعمق دره‌های بی‌ته احتیاط وسیلهٔ نجات میجویند).

احمد گفت آقا تعلیم لسان ترکی عثمانی وروسی که مجاور وطن ما هستند عیب ندارد تعلیم زبان انکلیس ونمسه وفرانسه که از سرحدما دوهزار فرسخ دور هستند برای اطفال ایران چه لازم است وایرانی چه ربطی باآنها دارد.

گفتم همین کج فهمی وجاهلی است که مارا باین ابتذال فوق‌الکلام رسانیده اطفال شصت سالهٔ مانیز بیشتر در این عقیدهٔ فاسده اصرار داشتند ازغشاوهٔ سامعه وباصره هجوم ملل اجنبی را که چون سیل بنیان کن دور مملکت مارا گرفته وهرساعت نزدیکتر میشوند نمی‌بینیم واحساس نمی‌کنیم وآواز هل من مبارز آنهارا نمی‌شنویم اینست که آسوده نشسته ایم ونمیدانیم که وطن ومذهب ما از جهل ما درمعرض خطر هولناك واقع‌شده. پنجاه سال قبل ازاین از (طهران) تا (لندن) و (پاریس) چاپاری چهار ماه راه بود حالا اگر از (طهران) تا (رشت) راه آهن داشته‌باشیم روزششم وارد پطربورغ ولندن وویانه وبرلین وپاریس میشویم واگر راه آناطولی یا آسیای کوچك را تمام نمایند

از طهران سه روزه بمحمل شام میرسیم دراین صورت کدام بی‌شعور میتواند منکر بشود که فرانسه وانکلیس مجاور مانیست. یاندانونفهمدکه ازاردبیل باین صعوبت راه به تبریز آمدن کاهی دوازده روز میکشد درمیان طهران وقزوین وتبریز درزمستان میشود یکماه معطل شد . ولی از طهران وتبریز درهمه فصل سال منتهای معطلی سفر پای تخت دول معظم از شش به هفت روز میرسد وانکهی حیثیت ثروتی ما ممقتضی دانستن السنهٔ خارجه است زیرا که وطن ما بجز سواحل دریای خزر از اراضی مخصوصه معدوده نیست غیر از میوهٔ خشك از قبیل کشمش وبادام مال بیرون بری نداریم برنج وپشم وابریشم ما قابل ذکر نیست. پس برای فروش میوه‌جات خود خریداری یابازاری لازم داریم معلوم است این بازار واین خریدار در آسمان نیست همان ملل مجاورما است آیا در این صورت یادگرفتن السنهٔ آنها که بتوانیم بی واسطه کلمات خودرا مبادله نمائیم لازم است یانه ؟وایرانی باید باآنها ربطی داشته باشد یاخیر ؟ قریش که هر ساله ازمکه به تجارت شام میرفتند چون تجارت شام دردست یهودیها بود همه لسان عبری را آشنا بودند . احمد گفت آقا پس قالی وپنبهٔ ما مال التجاره نیست؟ گفتم خوب بود که این مسئلهٔ جگر سوزرا نمی پرسیدی بلی یکفقرهٔ عمدهٔ مهمه قابل هر نوع تمجید وستایش قالی ایران است همه عالم خریدار اوبودند فرنکیها به این جواهر پشمی حسد بردند الوان مصنوعی اختراع کردند تجار مسلمان نمای جاهل ما آن الوان قلب را برای نفع دنیای خودشان در مملکت ترویج دادند هم نقص بزرك بعمل صباغت وفروش الوان ثابتهٔ مملکت وارد نمودند وهم قالی مارا درانظار بی قرب کردند حالا هیچ کس نمیخرد وازآن جهة که کاسد شده قالی بافها نیز از قماش و نقشهٔ اوهرروز میکاهند تا ارزان تمام نمایند وبتوانند بفروشند شعبهٔ ثروت به این اهمیت که افتخار عملیات ومال التجارهٔ ایران بود کان لم یکن منسوخ گردید وانانکه برای نفع چند روزهٔ خود بادعوی اسلامیت به تضییع ثروت وطن وترویج فروش مال قلب اجنبیها کوشیدند لعنت ابدی تاریخ را برای خود یادگار گذاشتند (ذلك هوالخسران المبین)بازار پنبهٔ ما بهمین قرار مخصوص روسیه بود در روسیه با اطلاعات آخری هرساله یك کرور خروار پنبه بکار خانهای

نساجی نخ ریسی مصرف میشود [۲] وطن ما اقلادهیك این مبلغ رامی توانست ببازار روسیه نفرستد . بدبختانه از یکطرف تغافل کارداران واز یکطرف تکاهل پنبه کاران مملکت دست بهم داده در این عالم ترقی که (زلویس) هانیز توسعهٔ بدایره تمدن وتجارت خودشان داده‌اند درتصفیه و نجابت تخم و تاچه بندی وسهولت راه حمل ونقل که بتوان زودتر وارزان تر پنبه‌مارا بخارجه فرستاد ذره‌ئی اقدامات بکار نبردند . واز یکطرف ممالك پنبه خیزاجانب بخصوص مملکت مخصوبهٔ وسیعهٔ (امریکا) ده مقابل بزراعت پنبه و خوبی وارزانی اوافزودند [۳]

واز یکطرف علما ووطن پرستان ملت روس دولت رامتنبه نمودند که ما یحتاج پنبهٔ مملکت را در داخله بعمل آورد تا هر ساله پنجاه کرورتومان ثروت یعنی روح مملکت وملت بخارجه نرود . دراین بین ممدنیل آرزوی ملت روس شدیم محال ایروان وقفقازوهمه آسیای وسط ازدریای خزرتا دیوار چین بابلادمعروف

[۲] رنك طبیعی پنبه سفید برف وبعضی مایل بزردی وکبودی وسرخی وخاکستری میشود. در مملکت امریکا وافریقاوهندوستان واسپانیا وماکادونیه وایتالیاوترکستان وایران وقفقازبعمل آید شعرهای پنبه باذره‌بین تارهای مسطح شفاف است طولش از (۱۳) تا (۳۶) میلی متر وپهنش از (۱۱) تا (۱٤) میلی متر میشود هر قدر طول شعر (والاکون) بیشتر است کران ترومرغوب تراست نخ انها بادوام وبسیار ظریف میشود این‌فقره یعنی طول شعر در پشم نیز اول شرط خوبیست وسبب گرانی بها می باشد) (میلی متر قسمت هزارم متریا تخمیناً ذرع شاهی است)

[۳] [illegible] چندین دولت جمهوری است تفصیل اورا در جلداول کتاب احمد نوشته ایم این مملکت که یك قسمت او باسم امریکای متحدهٔ شمال یادولت (اتازونی) معروف است درعرض شصت سال انقدر ترقی نموده که‌الان مادر جهـان محسوب میشود یعنی اگر زراعت عالمرا ترك نمایندآن مملکت همه‌دنیارامیتواند از گندم وزرت خود غذا واز پنبهٔ خود لباس وازمعادن‌خود طلا ونقره بدهد این دارالعلم‌عالم نوعی‌ثروت‌دنیارا دراین‌مدت‌قلیل برخود جلب نموده‌که سکنهٔ اودر بیست سال اخری (۲۵ ملیان) افزوده شـده شهرهای صد هزار نفری بیست سال قبل از این از ده تا بیست بار به این عدد علاوه کشته اکثر متمولین آنجا سالی پنج کرور تومان مداخل دارد .از کجا درعرض شصت‌سال‌یك شخص میتواند پانصدکرور تومان پول جمع کند معلوم است‌از علم 'از کفایت 'ازغیرت' ازراستی 'یك صحرای وسیعه دویست‌فرسخ مربع‌را قنات میکشند شرکت تشکیل میکنند راه آهن میسازند معادن در میاورند بعد ازان سالی صد کرور نقره میفروشند وپنجاه کرور پنبه میفروشند وسیصد کرور تومان گندم میفروشند وبا این وسایل قدرتیه ثروت عالمرا بوطن خودشان جاب می نمایند ملت ما در دست اسیا بیهای‌سه هزارسالهٔ خود تا امروز نیز اسیرمیاند ودر کریوه‌های آدم کش خود زنده‌مدفون میشود وتنبلی خودرا با این کلمات تشویق میکنندکه دنیا برای کفاراست وآخرت برای ما است اینجا همه فانی است وانجا همه باقی در این جا باید خاك بخوریم ذلت بکشیم تکدی نمائیم تادرانجابه سلطنت جاودانی برسیم ونمیداند (زین سوی اجل چه گونه باشی * زانسوی اجل چنان‌بمانی)

تاشکند و سمرقند پای‌تخت پادشاه مبرور امیرتیمورمعروف وبخارا وخیوه واخال ومروتاده فرسخی خراسان بدولت روس مسلم گردید فوراً صحرای وسیعهٔ ترکستان را قنات کشیدند ازامریکا تخم پنبه آورده به سکنه بی پول قسمت نمودند اشخاص عالم ومجرب برای تعلیم وتشویق پنبه کاران مأمور کردند طریقه وآداب این زراعت نافعه را بالسان قوم وبیان سهل وساده طبع وانتشار دادند سلم فروشی راکه رعیت فقیر از فرط احتیاج بایست حاصل خودرا پیشکی بمتمولین بی انصاف بفروشد غدغن نمودند وبانك زراعت بازکردند به زارعین دروقت لزوم مبالغی باتنزیل صدی سه قرض میدهند که بعد از فروختن حاصل خود وام خزانه را ادا نمایند .

از نتیجهٔ این مساعی متحده دولت وملت که حکما و وجوبا باید درهمه جا همعنان برود حاصل پنبه درداخلهٔ روسیه نصف محتاج الیه مملکت را بالغ گردید الآن نیز هرساله ازجانب وزیرزراعت و فلاحت ووزیرداخله مامورین باعلم وغیرت ممالك وسعیهٔ ترکستان را میگردند هر جا اراضی بایر مستعد زراعت پنبه است سکنه می نشانند تخم و پول واساحهٔ زمین کاوی میدهند اگر کم آب است قنات میکشند ومزارع جدیده احداث مینمایند . ازپنبهٔ ایران حالا یکجا مستغنی شده اند روز بروز بقیمت نازل ترمیخرند وفقط به کارخانهٔ کرباس زبر وکاغذ سازی مصرف میکنند بعداز اندکی پنبهٔ مارا مطلق خریداری وبازاری نمیماند وپنبه کاران ماآسوده میشوند .

احمد گفت آقا چندی قبل از این یاد دارم که شما از بیرون آمدید از بغل خود روزنامهٔ درآوردید مارا دعوت نمودید وگفتید بیائید بیائید رجال آیندهٔ این وطن بیائیدبدوید شادباشید امروز تاریخ احیای یك شعبهٔ مهمهٔ ثروت مدفون ملتی است . اعلاحضرت اقدس همایون الوان مصنوعی را غدغن فرموده که وارد مملکت نشود واحدی در صبغیات استعمال ننماید . گفتم صحیح است پیرارسال بود افسوس که آن شعف وسرور باهزار مژده های مسرت انگیزدیگر مابسیار زود مبدل به یأس وافسوس گردید .

سابق به خاك عراق ومازندران تخم پنبهٔ امریکا را نیز دادند درطهران کارخانهٔ نخ ریسی باز کردند درمازندران کارخانه قندریزی احداث نمودند .

شخص بزرگواری که مؤسس این بدویات نافعهٔ محیی وطن بود ودر کمال سرعت وثبات دراستقرار وتوسعهٔ آنها میکوشید علی الغفله شربت وفات نوشید . وهمه اقدامات او باخود آن مرحوم مدفون خاك فراموشی وحق نشناسی ما گردید. ومیتوان گفت سرنوشت وطن محبوب مابحکم تقدیر تغییر یافت (تاریخ میشناسدکه آن شخص بزرگوارکه بود) وانهگهی این طور احکام واقدامات محیی وطن وقتی مجری میشود که تبعه طالب اوباشدومعنی وفائدهٔ اورا بفهمدوگرنه حکومت که قیومی یك ملت نابالغ را متعهد شده در اجراء واستقرار اوامر خود ابراز استقامت وکفایت نماید علاوه برایناحکامی که درطباع عموم سکنه تاثیر خاص داشته باشد بایداز روی اساس شرع مبین وضع شده بصحهٔ مجتهدعصر موشح گردد وازدستگاه قانون برآیدودردستگاه مخصوصی اجراشود انوقت بدویات نافعهٔ وطن وقواعد ملکیه از فوت یا تغییر شخصی تلون نیابد وتجویف نپذیرد . اینست که احکام مملکت ماپنجاه سال است ازجهل ماقبل ازاجرا ثبت دفتر فراموشی میشود . درغدغن الوان قلب رنگها را از هر جابود ضبط نمودند بعد ازیك هفته مأمورین یعنی خاینان دولت وملت به اشخاص چندفروختند باز بهمان قرار بالانحصار بدو مقابل قیمت اولی مبایعه شد . ملت ما باید بداند وبفهمد واحساس نماید که هرگاه رنك قلب استعمال مینمائیم عملیات خودمانرا فاسد میکنیم

اگرسوختن فنارهای کوچه‌هاوروفتن اسواق وفرش معابروپاکی آب حمام هارا نه پسندیم خودمان درتاریکی وگل و عفونت میمانیم . اگر مکتب نداشته باشیم اطفال ما بی سواد میماند . اگر شرکتها تشکیل ندهیم صنایع راترقی و ترویج نه نمائیم . منسوجات وطن خودمان را نپوشیم . واز کبریت گرفته تا کاغذ محتاج فرنگیها بشویم . وهرروز اسباب نوظهور به کارخانهٔ آنها سفارش بدهیم ومال اجنبی را که هیچ کدام درخور مقتضیات مانیست ترویج نمائیم ثروت یعنی روح خود مارا باجنبیها را یکان میدهیم وما محتاج هستیم . اگرمااستعدادحفظ وطن ومقبره های اجدادی خودمانرا نداشته باشیم پیش چشم ما مهاجرین اجنبی استخوان اجداد مارا کنده درجای آنها بازیگرخانه درست خواهد نمودنه استخوان دیگران را زیراکه خانه خانهٔ ماماست نه خانه دیگران . پس باید چشم غیرت را باز نمائیم وگوش ناموس به آوازخیرخواهان عاقل وطن بداریم ترهات اشخاص مغرض ومفتن را

گوش ندهیم همه اقدامات نافعهٔ دولت را تقویت نمائیم واز روی قوانین اداره خانهٔ خودمان را که اجرای اوامر شرع شریف وحاوی جمیع جزئیات تمدن وتشخیص حقوق فردی وعمومی وسد تعدیات اقویا بر ضعفاء وظالم برمظلوم است نه اینکه ممانعت نمائیم بلکه جبین تضرع بخاك تعبدسوده استدعا بکنیم وازروی علم وبصیرت مملیت خودمان را درروی اساس شرع قوی وبنای محکم اسلام منظم نموده باخلاف خود یادکار بگذاریم وبگذریم وگرنه بخداوند ذوالجلال که اخلاف ما ازاین جهل وبی علمی ونداشتن قانون مملکت وندانستن حقوق وطن محبوب در آینده خانه شاگرد ونوکر وچوبان ملل اجنبی میشوند . حالت وحیثیت آنها تابع میل مهاجرین گردد آوازمناجات واذان صبح منارههای مساجد بخواب نوشین خانمهای انها صدمه میزند وغدغن میشود صدای نا قوس بانك مؤذن را عوض میکند سر هر رهگذر میکده ها بازگردد . و پرده گیسان مامجبوراً برو باز میگردد وبحکم (الغالب قادر) شریعت پاك مایکجا ازمیان میرود انوقت ندامت کسانیکه برای دنیای پنج روزه وتصرف املاك مردم به اسم آسمان سلطانی میکنند وهروقت درمملکت اسم قانون وتربیت برده میشود بدون اینکه بخوانند وبدانند وبفهمند که این قوانین فقط برای حفظ ناموس ملت وتقویت شریعت واحترام قران مجید است نه تقلید فرنگیان یاالعیاذبالله اجرای رسوم مخالف دین پاك اسلام علی رؤس الاشهاد خود کشی مینمایند وشریعت را درخطر میدانند ونور آفتاب عدل را که میخواهدافاق وانفس را منور نماید ودست ظالم را ازسر تبعهٔ مظلومه کوتاه کند وقضاوت مردم رامطابق اوامر مقدسهٔ اسلام بداوردباهزار تن واستادی خاموش مینمایند وافسانههای بیفروغ خودرا دروسط السمای جهل قوام بی لجام .نیر اعظم میستایندوحافظ اسلام بقلم میدهند.فایده نمیدهد جبرئیل قهر خداوندی مشتی بدهنشان کوبد وگوید (الان قدندمت وماینفع الندم) بعد ازان میدانند که اگر ما برای خودمان قانون وضع نمائیم اساس او شریعت پاك اسلام ونصوص مقدسهٔ قرآن است. واگر همین غفلت را اندکی امتداد بدهیم (حریفانرا نه سرماند نه دستار) اجانب برای ما قانون وضع میکنند ومارا مجبور تعبد مینمایند ولی نه ازروی شریعت پاك اسلام انوقت دین از دست اخلاف ما بدرستی ومادام الدهر مثل بلادحواشی ممالکت مابیرون میرود (فسیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون)

درین بین محمود واسد وماه رخ وزینب وارد شدند دور میز کتابت مر
گرفتند از مسکو ذره‌بین جدید آورده ام یك قطره آب کل الود تعبیه نمود
گذاشته ام حیوان عجیبه وغریبهٔ که درمیان یك قطره شنامیکنند نشان میدا
اطفال مشغول تماشاشدند یکی از دست دیگری میکشید اگرچه عجلهٔ مذمومه
از اطفال نیز ناپسند است از حالت همهٔ انها ابراز میشد ولی هیئت جامعهٔ انه
عالی داردبه عقیده من دردنیالذتی بهتر از تماشای اجتماع چند طفل خو شکل
ومؤدب وشیرین ولطیف که سرهای همه چون غنچهٔ ناشگفته دریکجا بر
پیوسته وپیرامن چیز غریبی مشغول تماشا میشوندنیست. مگر استقبال پسری که
در ۲۲ سالگی تحصیل خودرادرمدارس عالیه تمام‌نموده بعنوان معلمی بخانه‌خود
برمیگردد . قدری تماشا نمودند احمد گفت من حالا بشما چیزغریبی نشان میدهم

(شکل ۱ آب در زیر کاغذ میجوشد)

ودرمیان کاغذ آب را میجوشانم رفت ازاوطاق خود (لامپ الکؤل) را آورد (لامپ الکؤل چراغ جوهر ناز است که در همه امتحانات چون دو ندارد و خوب میسوزد استعمال میکنند) حوضك كاغذیرا كه قبل از وقت حاضر نموده بود نخ بسته از چوبی آویخت میان حوضك آب ریخته و لامپ را گذاشت بزیرش اب بعد از چند ثانیه بنا کردبجوشیدن (رسم اول)

اطفال تعجب نمودند محمود گفت اینکه تو نمودی بدیهی است من درروی کاغذ میتوانم سرب را آب بکنم احمد اثبات دعویرا طالب شد محمود سرب را گذاشت روی

کاغذ مقوی بنوع استادی گرفت روی شعلهٔ لامپ، سرب بعد از اندکی بنا کرد بگداختن. احمد مغلوب شد من هردورا تحسین نمودم محمود خودرا باحمد می ستود واز غلبهٔ خود خوشنود بود . احمد گفت من خیلی کارها میتوانم بکنم که تو قادر نیستی محمود گفت من میتوانم آبرا بی آتش بجوشانم که معلم توهم نمی تواند.

احمد قبول نکرد بالاخره نذر نمودند که اگر محمود بتواند احمد جعبهٔ رنك واسباب نقاشی خودرا به محمود بدهد وگر نه محمود قطعهٔ میرعماد خودرا که از روی اومشق میکند دادنی باشد. محمود رفت از اوطاق خود آهك پخته آب نخورده که قبل از وقت بدرشتی دانهٔ نخود بارچه‌ها نموده حاضر داشت آورد استکان نصفه آبرا گذاشت پیش احمد چند پارچه از آهك انداخت میان آب فورا آب بنا کرد بجوشیدن احمد چون نمی دانست که آهك پخته‌را هرقدر درجای بی رطوبت نگهداری حرارت مستترهٔ خودرا حفظ میکند متعجب شد

(شکل ۲) اقا محمود سرب روی کاغذ می گدازد

معلوم است بی تعویق بنذر خود وفا کرد جعبه را آورد گذاشت پیش محمود ولی چون جیز قطعه واسباب نقاشی وترسیم او بود ازمغلوبیت خود ورفتن جعبه متأثر شد . محمود از حالت او دریافت جعبه‌را به احمد پس دادو گفت تو برادر محبوب منی هرگز اسباب تعلیم ترا نمیگیرم بردار بتو بخشیدم همینکه بعدازاین هرچه میشنوی منکر مباش صبر بکن دقت وتعقل نما اگر نفهمیدی طالب

ازجوشیدن وگرمی آب میگردد . دراین جایك تجربهٔ بدیع دیگر نیزهست هرگاه دراین حالت یعنی وقتی که قطرات آب کرویت یافته ومیان فنجان آتشین دور میزند وتبخیرمیشود میان فنجان را باحامض فحمی سخت پربکنیم چون تبخیر حامض فحمی از آب سریعتراست همان لحه حامض فحمی تبخیر میکند درمیان فنجان شصت درجه برودت بعمل آید وهمان قطرات مدور منجمد گردد وما درطرفة العین ازمیان آتش میتوانیم یخ برداریم . عجب تر این است که بخار گرم عضو آدمی را از آتش بدتر میسوزاند . مثلابادست همه‌کس میتواند آتشرابرداردوزود بیندازد ودست خودرا نسوزاند ولی هیچ کس دست خودرا بمنفذ بخار سماور نمیتواند نزدیك ببرد زیرا که دراین جا خود بخار که در سایر مواقع وسیلهٔ حفظ عضو از سوختن میشود عضو آدم را میسوزاند (مثل این فقرهٔ عالم فزیك درعالم تمدن نیز هست هرگاه داد خواه خودش بیدادگرشود یابعبارت دیگر شخص حافظ حقوق مردم بنای بی حسابی وسلب حقوق بگذارد وپاسبان دردی بکند درآنوقت حرارت آن آتش از جمیع حرقیات ظالمیه بیشتر گردد ووجود اعضای هیئت جامعهٔ ملت را پاك بسوزد وخاکستر آنها را بروی زمین میپاشد چه گونه که در اکثر جا باچشم خودمان می بینیم) احمد گفت اقا از سرعت تبخیر حامض فحمی سخت چه گونه درلحهٔ حرارت باآن شدت سلب شده وبرودت درجهٔ انجماد بعمل میآید گفتم واضح است که اجساد در حالت تبخیر یا باید حرارت غریزی خودرا صرف نمایند یادرعدم اکتفاء حرارت محل خود را جلب نمایند و هر قدر سرعت تبخیر جسد مایع یاغیر مایع بیشتر است صرف حرارت غریزی یا محلی نیز بهمان درجه بیشتراست . اگر در تابستان بسطح خانه آب بپاشیم همان ساعت خنکی هوای خانه را احساس میکنیم زیرا که آب بنای خشکیدن میگذارد یعنی مبدل به بخار میشود واز حرارت هوای خانه بقدریکه درخور تبخیر اوست جلب میکند واز این جهت هوای خانه خنك میگردد .

هروقت از آب گرم بیرون آییم دربدن خودمان چائیده گی احساس مینمائیم [illegible] خشکانیده‌ایم تبخیر میکند

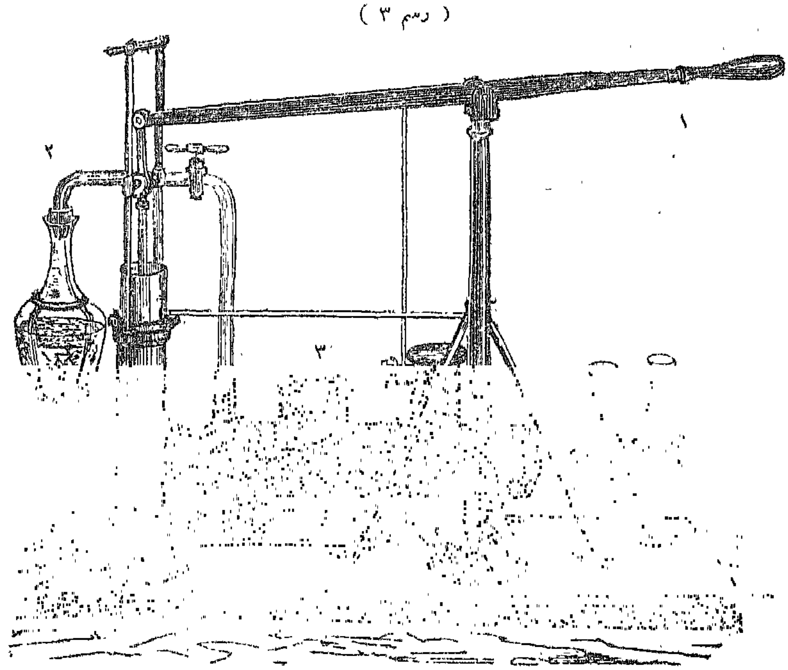
واز حرارت بدن به بخاری خود مصرف مینماید وتنزیل حرارت بدن مورث چائیدهگی ما میشود. بعد از انکه خشکانیدیم دیگر احساس برودت نمیکنیم . درممالك گرم سیرعربستان وایران واسپانیول کوزهٔ از گل میسازندکه آبرا بیرون میتراود وهمیشه بیرون کوزه تراست آبراتابه این کوزهها ریختند بعداز اندکی خنك میشود زیراکه رطوبت بیرون کوزه در تبخیر است وازحرارت آب کوزه مصرف میکند وخنك مینماید . اگر خواسته باشی آب زود سرد شود کوزه یاشیشهٔ پرازآبرا بدستمال ترپیچیده مقابل باد بیاویز هرچه سرعت خشکیدن دستمال روی ظرف سریعتراست خنکی آب ظرف بیشتر است. وقتی که ماعرق کردهایم نباید بهوا بیرون بشویم یا مقابل باد بایستیم سببش واضحاست رطوبت عرق بدن ماکه میخشکد از حرارت بدن ما جذب مینماید حرارت داخلهٔ بدن تنزیل یابد اگر هوای خارج غلبه نماید آنوقت البته سرما خورده ناخوش میشویم. هرگاه به کف دست خودمان (یفیر گوگرد) [٤] بریزیم چون ازاجساد سریع التبخیر است فورا متصاعد گردد یعنی مبدل به بخاری شود کف دست ما احساس سردی میکند . بخار یفیر گوگردرا می توان بواسطهٔ بادزن به کاسهٔ پر از آب دمید و آب را متجمد ساخت این را هم باید بدانی که تبخیر فقط مخصوص مایعات نیست اجساد سخت نیز تبخیر میکند اگر قدری (یود) میان شیشه بگذاریم بعد از اندکی میان شیشه پر از بخار سرخ رنك میشود ومشهود می گردد . کافور وسایر عطریات همه تبخیر می شوند زیراکه انتشار نکهت

(٤) اثر یا یفیر در اصطلاح علما قوه ایستکه بوزن وتحقیق نیاید میان فضارا علو نموده مدیر نور والکتیر ومحرك جذب ودفع واساس استحالهٔ کبیرهٔ کونیه میباشد (یفیر) که مادراینجا ذکر میکنیم عبارت ازمایع رقیق است که یفیر کوکرد گویند در کئول وحامض کوکرد تقطیر میکنند درمیان (معدنیات) بسهولت حل میشود قدر جزئی اوبه آدم مریض چون دوای بهی محرك است مثل شراب اما بیشتر خوردن اوموجب سکر شدید ومد موت است استنشاق (یفیر) مثل جوهر تریاك بیهوشی شدید میاورد یفیر خالص در (۳۵) درجه سیلیس میجوشد چند بارازاب سبکتراست در (۳۱) درجه برودت منجمد میگردد آب قسمت پانزدهم خودرا ازیفیر درخود حل مینماید امایفیر آب بسیار جزئی رامیتواند درخود حل نماید درهمه دواخانهامی فروشند وهرجاکه درنوشته جات مطلق اسم (یفیر) برده شود منظور همین یفیر کوکرد است نه یفیر روح الارواح یامحرك القوی است.

بواسطهٔ تبخیر آنها است . یخ وبرف نیز خیلی زود تبخیر میشوند.پس ازاینها
معلوم شد که اجساد دارای دو حرارت اند یکی حرارت ظاهر ویکی حرارت
مخفی حرارت ظاهر معلوم است .از جمله حرارتهای مخفی یکی هم حرارتی است که
اجساد درحالت بخاری خود مصرف میکنند یعنی میگیرند اما مخفی می نمایند ومعلوم
نمی کنند واز روی تحقیق معلوم نموده اند که برای تبخیر صدمثقال آب جوشنده
آنقدر حرارت لازم است که با آن حرارت می توان پانصد مثقال آب سرد را
جوشانید یعنی از درجهٔ صفر بدرجهٔ هشتاد آورد این حرارت راکه در بخار
شدن آب مصرف شد حرارت مخفی گویند زیرا که آتش داد وآب گرفت .
اما میزان الحراره نه نمود . چون آب سردرا که روی اوجاق بگذاریم ومیزان
الحراره درمیان او نگهداریم از درجهٔ یك متدرجاً بقدر گرمی آب تا درجهٔ
هشتاد که آب بنا می کند بجوشیدن همه‌را میزان الحراره نشان میدهد ولی
بعد از جو شیدن هر چه آتش را زیاد نمائیم بیشتر از هشتاد درجه نمی نماید
تاآب همه جوشیده وبخار گشته تمام میشود پس حرارت زیادکه آب میگرفت
وصرف تبخیر خود می نمود ان حرارت را از ما پنهان میداشت هر کاه‌ما آن
حرارت را خواسته باشیم از آب پس بگیریم باید بخار اورا ضبط نمائیم
وتبرید بکنیم آنوقت بخار مبدل بقطرات مائی میشود وحرارت مخفی یا مستترهٔ
خودرا آزاد مینماید همین طور است اجساد مایعه که بی جوش وآتش تبخیر
میشوند.مثلاً آب که در ظرفی گذاشتهٔ خودبه خود میخشکد. لباس ترکه بهوا
آویختهٔ خشك میشود.شدت وضعف مایعات نیز متفاوت‌است‌جوهر انگور زود
تر از آب،ویفیر گوگرد زودتر از جوهر انگور،وحامض فحمی‌سخت (ثابت)
از یفیرزودتر وهکذا تبخیر میشود یقین‌حالا درست‌حالی شدی‌که چرا ازفنجان
آتشین بواسطهٔ تبخیر حامض فحمی سخت توانستیم یخ بر داریم زیرا که
حامض فحمی در تبخیر مسرعهٔ خود همه‌حرارت فنجان‌راجلب نمود وازمحل
خود نیز آنقدر جذب نمود که تولید شصت درجه برودت گردید ودر لمحهٔ بصر
از میان آتش یخ برداشتیم. احمد گفت آقا حالاکه سخن ازانجماد آب درمیان
است این‌را نیز بیان نمائید که یخ‌مصنوعی را چه طور درست میکنند مگروجود

از قوانین فزیك است که در آینده بتو تعلیم خواهند داد وساختن یخ مصنوعی در اراضی حارّه که زمستان نیست ودر تابستان حرارت هوا بدرجهٔ هلاکت میرسد برای سکنه موجب امتدادحیات است . احمد گفت آقا مگرچنین مکانی هست که در آنجا زمستان و یخ و برف نباشد؟ گفتم این مسئلهٔ تودرست به آن می ماند که عالمی از فقیهی پرسید که تکلیف روزه گرفتن سکنهٔ (غرینلاند) که در داخلهٔ دایرهٔ قطب شمال است ویکماه آفتاب در افق آنها غروب نمیکند چیست؟فقیه گفت چنین جای راخدا خلق نکرده حالاتو هم مثل او . چون ازکرهٔ زمین که دروی ساکن هستی مطلع نیستی به خیالت میرسد که همه جا زمستان دارد وآب یخ می بندد . ترکیب انجماد مصنوعی چنین است که اگر کاسهٔ پر از آب را در زیر سرپوش ماشین (پنومات) یعنی مخلیة الهوا بگذارند وهوارا از زیر سرپوش تخلیه نمایند آب کاسه فوراً بنا میکند به یخ بستن این است که در زمینهٔ این قانون فزیکی چندین اسباب یخ بندی درست نموده اند همینکه سهولت

(رسم ۳)

(پریور) اسباب انجماد یا یخ بستن آب است که یك تنك آب در یکدقیقه یخ میشود از مخترعات (کارّه) است .

وارزانی اورا تا کنون باز بدرجهٔ مطلوب که دست رس فقرا باشدنیاورده‌اند.
از همهٔ آنها ساده وسهل که بی آتش وبخار ساختن یخ ممکن باشد ماشین(کارّه)
است که در صورت (۳) می بینی تنك را آب ریخته بواسطهٔ سربند که از
(غودا پرچ) درست نموده اند سرش را قایم میکنند بعد بواسطهٔ دستهٔ نمره
اول هوا از میان تنك که به لولهٔ نمره دویم نصب ومربوط است تخلیه میکنند
فوراً آب تنك از فشار هوا مستخلص شده بنای تبخیر میگذارد ابخرهٔ متصاعده
به میان حوض نمره سیم داخل شده درآنجا عرق گوگرد که میان حوض
ریخته اند ابخره را می بلعد ودرمیان تنك اول سوزنهای منجمده وکم کم انجماد
کلیه آب بعمل میآید آنرا برمیدارند وتنك دیگررا میگذارند و یخ بستن هر تنك
منتها یك دقیقه میکشد چون این ماشین نسبت بسایر اسباب انجماد سهل وارزان
است لهذا آنجا که یخ لازم است تحصیل او بیشتر قرین استفاده است .

در این بین ازیك گوشهٔ حیات صدای گریهٔ شدید اطفال برخواست قیل وقال
بلند شنیده شد از غوغا وکلمات بی ترتیب نتوانستم چیزی حالی بشوم محمود را
صدازدم اسد را صدا نمودم صادق را مکرر خواندم هیچ کدام آواز مرا نه شنیدند
ولی صدای همهٔ آنهارا یکان یکان میشنیدم نگران شدم دیدم اطفال چنان سرگرم
لم ولانسلم هستند که هیچ دعوت فائقه را مستعد اجابت نیستند . ناچار بسمت
غوغا روانه شدم. احمد قبل ازمن دو یدو بالطبع مخلوط شورشیان گردید رسیدم
معلوم شد اسد میخواسته ازخانهٔ زنبور که در باغچه همیشه دارم عسل بگیرد
تادست بسوی سبد یازیده زنبورها ازدوسه جا سر وصورت اورا بانیش گزیده اند
ماه رخ خواسته آنها را براند اورا نیز خسته اند زینب اینهارا دیده فریاد کشیده
آدمها ازهر طرف دویده جمع شده اند . یکی زنبورهـا رامیراند ، دیگری
اطفال رادلداری میکند، یکی بحرکت خلاف اطفال را توبیخ مینماید . للهٔ اطفال
از انفعال غفلت پرستاری موضفهٔ خود که مورث ویرانی خانهٔ زنبور وزجر
اطفال گشته سر به پیش افکنده میگریست . صادق آب آورده آدمهارا کنار
می نمود که سر وصورت اطفالرا بشوید . دیدم عجب تماشای غم انگیز است
حالت مجالس اطفال شصت سالهٔ مارا بیاد من آورد که هنگام مکابره چه سان
بی خود میشوند، حرف ناتمام دیگری را فصل میکنند، همه دریك آن تکلم مینمایند

که مبادا یکی کمتر از دیگری لغویات خودرا بخرج بدهد مصاحب خودرا باتکان ولطمه متوجه خـودمیدارند، ودرجزء چندین بی ادبیهای دیگر هنگام تکلم دست درازی وگردن بازی دست بهم زدن وخندهٔ بلند قاه قاه که شیوهٔ بیشـتر از معارف ما است .

اطفـال‌را بغل گرفتم بادست .خود روی آنهارا دم حوض شستم ماه رخ ساکت شـداسد باز میگریست گفتم نور چشم من آرام باش در (عالم جهل) نوش بی‌نیش نیست توبی علم وبی اسباب وبی تدبیر لازمه میخواستی از عسـل آن حیوان باشعور ومتمدن ووطن دوست منتفع بشوی آنهاسکنهٔ آسیا نیستند درمزرعهٔ (جهل) تخم نفاق نکاشته‌اند، ودرخواب غفلت وبی هوشی نغنوده اند،سهل وآسان مغلوب اجنبی نمی‌شوند، وثروت خودرا بتاراج نمیدهند. هرگاه باوسایل علمیه وتدابیر لازمه‌پی تحصیل این حلاوت شفازامیرفتی نه‌اینکه ازعسل زنبور منتفع میشدی‌بلکه آنهارا چون (اویلا) انکلیسی دست آموزمی‌نمودی‌که مطیع اوامر توبا شند،احمد گفت آقا یعنی چه واقعاً زنبور دست آموز میشود گفتم سـند بی شبهه است درمائه هجدهم میلادی (اویلا) نام یك زنبیل زنبور دست آموز داشت آروپا را سیاحت کرد به علما وسلاطین نشـان داد همه کس را غرق حیرت وتعجب ساخت زنبورها بفرمان (اویلا) در دو دقیقه پنجاه ودو حرکات مختلفه می‌نمودند،بایك فرمان پریده‌بسروصورت‌اومی نشستند، باایمای دیگری برخواسته‌به سر وصورت حضار می‌نشستند،وبه فرمان دیگر همه یکجا جمع میشدند،بایك علامت جوقه‌زده مثل لشـگر منظم هرجوقه درنقطهٔ می‌ایستادند،بایك اشاره همه میان زنبیل رفته منزوی میگشـتند . احمد بسیار تعجب نمود گفتم نور چشم من آروپائی از برکت علم ودانش کل ملل سـایر نقطه‌های جاهل عالم را دست آموز نموده همه مطیع فرمان آنهـا است،مگر اینکه ثروت‌وطن مارابافرمایشات اشیای‌نوظهور بی وجه وبی مصرف وکودکانه که هیچ یك درخور اقتضـای احتیاج‌مانیست بادست خودبه مملکت آنها جلب مینمائیم دلیل دست آموزی مانیست ؟ ؟ ماایرانیها اگر دست آموزی حیوان‌را معتقد نباشیم هزار کـرور آدم دست آموز آسـیارا که مغلوب علم ونفوذ سی کرور آروپا ئیست میتوانیم‌تماشا نمایم شاید دراین تفکر قدرت علم‌را دریابیم وضعف خـودرا اقرار نمائیم .

اطفال‌را گذاشتم بااحمد برگشتم به اوطاق، صادق آمد خبرداد که آقا مصطفی وکیل کومپانیهٔ جدیدکار خانهٔ تیزاب کشی وصابون پزی که تازه از غیرتمندان وطن تشکیل یافته ومرابه عضویت شرکت مستدعی هستند آمده ومی خواهد مرابه بیند . پذیرائی نمودم کتابچهٔ شرکت را آورده بود خواندم الحق درترتیب وتنظیم ونکات باریك دایر حقوق شرکاء وورات آنها ووظیفهٔ متشکلین شرکت وامورات داخله واداره وانتخاب رئیس وخرید وفروش فر وگذاری نشده . معلوم است که فصول این شرکت نامه مطرح مذاکرهٔ جمعی بوده ونتیجه خیال چند نفر اشخاص عاقل وبا اطلاع است زیرا که مشاوره در امور فرمایش حضرت ختمی مآب وفرمان خدا است . اگر تاکنون در بعضی مواد دائر مقاوله نامه های اجانب اینطور دقت می نمودیم ومسئله را به صلاح دید عقلای ملت محول میکردیم از داخل وخارج احدی حق اعتراض مارا نداشت از تالیف این شرکت نامه بسیار مشعوف شدم دیدم بلی مرهونیت وقت اقتضای طبیعی خود را می نماید وشدت احتیاج وحشی را رام ومضطرب‌را آرام میکنند همینکه بدبخت ترین ووحشی ترین ملل عالم آنها است که از اقتضای وقت وشدت احتیاج نیز رام وآرام نمی شوند، واز آواز رعدی این عالم ترقی که گوش فلك را کرساخته لامحالة تاسی وتمثل به ملت ژاپون نمیکنند، واز خواب غفلت بیدار نمی‌شوند (حتی تاتیهم الساعة بغتة اویاتیهم عذاب یوم عظیم) .

این کار خانه یکی از شعبهٔ بسیار مهم تجارت است آنچه‌تا امروز درمملکت ما باسم صابون می پزند (پیه وخاکستر) را بهم مخلوط کرده وهیولای کثیفی درست نموده اسباب پاکی قرار داده اند بعد از انتشار این صابون وباز شدن دستگاه رخت شوری که بواسطه معلمه ها دختر های یتیم وفقیر مملکت را رخت شوری می آموزند ، واز آموختن این عمل یدی از ذل احتیاج میرهانند، آن وقت همه کس خواهد دید که دروطن ما احدی پیراهن تمیز نمی پوشیده ودستمال تمیزبه کیسهٔ خود نمیگذاشته ومیداند که جهل وبی علمی مملکت ما واقعا منتهی بجمیع جزئیات لابد منه بشری بوده. همینکه بایدصد شکر بکنیم که ملت ما هنوز به پیراهنهای سر دست وچاك آهار زده یابعبارت دیگربه

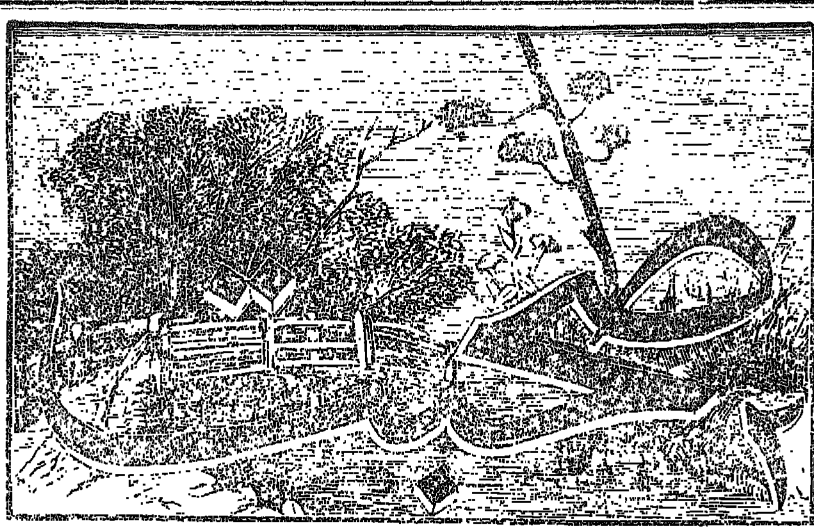
قلاده‌های آهاری آروپا که (مفرنکهای) بی.... ماجزء چندین تقلید دیگر مقلد هستند معتاد نشده اند . چون حالا در آروپا علما وعقلا از این عادت مضره که سالی بیست کرور تومان تمام میشود یعنی تنها خرج آن قلاده‌های اناث وذکور فرنکیان است چارهٔ استخلاص میجویند ، وبانی اورا لعن ونفرین میفرستند. حالا که ازیمن مساعی غیرتمندان وطن صابون معطر وخوش رنك وخوب و ارزان داریم قباهای دامن پهن اجداد خودمانرا باده وصله پاك شسته میپوشیم وهرگز تشابه قوم دیگر وتقلید اجانب را نمیکنیم . سابق این کارخانه‌را نمیشد درایران دایر نمود زیرا که یك اجزای مهمهٔ آن (قلیه‌داش) است (سود) باقلیه‌داش ایران نمیشد صابون خوب وخوش رنك (٥) به‌عمل آورد بعد از انکه (لبلان) کیمیا گر فرانسوی ازنمك طعام که درهرجا وفور دارد قلیه داش تحصیل نموده عمل صابون پزی سهل گردید . چون نمك مملکت ما بسیار است این کومپانیه اول کارخانهٔ قلیه داش باتیزاب کشی درست نمود وبعد کارخانهٔ صابون پزی را دایرساخت باوجود اینکه ازصابون قدیم ارزان میفروشند باز بسیار منفعت میکنند.

[٥] درمسکوسه چهار نفر ایرانی دیدم (ویزتکهٔ) دم درازی دربر و(سلندر) کلاه فرنکی برسر معلوم شد فیروزه وبعض مال ایران را دست فروشی میکنند یکی از آنها صاحب مغارهٔ بزرك ومنسوب به یکی ازتجار دزد ایران است. مطلق از فرنکی مآبی گذشته وبه‌درکهٔ سفلای بی‌ادبی رسیده ودرهوشیاریرا برروی انسانیت خود مقفل داشته وکلیدش‌را شکسته ولکهٔ ملت ایران شده. یکی ازآنها گفتم که چرا تااین پایه تقلید اجنبیهارا میکنی توکه مسلمانی ومشرقی شباهت قوم دیگر وانگهی مغربی به این شدت چه نفعی به‌حالت تو دارد وحال انکه هرروس دراول نظر واول تکلم میداندکه توایرانی هستی. گفت آقاچه بکنم کاراست افتاده‌ایم!! هرکس غیرت دارد عبرت بگیردکه کدام روس یافرنکی یادیگری دروطن‌ما لباس ملی خود را تغییر میدهدچرا بایدما از لباس دامن پهن خودمان عارنمائیم واصل عاررا نفهمیم. مگر باهمین لباس دامن پهن وقتی نصف دنیارا مالك نبودیم ؟ بلی درروسیه چون نزدیك شمال وبیشتر برودت دارد نمی توان با کفش ایرانی راه رفت باید چکمه پوشید وپای‌را از صدمهٔ سرما بیشتر محفوظ نمود ولی هرکس بخواهد درایران چکمه‌را متداول نماید دشمن ملت خود میباشد باید تدبیری نمودکه دخل مملکت‌را زیاد کرد وگرنه از تراشیدن مخارج جدید فایدهٔ بحال‌ما مترتب نیست وانگهی وضع مملکت وهوای وطن‌ما مقتضی کفش وجامهٔ گشاد وقبای چاك دار است اما ازشدت جهل جهال‌ما مثل بوزینه فوراً بهر جاروند وهرکس‌را به‌بینند مقلد اومیشوند لباس وزبان ورسم عواید خودرا فراموش مینمایند زیرا که بوطن خود محبت ندارند ووطن معشوق آنها نیست البته وطن نیز از این ابنای ناخلف وبی غیرت خود بیزار است .

احمد گفت آقا نمك مفسد صابون چه‌گونه اجزای عمدهٔ اومیشود گفتم تفصیل این برای توبی لزوم است . درعالم عنصر مواد متضاده برحسب تعین است نه از تباین‌ما هیت آنها. قلیه داش‌را اوایل درآروپا والان در ایران از سوختن بعض نباتات‌که درخشکی وته آب میروید ودرانهامادهٔ (ناتر) حامض فحمی دار زیاد است تحصیل میکردند حالا باتعلیمات (لبلان) از نمك طعام تحصیل می‌نمایند طریقهٔ تحصیل اوچنین است که اول نمك کوبیده‌را باعرق گوگرد خمیر میکنند بعد از آن میان تنورهای گرم سرخ‌شده میگذارند نمك تفریق شود ومبدل به (ناتر حامض فحمی‌دار) یعنی قلیه داش میگردد واورا درکارخانهٔ صابون پزی وشیشه سازی وگاهی صاف‌شدهٔ اورا در دواخانها مخلوط بعضی ادویه‌جات نموده میفروشند (۶) (۷) احمدرا دراین جاصدا نمودند وصحبت ما ختم‌شد .

[۶] نمك مرکب از (خلور) و (ناتر) است یعنی یك جنبهٔ نمك مادهٔ ملحیه است ویك مادهٔ اوقلیه‌داش است هروقت نمك‌را باعرق گوگرد خمیرکرده به گرم خانه گذاشتند مادهٔ ملحیهٔ میرود ومادهٔ قلیه داش اومیماند .

[۷] مطابق کتاب رسمی‌سال ۱۸۸۷ منطبعهٔ پطربورغ (پاول‌آرلوف) درروسیه درچهل وهشت گوبرنه (ایلت) سیصد وهفتاد وسه باب کار خانه صابون پزی دایراست سالی دو ملیان نیم تقریباً صد هزار خروار صابون میپزندوبه نه ملیان ودویست هزارمنات میفروشندوازاین قرار هرگاه روسیه‌را صد وبیست ملیون نفس حساب نماییم نفری هفتاد مثقال درعرض سال صابون مصرف میکنندیا میگوییم که روستائیان‌مطلق صابون‌رانمی‌شناسند ودرجهٔ پاکی‌را عیار صحیحی دردست است ازاینجا نباید آسوده‌شد که ناتمیزی‌روستائیان مملکت هم جوار عذر ناتمیزی شهریهای ایران‌میتواند بشود ما ایرانیهای متشرع چون‌اساس مذهب‌ما برپاکی وتغسیل است الساعة مسئلهٔ واجب‌تر ازاصلاح این نداریم طهارت شرعی‌ما باید به این کثافت‌عرفی‌که داریم غالب شود واورابی عود نابودکنند .

اطفال بباغ میروند • احداث باغ نباتات • مزرعهٔ طرح جدید امریکا • ما اطفال خوردن را نمیتوانیم • عواید قدیم ما همه از روی حکمت است • از آسمان خون میبارد • وشیر میبارد • و برگ میبارد • مسلخهای ما معدن کثافت است • شرح معالجهٔ ناخوشی خناق •

امشب شب آدینه بود به احمد ومحمود گفتم برای اقوام متوفی سورهٔ مبارکهٔ یس تلاوت نمایند وسایر اطفال سورهٔ فاتحه بخوانند درعوض این تلقین ثواب فردا وعده نمودم آنهارا بباغ ببرم. اطفال اسم باغ را شنیدند مشعوف گشتند ومشغول شدند ماهرخ، واسد، که بیشتر حریص گشت وباغ هستند ازشوق این نفع بی‌مایه وزحمت به او ازجلی ولحن بلبلی میخواندند . وقت صبح ازوجد سیرباغ برخلاف ایام دیگر خیلی زود برخواسته ومشغول تدارك سفر یکفرسخی شدند.

ماهرخ عروسك‌های خودرا میان صندوقچه می‌چید . زینب سوزن ونخ وانگشتانه وپارچه‌ها که برای لباس عروسك (لعبت) ماهرخ حاضر نموده بود برمیداشت که درباغ اندازه گرفته بدوزد. محمود در گوشهٔ آسوده نشسته تماشای چیدن واچیدن اطفال رامی نمود بنوعی که گویی دراین سیر همراهی واشتراك ندارد وچیزیرا لازم نخواهد داشت. اسد شمشیر چوبی وطپانچهٔ هوائی خودرا صیقل میداد بکمر می‌بست وبه آنها نگاه نموده متهورانه دشنی می‌نمود . احمد کتب ورسل ترسیمات وجعبهٔ الوان نقاشی خودرا جمع مینمود، وبدوات قلمدان خود مرکب میریخت که درباغ درس ومشق فردائی خودرا حاضر نماید. ومن چند نسخه روزنامه وبعض کتب نافعه به بوغچه می‌بستم که درباغ بخوانم. مادراطفال بتدارك

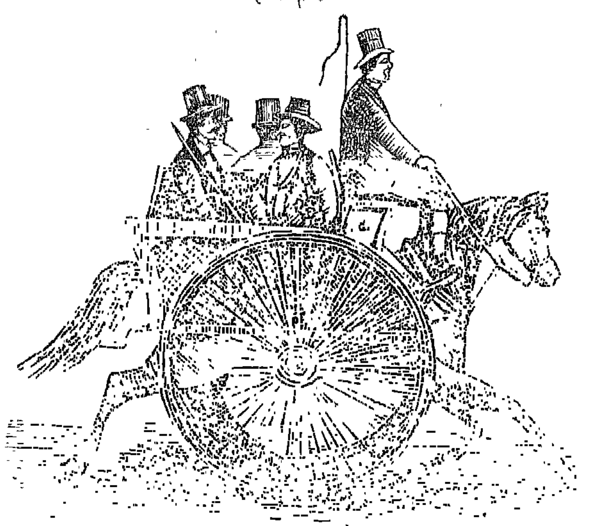
اکل وشرب مشغول بود صادق اسپهار ازین میکردیکدفعه متنبه شدم ومتفکر گشتم
دیدم این تهیهٔ سفر مختصر درنظر تحقیق ازتلون طبایع واستعداد ابنای بشر
دفتری است بسیار بسیار مفصل هرکس بهرچه طالب است اورا می‌جوید،وپی
اومی پوید،وهرچه دارد اورا می‌نماید،یك طفل لعبت‌های کودکانهٔ خودرا
می‌چیند وبهتر از اوی‌چیزی نمی‌بیند،یك طفل اسلحهٔ طبیعی خودرا برای
آرایش لعبت دیگری حاضر می‌نماید. یك‌طفل جنك دوست شمشیر وطپانچهٔ
خودرا صیقل میدهد.یك طفل کاهل دست از تدارك اسباب تعیش خودکشیده
درگوشهٔ نشسته کارهای خودرا باطمینان هرچه بادا بادبمرور زمان‌محول‌مینماید،
ونمی فهمدکه هنکام لزوم اقل صعوبت اوذل احتیاج است. یکی از فرط غیرت
طبیعی بجهت اینکه ازهمسالان خود منفعل نشود درباغ نیز مشغول تدریس
است.دیکری به خواندن اخبار صحیحه وکتب علمیه وتحصیل اطلاعات وقایع
عالم که موجب‌مزید بصیرت، وتزکیهٔ‌نفس، وتهذیب‌اخلاق، وتوسیع دایرهٔ‌تجربهٔ
آدمی است سعی میکند. یکی حسب‌الوظیفه اسباب سدجوع وتسهیل تهیهٔ غذاء
وآسوده‌گی دیگران راکه‌پرستاری آنها بحکم یك‌سابقهٔ نامعلوم ودیعهٔ‌دیانت وکفایت
اوست فراهم میآوردکه از سوء استعمال آن سابقهٔ موظفه درپیشگاه قدس
عدل وراستی‌مسؤل ومغضوب نگردد . دیگری درصغرسن خودکه مخصوص
تحصیل تعلیم وتربیت است زحمت مختصر تدریس‌را نکشیده ونصایح مشفقین
خودرا بصدمات آیندهٔ خود از اتلاف ایام گران بهای صباوت نه‌نیوشیده
بعد از فوت فرصت از قبر غفلت‌سر برداشته (یالیتنی کنت ترابا) میگوید مشغول
کارهای پست از قبیل نوکری ومهتری میشود .

قدری‌در این عوالم تعقل‌نمودم‌نکته‌های‌عجیبه وغریبه‌ازتفکراوضاع‌عالم‌دریافتم
وخودرا درساحل دریای حکمت بی انتهای خلقت مبهوت ومتحیر دیدم .

اطفال حاضر شدند آنهارا ردیف سوار نمودیم خودمان پیاده روانه‌شدیم
دیدم دواسب قوی‌فقط چهار طفل را حمل میکنند . اگر در وطن ما(اراده)
متداول بود ودو اسب می‌بستیم همهٔ ما که هشت نفر بودیم درکمال‌خوبی سوار
میگشتیم نه پیاده میرفتیم ونه از حرارت آفتاب منزجر میشدیم زحمت حیوان
نیز پنج مرتبه کمتر میشد. زیراکه چهارپا ازسهولت‌چرخهای (اراده)درروی

راه غیر مفروش که پست و بلندی جزئی دارد پنج بار . و در روی راه (شوسهٔ) سنك ریز هشت بار . و در روی راه (رس) دار یعنی آهن گرفته پانزده مقابل بار خود را حمل مینماید یعنی اگر اسب در پشت خود سی من بار میبرد هرگاه به ارابه به بندند از صد تا پانصد من میبرد . اگر خر پانزده من می برد در ارابه از هفتاد تا سیصد من حمل میکند با یك قران خرج یك روزی یك اسب میتوان کار بیست اسبرا دید . بهر حال نداشتن ارابه در وطن ما یکی از معایب چشم انداز ما است که لگزیها نیز حق تمسخر او را دارند علی الحساب همهٔ اینهارا می بینیم ، ومی فهمیم ومیدانیم ، ولازم داریم . ولی ذرهٔ در اسباب تسهیل واجراء عملیات نافعه متحرك و مقدم نمی شویم وعذر ماهمین بس که گوئیم (اجداد ما نیز این طور آمدند ورفتند) زحمت پیاده روی را طراوت باغ خیلی زود از نظر ما محو نمود وارد شدیم اطفال چون مرغی که از قفس پریده باشد بهر سوی درخیابانهای وسیع میدویدند . اثمارالوان یکی بیشتر از دیگری جاذب میل آدمی بوده گلهای عجیب وغریب ومعطر وخوش رنك واقعاً آدم را (واله) مینمود . (به به) صدای شورش آب و آواز موسیقی برگها که از نسیم روح پرور بهم سوده میشوند نمونهٔ نغمات طیور بهشت موعودی است ، همهٔ این درختهای گلبار

(رسم ٤)

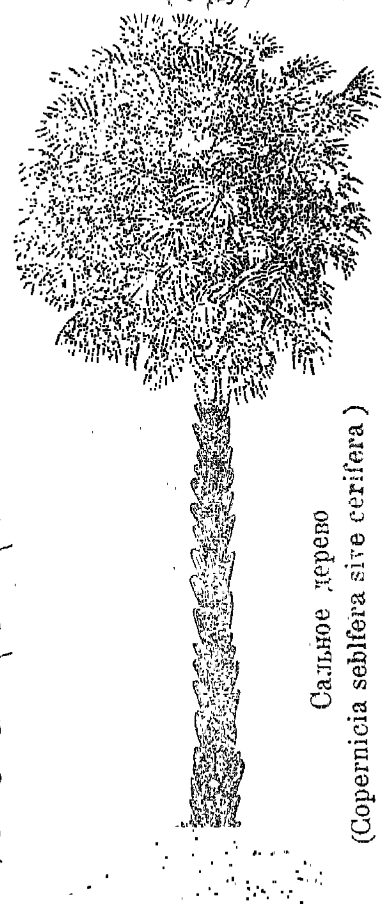

رسم ارابهٔ طرح جدید که درمملکت امریکا تازه اختراع نموده ویك اسب نوی پنج نفر راحمل میکند .

وگلهای شگفت انگیز واثمار درشت ولطیف از برکت باغ (باتانیکی) نباتات است که بعداز پنجاه سال غفلت بالاخره درهمه شهرهای معظم ایران بخصوص درتبریز که هوای لطیفش روح افزا وفرح انگیز است بعمل آورده اند اگرچه دوقرن

دیر ولی دل پزیر درست نموده اند(۸). (ومن آنجا تحصیل نموده کات بعمل اورده‌ام) باغ

(رسم ٥)

Сальное дерево
(Copernicia sebifera sive cerifera)

نباتات دریك فرسخی تبریز عبارت ازششهزار ذرع طول واین‌قدرها عرض مساحت سطحی است که خصوصا هواء مکانیت آنجا را آقا میرزا محسن اردبیلی حکیم نباتات که از اجلهٔ علمای این فن شریف ومعروف آروپا است ازهرجهة مساعد مقصود یافته‌واحداث نموده(لقب خانی را تکلیف کردند قبول نه نمود) این شخص وطن پرست وغیرت مند درترقی نباتات وعموم‌مغروسات وطن شب وروز بایك شوق مفرط کار کرده‌چندین کتب ورسالها درخواص وتربیت نباتات واشجار نوشته طبع نموده وانتشار داده کتاب(کشف الاسرار فی‌طبایع الاشجار) اوکه بزبان انکلیس ونمسه وفرانسه وروس ترجمه شده بالاتفاق یکی از کتب دائم الحی عالم علم است وبی‌نظیری اومسلم کل علماست. خداوند امثال این جور

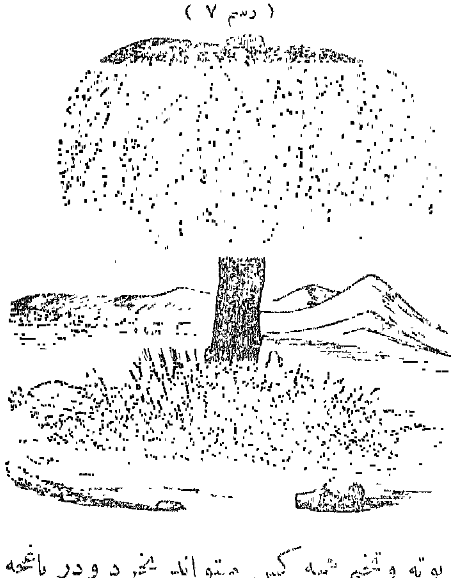
[۸] باید دانست که خداشناشی‌در‌تحقیق‌وتعلیم نکات بی‌پایان عالم خلقت است نه‌درافسانه خوانی وتعجب درسر تیزی خارهای بیابان‌اکرما بدانیم که ابدان نباتی چه کونه بهمان اندازهٔ طبیعی که درموسم خزان میرسد درمیان دانهٔ تخم خود کنجیده میباشد ومندرجامنسوجه‌های ذره بینی اوکه‌هم حاملهٔ تولیددانه‌های مثل خوداست چه کونه نامی شود وچه‌سان قوهٔ نمورا که روح حیات‌اواست درهر جزء لایتجزای‌خود بالسویه دارد وعروق‌حسیهٔ‌انهاتاچه درجه‌مثل بدن حیوانی ازتخدیش خارجی منشرح ومنقبض میکردند واز امراض فردی ومسری ناخوش میشوند ومیمیرند وعموماً بلاواسطه وبعضی بواسطهٔ مکس وپروانه وسایرین تزویج‌مینمایند وغاز حامض فحمی ومواد معدنی را مثل غذای آدمی میخورند وتنفس میکنند وشهامیخوابند [٥]

اشخاص تام وطن پرست وبی کفایت را در آینده زیاد نمایند. واختلاف مارا بگناه جهل مامعذب نه نماید. وبرای ایشان درنجاتی از رحمت واسعهٔ خود بگشاید. این باغ سه قسمت است دریك قسمت اشجار دیرپا وقوی که برای تعمیرات بکار می آید پانصد نسخه از همه بلاد گرم وسرد ومعتدل عالم اصله و تخم آنهارا آورده وکاشته هرکدام باهوای ایران مساعد نمواست تکثیر نموده اند. یك قسمت اشجار میوه دار است از (گلابی) دانه سیصد مثقال (سیب) دانه سیصد مثقال (به) دانه سیصد مثقال تا (گردو) دانه بیست مثقال وازاین قبیل هرچه درعالم میوهٔ لطیف وخوش طعم پیداشده بهمان قرار آورده وپرورده وتکثیر نموده اصله های یك سالهٔ آنهارا بادستور العمل تربیت آنها وبه قیمت نازل بهمه کس میفروشند. قسمت سیم نباتات ادویه جات وانواع گلهای همه فصول سال است که این قسمت باشرح وبیان بپایان نرسد. هرچه درروی زمین گل وگیاه غریبه پیدا شود همه در آن قسمت

(رسم ٦)

(رسم ٧)

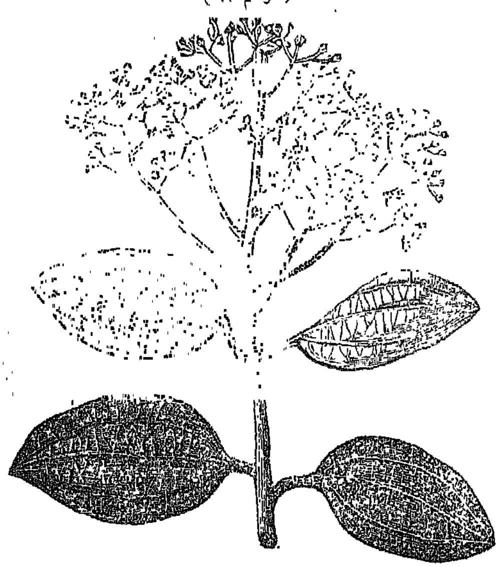
موجود است واز همهٔ آنها اصله وبوته وتخم همه کس میتواند بخرد ودر باغچه ومزرعهٔ خود بکارد. مخارج این باغ صد هزار تومان شده والان سالی پنجاه

[*] ودرزمستان همه قوای باطنی خودرا بریشهٔ خود میدهند که ازصدمهٔ برودت محفوظ نماید ودربهار دوباره پس بدهد آن وقت درکمال جرات میتوانیم بگوئیم (الهی عرض وطول عالمترا توانی دردل موری کشیدن. نه وسعت دردرون مورادن. نه ازعالم سرموئی بریدن.

هزار تومان بعد از وضع مخارج خود وگرم خانهٔ مبسوط اوکه در کل فصول سال جمیع اثمار متخیله‌را میتوان از درخت چید وخورد بدولت مداخل میدهد. برای مزید بصیرت صورت چند نسخه‌را از نباتات واشجار این باغ در این جا درج میکنم. واز شرح آنهـا که ورای اطلاعات محدودهٔ این عبد ومفید اهل معنی است چون هنوز محبوس عالم صوریم میگذریم، ومنتظر میشویم که فضلای وطن بیرق افتخار شرح علم نباتات‌را در عرشهٔ نوشته جات خود بر افرازند واین عبد بی بضاعت‌را بذکر خیر وطلب مغفرت یاد نمایند.

اطفـال باغ را میگشتند دیدم احمد میخواهد بدرخت هولو بر آید ومیوه بچیند مانع شدم سپردم بدرختها دست درازی نکنند هرچه میل دارند ازباغبان بخواهند وگرنه هر کس در باغ حسب الخواهش هرچه میخواهد بدرود یابچیند

(رسم ۸)

درخت دارچین است

دون از اینکه خودسری وبی نظمی وبی تربیتی است درختها نیز ضایع میشود. اگرثمررا نارسیده بچینند بند درخت سال آینده از آنجامهد میوه نه بندد. به همچنین گلهارا باید با مقراض چیدو گرنه آهسته باچاقو برید اگر بادست به چینند رگهای حسیه‌و نامیهٔ آن‌شاخه‌می میرد وازمردن هر شاخه ضعف بر بدن اصلهٔ اوغالب میشود، بعد از دوسه سـال میخشکد. گل ومیوه‌را چنان با احتیاط باید چید چگونه که موی سر اطفالرا باید با دقت واحتیاط برید وتراشید زیرا که اطفـال گلهای شـکفته وثمرات درخت انسانیت هستند سایر ازهار واثمار وسیلهٔ حفظ وجود آنها خلق شده ومابدبختـانه از ان مسئله دور وازاین معنی بیگانه هسیتم ودر حفظ صحت وتعلیم وتربیت

این ودایع خداوندی که از اتفاقات سیئه در ساحت جهالت مانشو ونما میکنند ذرهٔ وظیفه شناسی وعدل وانصاف ملاحظه نمی نمائیم [۹] اگر انها بدبخت نمی بودند وباین استعداد طبیعی در خاك علم کاشته میشدند واز ابر معرفت آب میخوردند واز باغبان رحمت تربیت می یافتند گل سعادت می شکفتند وثمر برکات می چیدند

(رسم ۹)

Не тронь меня (Noli me tangere)

میتوان خداوند خالق این سلسلهٔ بی گناهرا که در سایر ملل متمدنه ثمرهٔ فواد، ودر وطن ماهیولای بی شعور هستند شاهد قرار داده که آنها در هیچ نقطهٔ دنیاحتی در جزایر محیط کبیر وافر یقای مرکزی نیز از بی مبالاتی مربیان تااین درجه محروم ومظلوم نیستند که ما آنهارا نموده ایم ومی کنیم. پارسال در مکتب بلدیهٔ (مرو) پنجاه نفر طفل ترکمان تحصیل خود را تمام نموده یکی از آن اطفال فارغ التحصیل

[۹] تراشیدن موی سر اطفال یا جوان وپیر دروطن ما بهمه کس معلوم است تیغهای زنگدار ولنه های چرکین که بدستهٔ تیغها پیچیده اندمعنی کثافترا مجسم کرده واطفالرا بانواع ناخوشیهای تحت الجلد دوچار میکنند هر کس دقت نماید می بیندکه هم خود وهم اطفال خودرا همیشه باین ناخوشیها بادست خود دوچار نموده کاهی زنگ تیغها بخون اطفال که وقت تراش می برند مخلوط میشود ومؤدی بمرگ وناخوشی تمادی میگردد دکاکین وفوطه وکاسهٔ آب وتیغ سرتراشان مارا بخصوص کیسه بند سرتراشان بازار کرد یامیدانها باچرمی که تیغ راصیقل میدهند وآبی که باچندین قطرهٔ اوسر دونفر روستائی را تراشیده اند هرکس یاد آورده میداندکه ما از (زولس) ها چندان تفاوت نداریم . خزانهٔ حمامهای ما که روزی پانصد نفر آدم توی اوغسل میکنند وجهال واطفال ادرار می نمایند چون اساس کریت آبرا بتغییر طعم ولون گذاشته ایم علی الحساب بهمان قرار هست وگویا صد سال دیگر هم خواهد بود عجبا اشخاصیکه برای خوردن چای چه سلیقه ها چه سوزنی ها چه نوعها چه تنگ ها به خرج میدهند وازروی فرش فرش دیگر می اندازند وجمیع حواس خودشانرا به این جزئیات بی معنی حرام مصرف میکنند دوسه سال خودنمائی نموده وبعد دکان خود فروشی را میبندند عوض این همهٔ اسراف. ومشغلهٔ اطفال که مطلقا زیبنده وشایستهٔ مرد عاقل وغیرتمند نیست هرگز خیال نگهداشتن یك فوطه وتیغ مخصوص را نمی کنندکه منتها پنجهزار قیمت دارد .

هروقت سرتراش بیاید اول دست اورا باصابون بشوراند وبعد باتیغ وفوطهٔ خود سر خویش واطفال خودرا تراش نمایند ودرپاکی وتمیزی آب غسل که استنشاق ومضمضه میکنند وبعد از بیرون آمدن از حمام دوروز تعفن او ازدور شنیده میشود هرگز دقت نمی نمایند وقابل ذکر نمیدانند زیرا که همه کارهای ما ازروی تقلید است نه شعور (ای بسالعنت بر آن تقلید باد)

بعموزادهٔ خود به خراسان مکتوب فرستاده بود ازجائی بدست من افتادخواندم تفصیلی از اوضاع مکتب وتربیت متعلمین نوشته وکاغذرا باین کلام خدا ختم نموده بود (فاعتبروا یا اولو الابصار لعلکم تذکرون) خواندم ، وچون طفل باهای های گریستم .

وقت عصر نزدیك بود عزیمت شهررا مصمم شدیم ناگاه ابرها از اطراف متراکم گشته بارش شدیدی بنای باریدن گذاشت ناچارشب‌راماندیم‌با (تلفون) که دستگاه ناقل صداست واز باغ تا خانهٔ ما ممتد است خبر دادیم که در خانه منتظر ونگران نباشند .

اگرچه اطفال خوشحال بودند که شب در باغ می مانند اما من میدانستم که لذت امروزی از دماغ آنها خواهد آمد همین طور هم‌شد . وقت غروب در خانهٔ خوابگاه اطفال از کثرت پشه امکان زیستن بهیچ یك ازما بااینکه از طفولیت معتاد سم این حیوان موذی هستیم نماند . ماه رخ گریه می نمود اسد از او بدتر می گریست لذت امروزی باغ نه‌تنهابر اطفال برهمهٔما حرام‌شد.دیدم جمیع لذایذ عالم اینطوراست اگرساعتی آسوده‌بسر بردی‌ومحظوظ شدی ساعت دیگر باید زحمت بکشی ومتأذی باشی وضع دنیا چنین است فقط آسوده کسانی است که پی لذت نمیروند ودر این دنیای حیرت بآسوده‌گی قلم کشیده اند واز این جهة آسوده گی را درمعنی خود نائل شده‌اند. گفتم صبر کنید الآن شمارا از این زحمت میرهانم .

اول دادم چراغ‌را از اوطاق خواب به خانهٔ مجاور بردند بعد بقدرقسمت هشتم یك مثقال (بیره اوتی) را ریختم روی یك پول سیاه کبریت را سوخته از بالا چنان گرفتم که توتیا مشتعل نمی شد اما میدودید بعد از یك دقیقه همهٔ پشه‌ها باصدای نا پسند خودشان بخانهٔمجاور پریدند فوراً در را بسته اطفال را خوابانیدیم ویك پشه در خوابگاه نماند. این فقره خیلی مجرب است همینکه زیاد سوختن توتیا به آدمها نیز دردسر آورد باید باندازهٔ بزرگی خانه از ربع تا نیم مثقال سوخت وفوراً در وپنجره‌را بست وآسوده خوابید .

(سم ۱۰)

Саговникъ (Cycas sive frondosa)

احمد از این دوای مؤثر خیلی تعجب میکرد ومتصل صحبت می‌نمود که فردا در مکتب فلان حرف را خواهد گفت فلان مسئله را از معلم خواهد پرسید کم کم رشتهٔ سخن را کشید بر سراب وبارش دیدم نخواهد گذاشت که بخوابم گفتم نور چشم من صبح زود روانه خواهم شد بهتر است که بخوابی. گفت آقا از قراریکه من می بینم ما سخت در خوابیم وهرگز بیدار نخواهیم گشت پس شما که تحصیل معارف وصرف ایام گرانبهای آدمی را فقط باین عمل مقدسه توصیه و منوط میدانستید حالا چرا مسئلهٔ مرا بی جواب میگذارید ؟ دقت طفل را بسمع قبول اصغا نمودم وازوی عذرخواستم

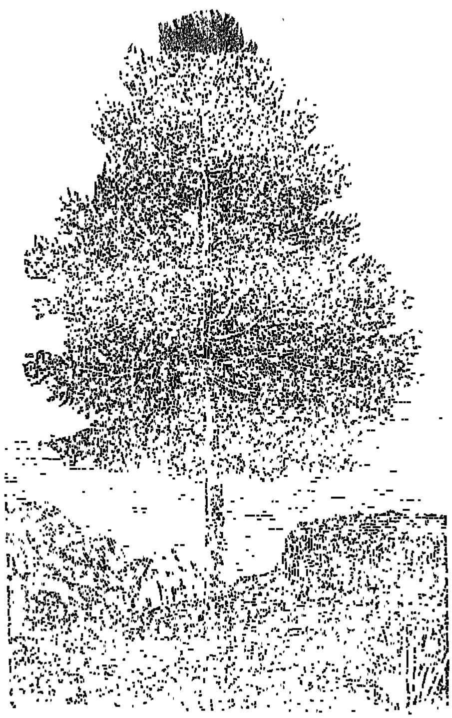
وگفتم هرچه میخواهی بپرس آنچه میدانم بیان میکنم . (۱۰) و (۱۱) احمد گفت آقا معلوم است که چه قدر درعرض سال در روی کرهٔ زمین بارندگی میشود؟ گفتم البته معلوم است هرقدر درعرض سال آب از روی زمین وسطح رودخانها وبحار واشجار وعرق آدم وحیوان خشك میشود یعنی بخار شده مخلوط هوای محیط ما یا (اتمسفر) مامیشود همان قدر نیز از آسمان درعرض سال بزمین باران می بارد وانگهی حالا مشخص نموده اند که بکدامین نقطهٔ زمین

(۱۰) اطفال مانی استعداد از اطفال سایر ملل [illegible] [illegible] با فهم ومؤدب هستند مسائلی که ازعلم حساب درمکاتب ابتدائیه باطفال مغربیان بازحمت یادمیدهند اطفال هشت سالهٔ ماآنهارابی تعلیم میدانند این یکی ثابت شده که اطفال ایرانی درمعلم خانهای اروپ همیشه از اطفال سایر ملل بهتر تحصیل میکنند وعموما دردادن امتحان ممتاز بوده اند [illegible] ما اطفال خود مارا نمی شناسیم هروقت حرف حق یاسخن معقولی میزنند حمل برفضولی آنها [illegible] [illegible] طبیعی آنها میکنیم هرچه میپرسند عوض جواب متغیر میشویم میگوئیم تو [illegible] [illegible] . بلی اطفال باید لغو وبد ودروغ نگویند غیبت ونمامی نکنند . سخن دیگری رافصل ننمایند . فرمایش عمهٔ والدین رابی تعریف بعمل آورند . بی دعوت سر سفرهٔ ناهار نیایند . بی اذن جلوس نزد بزرگان ننشینند . بی موقع ومطلق باشد حرف نزنند . وظایف ادب را جزء واجبات شمارند . ودرتکالیف تمدن خود را مسئول بدانند . نه اینکه اگر بگوید این طعام شور است نمی خورم بگوئیم غلط میکنی باید بخوری . یااینکه بگوید این درخت کج روییده بگوئیم فضولی مکن . وظیفه ما اینست که درجواب آنها درهرجا بلی بگوئیم . هرچه میپرسند اگرلغوویی معنی وباطل است بعدم تکرار آن قولها نصیحت نمائیم واگر دایر علم واطلاع است جواب بدهیم بلکه آنها را باید درقول وعمل آزاد بگذاریم تاطبیعت خودرا ابراز کنند واز آن میان آنچه شایستهٔ حفظ وتکرار است به آنها تشویق بکنیم وانچه در خور سلب نمودن وترك کردن است متنبه نمائیم بااطفال باید دوستی نمود این موجودات ساده وبی گناه بیشتر از تقرب صلبی شایستهٔ دوستی هستند (یعنی محبت فوق اولادی) وظیفه نام گرامی پدری وامتیاز اداره وسرپرستی ماوتبعیت اطفال همین تشخیص آزادی محدود واطمینان بی سرحد این ودایع نا بالغ خداوندی است که مادرسوء استعمال این وظیفه درپیشگاه عدل وحسیات عمومی مسئول هستیم حالا مرهونیت وقت بالطبع مقتضی است که قدر اولادهای خودمانرا بدانیم وبه حالت انها بهتر مواظب بشویم وپدران جسمانی وروحانی مانیز درقید ازادی ما همین قواعد مشروعه وممدوحه را وظیفهٔ ریاست وقضاوت خودشناسند تادرمیان خادم ومخدوم رشتهٔ محبت تابیده وممتد وبا دوام گردد وگرنه پیش بندی حسیات ذی شعور بااقتدار بشری محال است . نگاه دار سر رشته تانگهدارد .

(۱۱) یاد دارم طفل مستعدی بیك نفر شخص معقول گفت که آلت بری پنجره های ماخیلی بد است اولا زحمت ومخارج زیاد دارد به قیمت یك پنجرهٔ سه پنجرهٔ بی الت میتوان ساخت . دوم گرد وخاك بزاویه های معوج او می نشیند واز تابش روشنائی که مقصود اصلی است مانع میشود اگر ترکیب اورا تغییر بدهند وعوض این شیشه های الوان ذره بینی جامهای الوان بزرك نصب نمایند ودرزمستان پنجره های موقتی ازپیش روی انهـا بگذارند هم بقشنگی وشکوه وتابش ضوء بیشتر مناسب باشد وهم روی کرسیها کاسهٔ اب یخ نه بندد درجواب این مسئلهٔ شنه وخنده به اوگفت تو طفلی ازسرت بزرگتر حرف میزنی یعنی رجال شصت ساله بقدر طفل هفت ساله هم نمیدانند (الان که خودم شصت سال دارم می بینم که بقدر طفل هفت ساله علم ندارم) الوانی شیشهٔ پنجره های ایران از روی تجربه وحکمت است و چندین محسنات دارد اولا برای تقرب سمت شرقی دروطن ماتابش افتاب در تابستان بیشتر عمودی واز انرو روشن تروگرم تراست که شیشهٔ الوان این دوفقره بسیار تنزیل میدهد وحدت ضوءرا برای باصرهٔ شکسته ملایم مینماید . دوم برای عادت ممدوحهٔ حجاب اناث ما بکسان اجنبی که در اطاق نشسته اند مانع دیدن عابر نامحرمان است . سیم الوان منوره مخصوصا فرح انگیز است . چهارم ازصعوبت راه ازهزار فرسخ سابق بایست شیشه را در قوطی با اسب وشتر حمل بدهند اوردن جامهای بزرك قطعه محال بود همینکه حالا راه اهن تا بیست فرسخی ما رسیده ازهزار فرسخ در پنج روز میتوان جامهای ده زرع مربع اورد ونصب نمود پس انچه در وطن ما معتاد است خالی از حکمت نیست وهرگز نباید ترك یا تغییر داد مگر انکه فائدهٔ او از اولی بیشتر باشد بشرط حیات همه عوایدخود مانرا در مجلدات احمد به اقتضای موقع تشریح خواهیم نمود باید هر چه داریم اورا سخت وقایم نگاهداریم بعوائد ورسوم والبسه وتعمیرات واسباب نگرده سایر ملل مقلد نشویم وجز علم وصنعت مطلق قولی یافعلی باحرکتی از دیگران استعاره نکنیم .

چه‌قدر در عرض سال باران می آید . باران عبارت از بخار آب مخلوط هوای محیط ما است (اتوءسفر) که در صورت سیری هوا بحکم یك قوهٔ مخفی غلظت یافته یعنی ابر میشود ودرصورت قطرات کوچك وبزرك بزمین میافتد همینکه وجود ذرات گرد وغبار درهوا بغلظت بخار آب یابه تراکم اظلال لابد منه است وگرنه تنها سیری هوا وتنزیل (تمپراتور) (۱۲) تولید ابر نمیکند یعنی بخارمائی غلیظ ومرئی نمیشود .

(تحقیقات آخری عالم معروف آیتا کین است) بعدازتشکیل ابرهاذرات متشکله‌ازثقل بالنسبهٔ خود مایل فرود گردندو معلوم است در این صورت متحرك میشوند و همدیگررا میفشارند وچنانکه گفتیم درصورت قطرات میبارندوهمین حرکت وفشارکه منتج سایش شدید وضعیف است تولید برف مینماید همینکه جریان هوای طبقهٔ پائین گاهی افتادن آنهارا بطیء وگاهی یکجامانع می‌شود دراینحالت هرگاه هوای طبقهٔ پایین گرم است قطرات هابطه میخشکدوزمین نمی‌رسد واگر سردومرطوب است بارش امتداد یابدوازهوای

Лиственица (Larix europaea)

ماتحت بحجم خود برافزاید (بواسطهٔ میزان بارش که در ارتفاعات متفاوته نصب نموده‌اند بزرگی حجم قطرات را که متدرجاً تا افتادن زمین بعمل میآید در کمال تحقیق مشخص میکنند) تولید ابر یا از التصاق دو هوای مشرف به سیری است که تمپراتور آنها متباین باشد . یا از الحاق هوای مرطوب بسطح سرد زمین ویا ازجریان صاعدهٔ

[۱۲] لفظ تمپراتوررا میتوان نبض هوا نامید چه‌گونه‌که ازشدت وضعف حرکت نبض درجهٔ حرارت بدن ادمی معلوم میشود در هوا نیز تنزیل یا ترفیع تمپراتور عبارت ازکم وزیادی حرارت هوای محیط است .

هوا بعمل آید. درصورت اولی بارش گاهی کم وگاهی ممتد وریزه می‌بارد. در صورت دومی بیشتر درسواحل دریا میبارد . در صورت سیمی باران شدید وقطرات درشت وبیشتر در اراضی گرم می بارد . گاهی از آسمان عوض قطرات بارش

Пихта (Abies pectinata)

معتاد چیز های دیگر نیز میبارد (٤ژوئن) ۱۸۸۳ میلادی درمملکت « سوید » بقطر گردو از آسمان زاج سفید بارید در ماه (ژانویه (۱۸٦۹) درامریکا از آسمان سنگهای کوچك قطعه وخاکستر آسمانی بارید درسال ۱۸۸۳ بازدر امریکاهمین طور باران سنك آمد . گاهی از آسمان خون می بارد این را حکمای متقدمین نیز ضبط نموده اند این اواخر درسال ۱۸۰۳ در ایتالیا درسال ۱۸۱۳ باز در ایتالیادر اوریل ماه ۱۸۲۸ درالجزیره متصرفهٔ فرانسه درمارس ماه ۱۸٤۲ در خاك یونان درمارس ماه ۱۸۵۲ درلیون شهر معروف فرانسه در مارس‌ماه سال ۱۸٦۹ در جزیرهٔ سیسیل در فوریه‌ماه سال ۱۸۷۰ درشهر رؤم پای تخت ایتالیادرژوئن ماه‌سال ۱۸۸۷ در(فوسیو)فرانسه‌ودر سایراراضی دیده شده‌که از آسمان بارش‌سرخ رنك‌مثل خون باریده‌ولباس سفید مردم را مثل قطرات خون لکه نموده‌سببش اینستکه الوان احمر از معادن لونیه گاهی بواسطهٔ بادهای شدید مثل غبار متصاعد شده در طبقات هوا متمکن میشود در این صورت هر وقت ابخرهٔ مائی غلظت یافته وتشکیل ابر نمودند آن ذرات الوان‌را به خود قبول میکنند ودر وقت باریدن بزمین رنك سرخ مثل خون می نماید وگرنه از آسمان خون نمی بارد و آسمان خون ندارد. این بدبختی خون ریزی وتجاوز از حقوق مشروعه فقط در کرهٔ زمین ماستکه

اورا فساد ارضی گویند . گاهی از آسمان بارش زردمی بارد گلهای زرد که در بعضی صحرا چند فرسخ روئیده و خشکیده و غبار اوراباد بلند نموده بعد از تمکن هوابا آب بارش بر زمین میریزد ورنك سرنجی دارد . گاهی بارش سیاه رنك میبارد یعنی دود های غلیظ تنورهای اتش فشان که در جزایر کرهٔ زمین واراضی دیگر هستند درطبقات هوا جمع میشود وهنگام بارش با آب بزمین می افتدومثل مرکب سیاه می نماید. گاهی بارش غلیظ وسفیدمثل شیر میبارد هرجاکه معدن (مل) که (نوعی از آهك سفید ونرماست) بسیار است گرد آن معدن درهوا هنکام بارندهکی مخلوط آب شده فرو می ریزد ومثل شیرمی نماید . گاهی از آسمان باقطرات آب برك درخت وحبوبات میبارد. درخاك فرانسه درسال ۱۸٦۹ نهم‌اوریل درهوای صاف وبی ابر برك درخت بلوط بارید برگها ازنورافتاب از بالامثل چیز شفاف میافتاد . معلوم

Ананасъ Бромелія (Bromelia ananas)

است از جنکل بزرك تندبادبر گهارا بلند نموده‌وجریان هوا انهارا درجایی نزول میدهد در سال ۱۸۳۳ درشهر (ناپولی) ایتالیا از آسمان (پورتاغال) که نوع لطیف مرکبات است بارید . افتادن غوك وماهی‌را باقطرات بارش در جلد اول احمد ذکر نموده ایم درسال ۱۸۸۹ درمملکت (شوتسار) درماه ژانویه‌ازهوا پروانه های نیم تکوین شده بارید وروی زمین را پوشید صحبت را در اینجا ختم نموده خوابیدیم .

صبح احمد ازمن زودتر بیدار شد کتابچه های خود را می‌چید . زیر

چشمی نگران وبه‌حالت‌این طفل متحیربودم که از شوق‌درخواندن‌ورفتن مکتب چه قدر تعجیل ودست پاچه‌گی داشت . برخواستم نماز خواندیم چای حاضر بود خوردیم سایر اطفال نیزآمدند باغبان‌را خواستم یك قدك قباواری که‌همراه داشتم بروی تعارف نمودم واز زحمات پذیرائی اواظهار خورسندی وممنونیت کردم وروانه شدیم . احمد گفت آقاباغبان‌خادم‌واجیرما است.

Непентесъ (Nepentes)

اورا هر دفعه تعـارف دادن واظهار امتنان نمودن چه‌لازم یاددارم شمافرمودید‌ءاگر بباغ دیگری دعـوت کنند یابه‌منزل کسی یکدو روز درعدم امکان منزل مخصوص ویا کرایه‌مهمان وارد شوید البته باید وقت رفتن بباغبان یاسـایر خدمهٔ منزل بخشش شایستهٔ داد محض احترام میزبان گفتم نور چشم من‌درست‌است آنچه‌برای‌انسانی وقت وموقع مخصـوص ندارد سخاوت وبذل است‌که بشرط ملاحظهٔ شان واستطاعت باید بدهد وبخشـد سخاوت بعد ازراستی وعدل اول صفت ممدوحهٔ انسـان است برای او جزگناه کبیرهٔ تبذیر واسراف مانع دیگر خلق نشـده . مسلماً اشخاصیکه از منافع زحمات حلال خـود درهرجا بهرکس بی‌استثنا سخاوت مینمایند وبذل وبخشش میکنند یادر اعمال نافعهٔ عمومی ازقبیل تعمیرات منازل مجانی مسافرین یامواضع متبرکه‌یامقامات معارف مبالغی مصروف میدارند ، بهترین واشرفترین اعضای هیئت جامعهٔ‌متمدنین عهد خود محسوبند ودر انظار موجب‌عز وافتخار می باشند همینکه یك نوع سخاوت چشم اندازی عهدما منتهای بدبختی ودیو انه‌گی‌است . کسانی‌هسـتند که مردم‌رامیچاپند،ومال

امام‌را سرقت مینمایند،خون ضعفارا چون (زلو) میمکنند،بآب چشم بیوه‌ویتیم رحم نیارند ، وبهروسیله باشد درریاست وقضاوت خود رشوه میگیرند،وبرای جمع نمودن پول مباشر انواع فضایح تاریخی وقبایح فوق طاقت استماع میشوند ، واز یکطرف مسجدمیسازند، گنبد ومناره برافرازند، آب انبارها درست‌میکنند، کاروانسراهای معابررا تعمیر مینمایند، بمردم چیز میبخشند. آنها ظالمان عادل‌نما ودیوانکان عاقل منش هستند وغافلند از اینکه نتیجهٔ این گونه سخاوت تاریخ ملعنت آنهاست لاغیر . زیرا که وظیفهٔ بشری قبل از همه مثوبات وحسنات ونیکوئی برجان‌خود، یاباینای جنس‌خود ،یابوطن‌خود، بمقربان‌خود،فقط پرهیز نمودن از مال حرام، وبی‌طمعی .ونگرفتن مال غیر است وبس. هرجا که طمع نیست انحراف ازصراط‌المستقیم‌عدل وانصاف‌ممکن نیست،هرجاکه انحراف نیست معصیت‌نیست. پس‌ازاین جمله معلوم‌شدکه ام‌الخبائث دوتا است یکی‌طمع وتصرف دراموال یازحمات دیگری ویکی ام‌الخبائث‌معروف. هرکس باستعمال ام‌الخبائث اول مبتلا است از ادانی واراذل بنی نوع‌ماست .وهرکس باستعمال دویمی‌معتاد است ظالم نفس خویش ودشمن خدا است . طول راه از این قبیل صحبت میکردیم احمد نیز از درس امروزی نقل‌مینمود ومیگفت. هرچه بیشتر تعلیم میگیرم شوقم زیادتر میشود . افسوس‌که ساعات تعلیم‌را کم تعیین‌کرده اند درشبانه روزی عوض شش ساعت اقلا میبایست ده ساعت اطفال بخوانند وچهارده ساعت بازی وخوردوخواب‌نمایند. گفتم این قواعد همه ازروی تجربه وعلم که مقتضی‌حفظ‌صحت‌اطفال‌وانشراح‌صدور وتزییدمیل ایشان‌به تعلیم‌است وضع‌شده. وگرنه اطفال هشت ساله‌را دو.وده‌ساله‌را، چهار وچهار ده ساله را بیشتر از هشت‌ساعت‌نمیشود‌مشغول‌تعلیم‌نمود.سرما گرم‌صحبت یکدفعه‌عفونت‌مسالخ‌به دماغ‌ما رسیدمعلوم شدکه به جوار شهر رسیده‌ایم هرچه بیشترمیرفتیم‌عفونت‌زیادتر میشد تارسیدیم بمقابل مسالخی که قصابان شهر حیوان ذبح میکنند وکوشتشرا برده دربازار وسایر معابر شهر میفروشند . اول که میخواستیم از مقابل این کندکاه بگذریم از یکطرف‌بوی کندکه بی مبالغه‌نیم فرسخ صحرای خدارا متعفن نموده نمیگذاشت دستمال از دهن ودماغ خودمان بکشیم،وتنفس‌نمائیم، ازیکطرف پنجاه سگ ادبار وچرکین هم آواز دورمارا گرفته عوعو میزدند چه فایده که

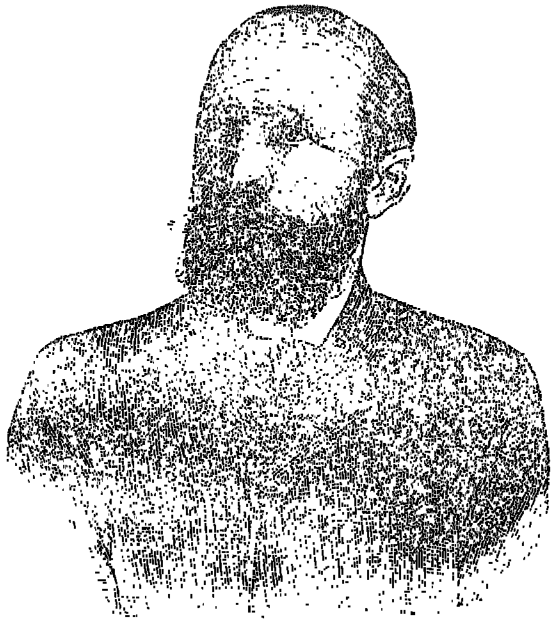
از تحدید این کثافت واز تقریر این خباثت که دم دروازه‌شهری مثل تبریز ودرماتی متدین دین پاك اسلام است، قلم ازتحریر وزبان از تقریرتا به یك‌درجه عاجزاست. هزار سال است این خباثت موروثی‌مسالخ ودکاکین قصابی وترازو وپیش بند ودسته‌ساطوروکلاب‌همزانوی آنها هرروز بکثافت دیروزی وهر سال بکثند پارسال میفزاید ورجال وطن‌ما درتحدید کریت آب وتفصیل احتیاط ازلوث واجتناب از کثافت وناتمیزی مواعظ حسنه میگویند ومیشنوند . مسلخهای ممالك اجنبی که ما حسب‌التوحید نباید مقلد آنها باشیم نوعی‌ساخته‌شده که شخص بی‌اطلاع‌را ازتمیزی‌وپاکی وتغسیل فرشهای مرمر محوطهٔ مسلخ وسایر سابقه‌های مافوق‌التصور ایرانی نمی توان حالی کرد، وآنهارا معتقد نمود که این دستگاه وحشت ومنبع تعفن که سلاخ خانه میگوئیم حتی درمملکت (زولس) ها نیزما ذون ومعمول ومعتاد نیست. تاچه رسد بممالك متمدنه‌که حیوان را در مسلخ میکشند وبیشتر از دوفرسخ راه بازیر زمین ازراه اراده‌رو سر پوشیده‌که گرد نه نشیند ، ومگس نه بینید، رویش را باچادرهٔ کتان سفید پوشیده بدکان قصابی حمل میکنند. ومسلخ را بابك نهر آب میشویند ومطلقا بوئی درآن محوطه که از هزار زرع‌تاپنجهزار زرع زمین مربع وابنیهٔ عالیه به تناسب کثرت سکنهٔ بلاد ساخته شده شنیده نمیشود، کیست‌که منکراین کثافت وطن محبوب ما باشد؟ مگراساس ملیت‌ما العیاذ بالله بکثافت‌وخباثت‌است. که اسواق شهر های ما مزبله،وحمامهای ما گنداب، ومسلخهای‌ماحمل بر از ومساجد ما انبارخربزه، واز اینروهرسال‌دریك کوشهٔ شهر یك قبرستان‌مبسوط جدیدی احداث شود ، کدام پیره‌زن در وطن ماهمهٔ این معایب رانمیداند؟بی مبالاتی رجال مامگر میتواند مانع حسیات طبیعی بشود . پس چرادست‌بروی هم گذاشته همتی نمیکنیم وغیرتی نمینمائیم پس چرا میگذاریم بقول میرزا جعفرخان مشیر الدوله‌مرحوم فرنکیها شریعت مارا بدزدند، اسمش‌را قانون بگذارند، ومعمول دارند، ومجرا نمایند،واز برکت شریعت ماتمدن گردند، وعالم را در کشفیات حقایق بحیرت آورند،وارتقاء باعلا درجهٔ نفاست‌وتمیزی‌نمایند.وآنچه از ما دزدیده اند بما بفروشند،وما مسلمانها به اسم بی مسمی اکتفا نموده درمیان (گل) و (لای) غسل جمعه بکنیم . عوض اینکه از دزدان ثروت دیانت

مسروقهٔ خود را استرداد نمائیم . از ماهوت آنها عبابد وزیم، واز تنظیف آنها عمامه به پیچیم ، روی کاغذ آنها قران مجید بنویسیم،وباعینك آنها تلاوت نمائیم (رفناد) آنها را قند سفید کفته میل بفرمائیم و (پیه) انها را شمع گچی گفته بسوزانیم واز سوزن گرفته تا کبریت وکفن اموات محتاج فرنگیها بشویم اقلا ذل احتیاج را نفهمیم !!! (وای اگر ازپی امروز بود فردائی) احمد از این فقره خیلی متاثرشد آهی کشید وگفت که این درد بی دوا است . متنفذین ماعمداً میخواهنددین پاك اسلام را منتج جهل وبی نظافتی ودولت ماراببی کفایتی وبی باکی معروف نمایند. والانمیتوان باور نمودکه یك مملکت وسیعه و(۲۰) کرور مردم مستعد هر نوع ترقی وتربیت با دیدهٔ بینا وگوش شنوا همهٔ اینها را به بینند، بفهمند، بدانند ولا یعتنا بشمارند، وجزو ترهات بندارند، ومعلوم نشودکه بچه امید وارند !! با این مکالمات داعی افسوس ودل گرانی وارد منزل شدیم .

چون دیروز درخانه نبودم مراسلههای هرجا از مکتوب وروزنامه که باپست رسیده بود منتظر مطالعه بودند داخل اطاق شدیم روز نامه علمیه را از سایرین زودتر باز نمودم دیدم صورت (پرافسور برنیغ) را کشیده اند خیلی مشعوف شدم .

احمد گفت آقا این صورت کدام یك از معارف است که به این درجه شمارا مشعوف نموده گفتم صاحب این صورت شخصیست که بانکشاف علاج مرض خناق که سابق از صد نفر هشتاد نفر میمرد وحالا از معالجهٔ اواز صد نفر فقط بیست نفر میمیرد موفق شده، گوئی برحسب یك ارادهٔ مخصوص شرف تحصیل این وسیلهٔ مهمهٔ حفظ الصحهٔ انسانی از مزایای اواخر مائه نوزدهم وطغرای مفاخرت علمای المان ومخصوص این شخص مؤید بوده (برنیغ) که مدتهای مشغول معالجهٔ خناق بود از تجزیه نمودن خون مریضان وخون آنانکه ناخوشی گرفته وصحت یافته بودند بعد از ملاحظات وتجارب بسیار یقین نمود که پس از تولید (باتسیل) های مولد سم الخناق دربدن مریض مادهٔ (المنت) که تاکنون باعلم کیمیا نامعلوم وقابل تجزانیست ودردماءساله وجود ندارد تولید میشود واگر تولید آن ماده بیشتر از تولید (باتسیل)ها یعنی ذرات ذی نمو ذره بینی باشد آنوقت بدفع واعدام (باتسیل) ها استعداد فادزهری بهم میرساند، ومریض را بهبودی

حاصل میشود، باین معنی که از تولید سموم مکروب‌های خناق بقاعدهٔ کیماوی که هنوز بعلما معلوم نیست (استحاله غیر منکشفه) فادزهری تولید میشود که مورث دفع واعـدام سموم خناقیه میگردد. بعد از این الهام بالغه باین خیال

(رسم ١١) تصویر پروافسور برنیغ مخترع دوای خناق است

افتاد که اگر از خون خارجی تکثیر وتحصیل این ماده فادزهری ممکن شـود وبواسطهٔ تلقیح به ابدان مرضای خناق بکوبند میتوان به استعداد وقوهٔ دفاع ابدان مریضها که بتواند دفع (باتسیل) ورفع ناخوشی‌را نماید برافزود واز این خیال خودبه کونکرهٔ اطبای برلین خبرداد . این بود که بیشتر از اطبای هرمملکت برجستجوی وسیلهٔ تحصـیل این ماده بر آمدند ودرخون اکثر حیوانات تجربه‌ها نمودند وبالاخره دوکتور (رو) فرانسـوی بعد از زحمات بسیار خون اسب‌را از سایر حیوانات مطابق مقصـود دیده وبعد از تجربهای زیاد درخور مطلوب یافت . واز این زحمت‌بعد از برنیغ نام گرامی خودرا درجریدهٔ خادمان عالم انسانیت ثبت‌وبا دوام نمود . احمد خیلی بادقت گوش میداد گفت آغا طرح تحصیل فادزهری دوکتور (رو) چه گونه است .

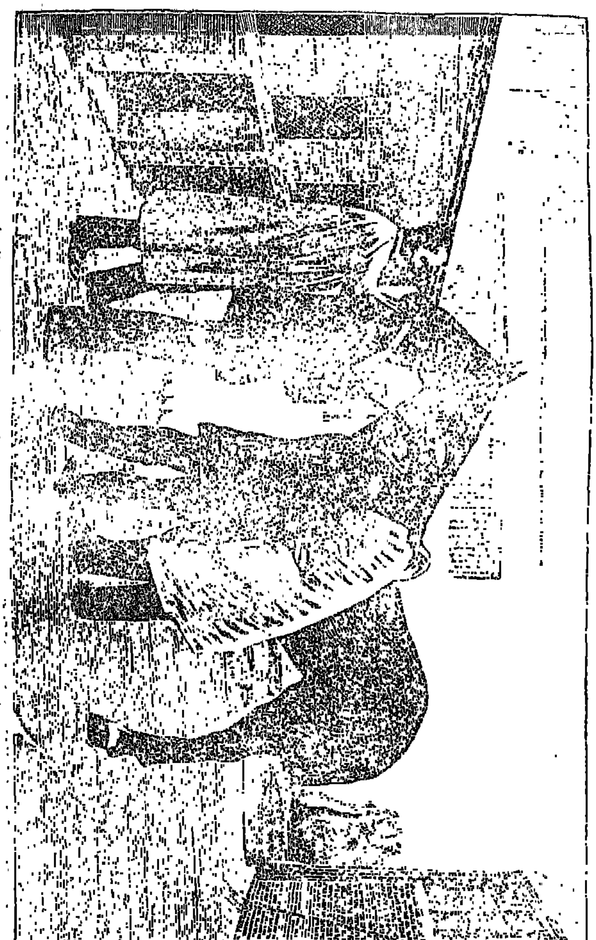
گفتم اول ازگلوی ناخوشهای ذات‌الخناق(باسیل)ها یعنی ذرات ذی‌تومرض را که درپرده‌های خاکستری نموده میشود جمع میکنند آنهارا از سه هفته تایکماه

(رسم ۱۲) دکتور (رو) فرانسوی

درحمامی که بابخار گرم میشود ومستقیما سی وهفت درجه‌حرارت دارد. درظرف سرگشادهٔ که تصادف هوارا مانع نشود درمیان یکنوع مایع مخصوص (شولوچنی بولبون) که مادهٔ تأثری یاقلیه‌داشی دارد نگه‌میدارند وپرورش میدهند بعد از آن اورا بواسطهٔ سوزکش مخصوص(فلتر) صاف میکنند مایع شفافی حاصل میشود به‌شیشهٔ تمیز ریخته درجای تاریک معتدل الهوا حفظ میکنند . وهمان سم‌الخناق قاتل است. هروقت خواسته باشند قدری دردفعهٔ اول ودویم (یود) که سمیت اورا ضعیف نماید مخلوط نموده بواسطهٔ اسباب تلقیح ببازوی اسب جوان وقوی وسالم بقدر ربع سانتیم مکعب داخل میکنند ومتدرجاً میافزایند بعد از هشتاد روز جسد اسب چنان معتاد این سم قاتل میشود که روز هشتادم دویست وپنجاه‌سانتیم این زهر خالص را بزیر جلد اسب داخل میکنند واصلا اثری از بد حالی یاعلامت تب دراسب مشهود نمی شود. دراین

صورت معلوم است که خون اسب چه قدر مادهٔ فادزهری تولید نموده که‌ازاین قدر زهر تأثیری دروی نمودارنشد . بعد از خون آن همان اسب‌را بقدر

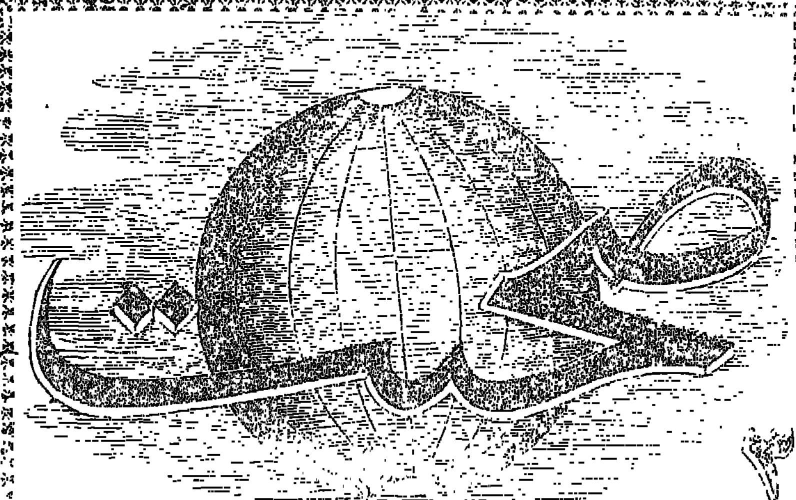
کفاف میگیرند وبواسطهٔ تدابیر طبیه‌ماءالجنین (سیورتکه) یاسفیده خون‌را تجزا مینمایند ونگهدارند وهنگام لزوم به ابدان مرضای‌ذات‌الخناق میکوبند مریض‌را تقویت‌دماغ می‌افزاید وبهبودی یابد وچه گونه که گفتم از صد نفر مریض‌بیست نفر منتها آنهم بیشتر بواسطهٔ سایر امراض که ناخوش ذات‌الخناق دارد میمیرد وهشتاد نفر سالم می‌ماند .

احمد گفت آقا از این قرار همه امراض (مکروب) مخصوص دارند که از تولید آنها مزاج از اعتدال منحرف میشود. گفتم بارها بتو گفته‌ام که بعد

(رسم ١٤) فادزهرکه از خون اسب تجزا نموده اند بطفل مریض خناق میکوبند

از مدتی ابنای بشر به اطبا محتاج میشوند ولی بدوا محتاج نمی شوند زیرا که مکروب هر مرض را که از تولید سموم آنها بدن از اعتدال میگردد فادزهر همان ناخوشی خواهند نمود . صحبت را در اینجا ختم نمودم احمد بالله خود رفت بمکتب من نیز مشغول سر کشی امور محولهٔ خود گردیدم .

عیادت مریض . مکتوب ایرانی دانی . امتحانات فشار هوا . شرح مختصر قوای جذب ودفع . امتحان جذب اجساد . زمین مدور است و میگردد . مسافت دور وسیع کره ارض . معنی ساعت . امتحانات الکتریک . معنی ورست روس ومطر فرانسه . قله خلاص کوه .

امروز رفتم بعیادت آقا میرزا عبدالله خسروشاهی که از نجبای ایران وهمسایهٔ ماست ازورود من بسیارخوشحال شد . مدتی است بی‌چاره بستری است صورتاً به آدم تندرست می‌ماند میخورد، ومیخوابد، میگفت ضعف روز بروز برمن مستولی میشود، دیگر قدرت قیام وراه رفتن‌را ندارم . از اطبای موروثی‌ما شکایت می‌نمود که نه علم تشریح میدانند ونه تشخیص مرض میتوانند فضیلت آنها فقط اسم بی مسمای حکمت اجدادی است . هرروز مرا اطمینان دادند وبالاخره ازپای درآوردند . به اطبای حاذق انکلیس وروس رجوع نمودم آنها متفق الکلمه میگویند که مرض از معالجه گذشته ومؤدی نتیجهٔ وخیمه است. فقط دست‌امیدم بدامن رجال الغیب واوتاد واقطاب است‌که مرا از این مرض مهلك شفابدهند . دلم بحالت این شخص بسوخت بسیار متاثرشدم ودلداری‌دادم بصحت او دعانمودم. یاددارم‌که درهفده وهجده سالگی چه جوان خوش سیما وقوی‌ومقبول واسب تاز وصیداند از بود استعدادفوق‌العادهٔ‌اورا ازاتفاقات‌نادرهٔ عالم‌خلقت میشمردند، خداوند همه نعمات خودرا ازقوت‌وثروت وعلم بهاوعطا فرموده‌بود. اگر ایام جوانی خودراصرف لهویات وبولهوسی نمی نمود، ونصایح مشفقان خودرامیشنود، یکی از اکابر عصر خود میتوانست بشود . متملقین بی انصاف هرگاه شخص صادقی بروی

تقرب میجست همدست شده چندین موانع بروی میتراشیدند. وبرای نفع شخصی خودشان که یکی بتواند یك مزرعه ودیگری یك باغ سیمی یك ده از اواجاره نماید، جوان بی تجربه‌را هرروز بطوری وهرگاهی بوضعی میفریفتند. بالاخره راه اصدقا را به نزد اوبستند، واین طورشیشهٔ حیاتشرا که مدتی باز میتوانست عمر نماید شکستند. حالا مشرف موت ودم واپسین اواست. ازغفلت درمعالجهٔ خود خیلی نادم است گریه نمود میگفت اگر صحت یافتم میدانم چه طور حفظ بدن‌را بکنم. ولی هیچ کس با افسوس وگریه وتضرع گم کردهٔ خودرا پیدا ننموده. بعضی وصایای مخفی بمن نمود که بذکر آنها مأذون نیستم. میگفت این ضعف وناخوشی نگذاشت وارسی بکنم، مستاجرین بی انصاف املاك مراویران نمودند، نصف رعایا متفرق شدند، همینکه هرچه از پدرم مانده بود سربسته نگهداشتم وبرای اطفال چهل پنجاه تومان پول نقد هرطور بود جمع نموده ام، اما نمیدانم بعد از من چگونه زنده گی میکنند . گفتم حمد خدارا پسران شما همه عاقل وکاردان هستند. گفت نه، درمیان ایشان صفا نیست میترسم همسایه‌هامیان وراث من تفرقه بیندازند، وفتنهٔ حادث کنند ومستملکات آنهارا بازور یاپول ازدست آنها بگیرند . هنده خاتون وعثمان آقای کرد چندان حریص ضبط املاك دیگران نیستند، این رستم سلطان بی دین چند دفعه دوسه مزرعهٔ خوب مرا که مجاور املاك اواست از من خواست بخرد نفروختم شنیدم درجایی گفته بود بعد از اواز پسرش میخرم وگرنه نوکرهارا میفرستم ضبط میکنند. گفتم یعنی چه ما حاکم شرع داریم مگر مستملکات دیگری‌را میتوان غصب نمود؟ مگر نماز نمی خواند چه حق دارد این جرئت‌را بکند. گفت چه میفرمایید !! حالا همه حقوق دردرشتی مشت است وکثرت معاون. این رستم خان مگر فراموش نموده ابدبی عذر وبهانه همه املاك تیمور آقا ونصف املاك همین عثمان آقای کرد ومیرزا منو چهرو سرخای بك‌را ضبط نموده. حالا نصف دنیارا مالك شده خرسك باز نعرهٔ هل من مزید میکشد . گفتم صحیح است حالا سایر همسایها به این نوع اعتساف او تمکین نمیکنند البته میدانند که یکروز چنین برای آنها نیز هست گفت نه نه نگویید عثمان آقارا وجود حساب نمیکنند . هنده خانم‌را همیشه حق السکوت داده من دومزرعهٔ خوب بزرك مجاور املاك هنده خانم دارم که

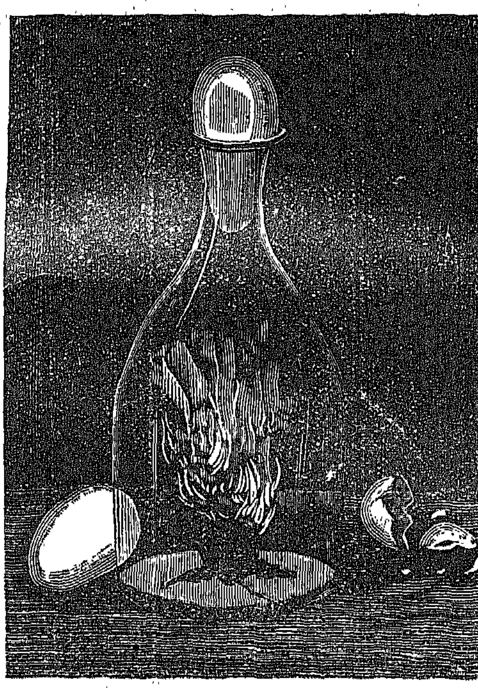
خودش بارها از من خواسته‌نفروخته‌اما گر آنهارا رستم سلطان به اووا گذارد آنوقت خط ضبطیات آنها مساوی میشود وکار پسران من سخت‌ضایع گردد.
دراین بین اطبای فرنگی که برای مشاوره دعوت‌شده بودند وارد شدند من بر خواستم به اطاق دیگر رفتم بعد از ده دقیقه بیرون آمدند حکیم (وژمیول) که خیلی حاذق است اعتقادش این بود که خون بدن اویکجا تمام شده، باتلقیح تحت‌الجلد قطرات مقوی‌وداخل‌نمودن خون تازه به بدن اواین مریض صعب العلاج‌را از مرك ناگهانی امکان تداوا نیست (لنجان) صاحب میگفت که خون بدن اوهست اما کم است وبسیار مغشوش بادواهای مبهی ومصفی‌خون احتمال بهبودی نمی‌رود. مسیو (کانوت) میگفت‌از آماس بدن‌اواستسقای‌صفراوی دارد باید علی‌الحساب اورا از شرب شربت طلامنع نمود، ودوران خون بدن اورا به حالت اعتدال آورد،دراین صورت یحتمل‌چند روزی بماند معلوم است از نتیجهٔ تقریرات اطبا مرك اویقین وخود مریض درشرف موت است .
اطبا رفتند من باهزار پریشانی بخانه برگشتم داخل شدم دیدم احمد از مکتب آمده درجای من نشسته کتاب میخواند،روی‌میز کتابت مکتوبی دیدم برداشته باز کرده خواندم ، وپاره نموده میان کاغذ جات بی‌مصرف انداختم . احمد گفت آقا چراغیظ نمودی شما همیشه میگویید.حالت غیظ عقلا جنونی موقتی آنها است.گفتم نور چشم من راستست غیظ یعنی دیوانه‌کی،غضب یعنی بهایمی هرکس غیظ خودرا نخورد مالك خود نیست، وهرکس مالك خود نیست انسانیت او در خطر است . این مکتوب یك نفر ایرانی منافق‌است‌که تبعهٔ خارجه‌شده ومرابغیظ آورده،ازمن‌عذر میخواهد که اورا حرکت ویس قونسول ایران به این امر شنیع وادار نموده . سلّمنا که‌این مامورین جزؤ بی‌استثنا درممالك قفقاز روسیه بجز هتك احترام غربای ایران که بااستعداد خودشان درممالك اجنبی سالها زحمت کشیده تحصیل نموده اند،وشرارت‌وفروختن صد باهزار صفحه کاغذ دارای مهر دولتی منطبعهٔ خودرا به اسم تذکرهٔ ماتی‌یاوساطت تحصیل شئونات برای‌اجانب،ومباشری‌انواع‌فضایح‌وقبایح‌به‌حفظ‌حقوق‌تبعهٔ‌دولت متبوعهٔ خود ذرهٔ اعتنا وقدرت نفوذندارند.ولی‌محبت وطن را بااین و قایع سیئهٔ استمراری غم‌فزا نمی توان‌معاوضه‌نمود . وناخلفی یك‌یا چندپسررا وسیلهٔ رنجش

وروگردانی از مادری که مارا در آغوش خود پرورده نمی توان ساخت .
معلوم است که از مصادر سقیمه مشتقات صحیحه حاصل نمی شود .

بمن مینویسد، چرا به او قهر نموده‌ام، مکتوبات اورا جواب نمیدهم، وحال آنکه‌ردجواب مکتوب چون‌ردجواب‌سلام واجب‌است. اومگر درتغییر تبعیت خود از دین اسلام نعوذ بالله تبرّا نموده ؟؟ این منافق نمیداند که باعقاید باطنی هیچ کس کارنداریم. زهی دیوانه گی‌است‌که شخص در اعمال روحانیهٔ دیگران تصرف‌نمایدوعقایدمردم‌را مقیاس وظایف‌مسئول‌عنه‌اعمال جسمانی وتمدن آنها بداند، بیشتر از موحدین هزار بت در آستین دارد . هر چه خواهی باش ما باعقیدهٔ توچه کار داریم انکه کفر دین راجع به اوست (گر جملهٔ کاینات کافر گردد) (بردامن کبر یاش نه نشیند گرد) کفر عاق تو که راجع بمن وابناء وطن من است انفکاك توازعضویت هیئت جامعهٔ ملت ایران است . که جسد کلیهٔ وطن‌رامجروح ساختی واز من وساین فصل نمودی که دیگر هیچ‌مرد غیرت مند ووطن دوست وصل ترا طالب نباشد .

در این بین‌اسدوماهرخ وزینب‌واردشدنداحمدبی‌اختیار باستقبال‌دوستان خود بر جست با گوشهٔ‌چشم نگاه می‌نمودم دیدم اشعهٔ‌شعف‌باطنی‌اطفال‌اززیرپرده‌های آنیت‌خارج حیطهٔ تحریر سیارات صور لطیف آنها که از ضوء آفتاب صلبیت هیولای ایشان تافته بهمدیگر چنان نور پاش‌است‌که‌درسطح مدار مقابله وتربیع همدیگر زوایای‌تقاطع و انحراف تشکیل نمی نماید . عجب عالم محیط همه برکات زنده گی وخوش بختیهای خلقت است . نفساً آزاد یعنی غیر مکلف، شخصاً پارسا یعنی بی گناه، حالتاً صالح وسلم یعنی از همه میگذرد وفراموش‌میکند . طبعاً قانع یعنی هر چه میدهی می پسندد وا کتفا مینماید . گاهی چند نفر از آنها که دریك جا جمع شوند ودست لطیف یکی بکمر یادوش دیگری مثل‌هاله بدورقمر مینماید.واز اسرار مخفی خود بهم چسبیده سخن به نجوا گویند، به‌نظر چنان بر آید که ملایك راه‌عرش میپویند، وآفریدگار خودرا تسبیح میگویند .
قدری با هم رازو نیاز نمودند . احمد گفت اگر آقا اذن بدهد نشان میدهم گفتم اگر عمل مأذون است هر چه میخواهی نما . احمد رفت یك تنك‌بلور خشك خالی آورد گذاشت روی میز . یك دانه‌تخم مرغ پختهٔ پوست کنده را

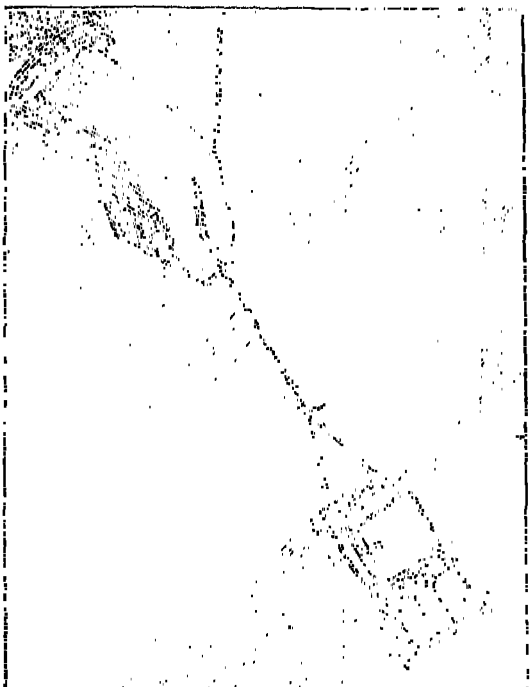
نیز گذاشت نزد تنك بعد کاغذ کتابت خشك را بقدر دو انگشت بریده سر شرا سوخته انداخته میان تنك کاغذ مشتعل شد فورا تخم را گذاشت بدهن تنك تخم خود بخود آهسته باریك شده وبعد از یك ثانیه میان تنك افتاد . وصدائی مثل اینکه مشت پرزوری به طبل زنی شنیده شد . اطفال بهای هوی بر خواستند دست میزدند تحسین میکردند وتکرار عمل را مطالبه مینمودند.

(رسم ١٥)

احمد گفت از تکرار این بگذرید زیرا که تخم مرغ پخته حاضر نیست . آشپز ما بیشتر از یکبار ماذون استماع فرمایشات ما نیست، من بشما امتحان دیگر نشان میدهم . احمد رفت از خانهٔ خود چار لنگه که از چوب نازك درست نموده میانش را استکانی قایم کرده وتا نصف آب ریخته بود همان طورکه در شکل ( ) نشان داده شد آورد بورود تا گفت متوجه باشید . استکانرا بنا کرد به گردانیدن دور سر خود استکان هنگام حرکت معلق میشد ویك قطره آب نمی ریخت، تعجب اطفال سرحد نداشت من از حالت احمد که مثل معلمین

بزرك در اوطاق امتحان مسئلهٔ حوادث را شرح وبا امتحانات فیزیکی بطلاب محسوس مینماید، دست از کار کشیدم مشغول تماشا ومشعوف حرکات این طفل مستعد شدم . احمد گفت غوغا نکنید عوض وجد وجست وخیز دقت نمایید ودریابید که همهٔ حوادث در تحت قوانین خلقت مظبوط است . اگرما آنهارا نعلم

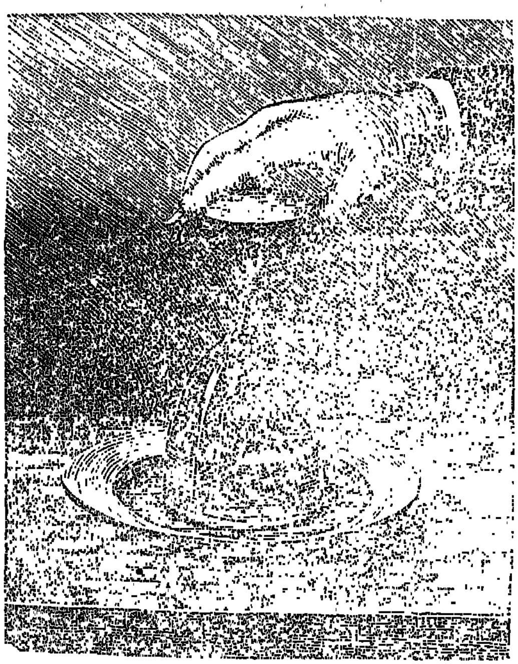

(رسم ١٦)

بگیریم آنوقت میدانیم که در عالم مایهٔ تعجب چیزی نیست هر چه هست همان است وبوده است وخواهد بود ، حالا بشما امتحان دیگر نشان میدهم · احمد گلاس بلور که همیشه برای امتحان فضایل خود حاضر دارد در آورده، در ته گلاس تختهٔ میان سوراخی راکه به ثقبهٔ او تراشهٔ چوبی مثل چوب کبریت فرنگی فرو برده بود چنان قایم نمود که وقت سر ازیر نمودن نیفتد . بعد کاسهٔ آبرا گذاشت سر میز تراشهٔ ته گلاس را کبریت کشید ومشتعل ساخت آهسته سرازیر نموده بسطح آب کاسه طوری محاذی نمود که لبهای گلاس بقدر نیم جوازهر

طرف به آب فرورفتند یکدفعه دیدیم که آب خود بخود بر جسب ونصف میان گلاس‌را پر نمود .

اطفال بدانشمندی احمد تعجب می نمودندو آفرین میگفتند . ازاحمد پرسیدم که اساس وقانون این سه امتحان تومیدانی چیست؟ گفت میخواستم نشان بدهم که درهمه جا (اتمسفر) یعنی هوای محیط ما است که بهمه اجساد فشار میدهد .... درامتحان اول من از سوختن کاغذ هوای میان تنك (۲۱) بار ازهوای

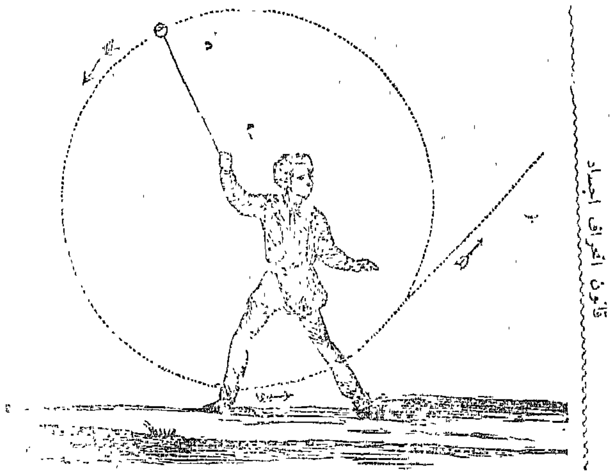
(رسم ۱۷)

خارج رقیق یعنی سبك گردید، از آن جهة هوای خارج تخم را فشرده داخل

[حاشیه] این عمل تردستی لازم دارد . اگر شعله تارسیدن گلاس بسطح آب خاموش شود عمل ضایع کردد . اورا بطور سهل میتوان درست نمود . کاغذ مقوارا باندازه دو هزاری مدور بریده میان اوشمعچه مومبه طول این خط (ـ) چسبانیده وروی آب کاسه میکذاری وشمعچه‌را کبریت کشیده میسوزانی بعد استکان خالی‌را سرازیر میکنی که از هرطرف لبهای اوبه آب بخورد فوراً شمعچه خاموش میشود وآب بلندشده میان استکان‌را پرنماید. امتحان دیکر اکر استکانرا از آب پرنمائی وباندازهٔ بزرکی دهن اوکاغذ سفیدبریده اول بادست چنان بفشاری که دهن استکانرا قایم بکیرد بعد دست خودرا کشیده بادست دیکر استکانرا معلق بکنی یك قطره آب نریزد.

تنك نمود، وصدا که شنیدیم از زور جریان هوا بود که پشت سر تخم داخل تنك شد مثل اینکه کوزهٔ حلق تنك در وقت پرکردن از حوض غلغل مینماید ، یعنی بقدر دخول آب هوای میان کوزه خارج میشود وصدا میکند . امتحان دویم من نیز مبنی برفشار هوا است استکان را دور سرخود که میگرداندم هوا آبرا به ته استکان فشار میداد ونمیگذاشت بریزد . امتحان سیم نیز همین قانون فشار هوا را مینماید، از سوختن کاغذ هوای میان گلاس رقیق شده ، هوای خارج سطح آب کاسه را فشرده و آب را میان گلاس بالا برد . گفتم مرحبا باین بیانات ساده که اثبات حقایق کلیه را مینماید . اینها از برکت زحمات (غاستوندسین) از دانشندان فرانسوی است که باین ادلهٔ ساده علوم معضله را دست رس اطفال نموده . امتحان اول وسیم توضیح است فشار هوا را واضح مینماید اما امتحان دویم که آب ازمیان استکان دروقت معلق بودن چرا نمی ریزد دخل بفشار هوا ندارد . غلیان فروشهای ایران منقل های آتشین خود شان را همان طور بدور سر خود میگردانند ومعلق میکنند یك شراره نیفتد. این را درست نفهمیدهٔ اول باید بدانی که همهٔ اجساد دارای سه قوهٔ خلق شده . یکی را قوهٔ ترصد اجساد بمرکز گویند (جذب) دویمی را قوهٔ انحراف اجساد از مرکز گویند (دفع) سیمی را قوه حفظ حالت حالیهٔ اجساد گویند (اینرسه) دراینجا مثل بسیار سهل و سادهٔ که بارهـا دیدهٔ میگویم وبسهو خود درباب نریختن آب استکان معلق یا آتش منقل متنبه میشوی،هرگاه سنك کوچك را ریسمان نازك ببندی وبدور سر خود بگردانی دردور سر توخط گردش سنك دایرهٔ تشکیل میکند که وجود تو مرکز آن دایره است، رفته رفته سنك قوه پیدا میکند ومیخواهد از دست تورها گردد ویسوی دیگر پرت شود آنوقت تو نیز بقوهٔ خود میفزایی وسنك را ازپرت شدن ودور افتادن مانع میشوی اگر ریسمان پاره شد یا عمداً از دست گذاشتی می بینی که سنك مسافتی را طی نموده به کنار افتاد یعنی بتونخورد وزیر پای تونیفتاد از این مثل وجود هر سه قوه را بطور وضوح میتوان حالی شد.انکه سنك میخواست بگریزد قوهٔ انحراف اجساد ازمرکز بود، وآنچه تومانعت میکردی ترصد اجساد بمرکز بود ، اینکه سنك بعداز پرت شدن نیز مسافتی بهمان شدت طی نمود قوهٔ حفظ نمودن حالت حالیهٔ اجساد بود .

پس هنگام معلق نمودن استکان وسبب نریختن آب همان قوهٔ انحراف اجساد از مرکز بود که آب بالطبع عوض اینکه بریزد به ته استکان میگریخت و اگر میتوانست ته

(رسم ۱۸) حرف (د) دایره‌ایست که از گردیدن سنك بدور سر تشکیل میشود حرف (ب) خطی که سنك می خواهد بدانسو برت نود حرف (م) مرکز این دایره است سر پیکانها علامت خط حرکت سنك است .

استکان را شکسته و بدر میرفت پس این سه قوه اساس ادارهٔ همهٔ عوالم لایعد ولایحصی است. که از آن جمله خانوادهٔ شمسیه آسمان ماست واورا ادارهٔ شمسیه نیز گویند احمد گفت آقا خانوادهٔ شمسیهٔ آسمان ما که میگویید مگر غیر از این شمس وآسمان دیگر نیز هست . گفتم قدحی که آب ریختهٔ نزدیك من بیاور تامن اول جذب اجساد رابشما محسوس نمایم بعد جواب ترابگویم . احمد قدح را نزدیك آورد، دو گوی چوبی یکی بقدر نندق ودیگری کوچك ترازاوکه حاضر داشتم بیرون آوردم آهسته بنوعی که آب حرکت نکند هردورا ازهم بفاصله که گوی کوچك درخط نفوذ گوی بزرك واقع شود گذاشتم بسطح آب، احمد میخواست نزدیك بیاید گفتم از دور تماشا بکن تانفس توآبرا متحرك نماید بعداز این ترتیب گوی کوچك بسوی گوی بزرك بحرکت آمد وتانزدیك رسید

باشدت تمام بگوی بزرك پیوست (شکل ۱۹) بعد گوی بزرك را بیرون آورده میل جوراب زافرو برده طوری از بالامحاذی گوی کوچك که درآب است گرفتم که نه بهآب ونه بگوی میخورد دست خودرا حرکت دادم گوی کوچك بهر طرف دست من گوی بزرك را حرکت میداد میل می‌نمود (حاشیه)

معلوم است احمد از این امتحانات ساده وصریح جذب اجساد را معتقد شد . گفتم حالا جواب سوال خود را بشنو. بلی غیر از آسمان ما آسمان‌های بسیار وشمس هاهزار وهزار است کهاز آنجمله شمس مابا کواکب سیارات‌خودکه (عطارد) و (زهره) و(زمین) و(مشتری) و(زحل) و (اورانوس) و (نپتون)

[حاشیه]در این امتحان باید خط نفوذ را پیدا نمود وگرنه دیوارهٔ کاسه چون بالنسبه بزرك وار. آثروجذبش بیشتراست هردو را کشیده بکنار می چسباند درهمهٔ این امتحانات باید معتاد شد وچیره دستی وذکاوت مخصوص نیز لازم است که از این عملیات ساده گردش افلاك برای هرکس محسوس گردد ودریابد که چه طور قمربدور زمین میگردد وزمین بدور آفتاب میگردد آفتاب نیز با سیارات خودش بدور شمس مرکز شموس ومرکز شموس باهمهٔ سیارات خود بدور مرکز حقیقی عالم میگردند

است ، دریك قسمت جوّ یعنی فضای وسیع دارای بُعد لایتناهی که مملو از (پئی) یاروح استحالهٔ کبیره وخالی ازجهات اربعه وپست وبلندی است متمکن وسیار هستند شمس ازهمه بزرگتر درنقطهٔ احتراق سطح مدار آنها واقع شده وسایر کواکب که آنها راسبعهٔ سیاره گویند هریك باختلاف مسافت در مدار مخصوص خود بدور آفتاب میگردد، وغیر از اینها در میان مدار مریخ ومشتری آنچه تاکنون کشف شده سیصد سیارهٔ کوچك است که معظم آنها (سیرر) (پالاد) (یونون) (وست) میباشد (هیچ کدام ازاینها وبعضی ازاقمارکه درذیل گفته میشود بهم چنین از سیاره های بزرك نپتون را بی دور بین نمیتوان دید) همهٔ اینها بابیست ویك قمرکه یکی در بان زمین ودو میر غضب (مریخ) . وچهار فراش خلوت (مشتری) وهشت نوکر بی مواجب(زحل) وشش جزو جلال (اورانوس) ویك غلام بچهٔ (نپتون) است داخل خانوادهٔ شمسیهٔ ماهستند وبدور آفتاب میگردند. هرگاه قوهٔ جذب آفتاب نباشد سیارات که بدوراو میگردند هر یك بامیل خود درمیان فضا پرا کنده ومتفرق میشوند.واگر دفع سیارات نمیشد، آفتاب آنهارا کشیده در منقل خودسوخته ونابود مینمود . احمد گفت آقاپس این همه کواکب که در آسمان دیده میشود بدور آفتاب تمامی گردد . گفتم کواکب آنچه باچشم طبیعی دیده میشود شش هزار شمرده‌اند . و آنچه بواسطهٔ (تلسکوب) یعنی دور نمای نجومی دیده میشودهزار کرور است . آنهارا ثوابت گویند ، یعنی غیر متحرك . فی الواقع آنها نیز در آسمان خود شموس هستند که هر کدام سیارات واقمار مخصوص دارند وحرکات بطیئه وسریعه مثل سیارات خانوادهٔ شمسیهٔ مامیکنند ولی از بعد مسافت که تحدید اوورای فهم قاصر ما است بنظر غیرمتحرك می‌نمایند . وچنان پنداریم که آنها را برین گنبد مقرنس که آسمانش میگوییم دوخته اند یابامیخ قایم نموده‌اند. وبعد آنها را از همدیگر تشخیص نمیدهیم، چه گونه که هر وقت ازدور بشهری نگاه کنیم همهٔ ابنیه وعمارات اوبچشم ماچون یك رشتهٔ سواد ممتدی میآید فاصلهٔ آنها را نمی توانیم تشخیص بدهیم . اما میدانیم که از همدیگر درمسافتی واقع شده‌اند همین طوراست کوچك نمودن کواکب که به نظر ماار فندق یا گردوی منور بیشتر نیستند . حال انکه اکثر آنها چندین بار از زمین مابزرگتراست .

آفتاب که بما چون بشقاب طلایی می نماید یك ملیون وچهار صدوچهار هزار ونودبار از زمین ما بزرك تراست. قمر که بما مثل بشقاب نقره مرئی است وخیال میکنیم که اگر از افتاب بزرك نباشد کوچك هم نباید شود از زمین ما چهل ونه بار کوچکتر است همینکه قمر بزمین بسیار نزدیك وآفتاب بسیار دور است، بهمین واسطه قطر انها بما یکسان مینمایند. احمد گفت آقا زمین مامیگردد؟ گفتم بلی زمین ما یکی از ان کواکب است که درفوق ذکر آنهارا مینمودیم ودو حرکت دارد یکی در بیست وچهار ساعت بدور محور خود ویکی در سیصد وشصت وپنج روز بدور کرهٔ آفتاب. احمد گفت پس ما هم باید با زمین بگردیم حالا که مانشسته ایم وصحبت میکنیم چه طور میگردیم؟ گفتم آنچه در اطراف شخص متحرك است هرگاه تغییر نیابد هرگز حرکت خود را نمی فهمد هر وقت از شهر بیرون رفته بسوی دهی روانه میشوی می بینی که درعرض راه ازدرخت وعمارت وپل وردوخانه هرچه هست کم کم بتو نزدیك میشود، بعد به مقابل هر یك از آنها میرسی ومیگذری آنها عقب میمانند وهکذا میدانی که توحرکت میکنی اگر آنها که دراول قدم دورتو بودند تغییر نیابندچه طور میتوانی حرکت خود را بدانی این رادر راه آهن میان «ترن» نشسته بهتر میشود دریافت نمود. اگر باطراف نگاه نکنی وچرخها تراتکان جزئی ندهند هز گرفتن خود درا احساس نمی نمایی پس زمین ما که هیچ تکان ندارد وباهمهٔ اجساد سطحی خود ازدریا وهوا وکوه وعمارات وسکنه حرکت میکند ما از کجا حرکت خود مارا خواهیم فهمید.

احمد گفت آقاشما گفتید بعدخالی از جهات اربعه وپست وبلندیست حالا که ماایستاده ایم جهات سته داریم چپ وراست پس وپیش بالاوپایین این رانفهمیدم که بی این جهات محسوس مادرعالم چه گونه نقطهٔ موجود باشد؟ گفتم همین جا که ایستادهٔ برحسب تعین توجهات سته موجود است خودت را معدوم بدان همان جهات هم باتو معدوم میشوند زیرا که درفطرت جهات وزمان ومکان وابتدا وانتها نباشد همهٔ آنها دروجود موجودات است. توهستی بهر سو نگاه کنی یك جهت تواست، شب را سحر میکنی چند ساعت برای توگذشت وزمان تواست، درجائی مقیم هستی مکان تواست، کوه از سطح زمین بر جسته بلندی است، نقطهٔ دیگر بالنسبه پایین است، پستی است پس اگر کوه نباشد بلندی نیست واگر بلندی نیست پستی کجا است؟ تو بنا کردی ابتداست، توتمام کردی انتها است.

احمد گفت آقا آسمان چرا مثل گنبد مدور مینماید؟ گفتم اینکه تو می‌بینی آسمان نیست هوای محیط کرهٔ زمین ما است چون زمین ما مدور است لفافهٔ شفافی که اورا پیچیده وهوای محیطاواست از همهٔ نقاط خودکه منتهای سرحد بصرماست خطوط اشعهٔ خودرا بچشم ما بالسویه میرساند باین واسطه بالطبع باید مدور نمایدوازاطراف چنان‌مرئی می‌شود که‌گویی بزمین‌وصل شده که همان دایره افق نظری ما است . وگرنه آسمان که فضای مسبوق الذکر است مسافتی است مسطح ونازیك .

احمد گفت دلیل کروی‌بودن زمین چیست حال آنکه جز سلسلهٔ جبال زمین در هرجا مسطح وهموار است . گفتم متقدمین از همین غفلت زمین‌را سطح بسیار وسیعی می‌پنداشتندکه ازهر طرف منتهی بدرهٔ عمیق است هرکس‌بیفتد بجهنم میرود ومسافت اویعنی سطح زمین‌را از مغرب بمشرق بیشتر از شمال بجنوب میدانستند، یعنی ازمغرب بمشرق طول واز شمال بجنوب عرض میگفتند. حالاهم بتقلید متقدمین ازشرق بغرب طول واز شمال بجنوب عرض میگویند . اول (فیثاغورث) که از معارف حکمای قدیم است . وبعضی شاگردان اوبه کرویت‌زمین قایل شدند اما دلیلی مسکت نتوانستند اقامه نمایند رای‌خودرا انتشار ندادند بعد (بطلمیوس) که از سلاطین مصر بود (دویست وهشتاد وپنج سال) قبل از میلاد کرویت زمین‌را معتقدشد رسمی ترتیب داده عقیدهٔ خودرا منتشر نمود وزمین‌را مرکز وساکن وسایر کواکب‌را باشمس وقمربدورزمین سائر می‌پنداشت بعد از فوت‌اومدتها عقیدهٔ اومعمول به‌علمای اعصار سالفه بود .

بعد از سفر (کولمب) درسال (۱٤۹۲) بکشف امریکا وبرگشتن رفقای دریا نورد معروف پور تاغالی درسال (۱۵۱۹) (فریدیناندما غلان) بهمان نقطه که روبمغرب روانه شده بودند از طرف مشرق کرویت زمین ثابت گردید . حالا بکرویت زمین ادلهٔ بسیار داریم . اول سایهٔ که زمین هنگام

اگر این هوای محیط ما نبود روزها نیز میتوانستیم مثل شبها در آسمان کواکب‌را به‌بینیم چون روزها آفتاب زمین مارا روشن میکند وهوای‌شفاف ما نیز روشن میشود ومانع دیدن کواکب میگردد مگر اینکه از ته چاه عمیق که روشنی هوا مانع مد بصرما نمی شود روزها نیز میتوان کواکب‌را دید .

خسوف بروی قمر می اندازد دانسته میشود که هرگاه زمین مدور نبود سایهٔ او مدور
نمی افتاد . دویم دریا نوردان که الان با کشتیهای بخـار دور کرهٔ زمین را
میگردند ازیك نقطـه رو بمغرب حرکت نموده واز طرف مشرق بهمان نقطه
برمیگردند یابر عکس رو به شرق حرکت وازسوی غرب بهمان جابر میگردند .
معلوم است هرگاه زمین مدور نبود این مسافرت محال بود. سیم هروقت کشتی
ازدریا بساحل نزدیك میشود اول قالل جبال بعد اراضی مرتفعه وبعد عمارات
عالیه وسواد شهر وساحل نمودار گردد. ودر وقت سفر نیز تا از ساحل روانه
شدند اول سواد وعمارات عالیه وبعد اراضی مرتفعه وبعد قالل جبال از چشم
کشتی نشینان پوشیده میشود. اگر زمین ما مدور نبود وسطح آب دریا درهمه جا
همو ار می بود این ترتیبات نظری معلوم نمی شد پس البته دراین صورت میان
ناظر ومنظور برآمدگی نقاط متفاوتهٔ کروی هست که درطی یك نقطه مرئی بنقطهٔ
دویم وسیم میرسد ومتدرجا بانقطهٔ مأموله دیده میشود . هرگاه مابه (بالون)
نشسته صعود نمائیم یاقلهٔ کوهی برآییم اگر هوا بی ابر وصـاف است دوازده
فرسخ را دراطراف خود میتوانیم به بینیم اما درپایین نصف این مسـافت را
نمی بینیم زیرا که برآمدگی اراضی مانع نظر ما میشود نه پست بلندی. پس ازهر
نقطهٔ زمین که واقع شویم همین برآمدگی هم درپیش وهم درپشت سر ماهست
— چرا ؟ بجهت اینکه زمین ما کرویست . بعد از همهٔ این دلایل اگر قدری
تأمل بکنی از آنچه هرروز می بینی بهتر کرویت زمین را دریابی . آفتاب هنگام
طلوع اول طبقهٔ هوای محیط وبعد قالل جبال وبعد بلندیها وبعد سطح امکنه را
منور میکند، ودروقت غروب برعکس. پس اگر زمین ما کروی نبود وبرآمده
گی نداشت آفتاب بایست درطلوع خـود همه جارا منور ودرغروب همه جارا
دریك آن مظلم نماید .

احمد چون ادله بسـیار صریح بود عقل نابالغ خودرا که بعد از مکتب
رفتن یکجا مخلوط مسایل علمیه نمی نماید. وفهمیده که عقل بالغ نیز باعلم برنمی
تابد، دیگر میدان تصرف نداد همینکه پرسید دورکرهٔ زمین چه قدر مسـافت
است . گفتم اول باید بدانی که پیمودن کرهٔ زمین باوسایل معتادیعنی بازرع وزنجیر
محـالست بلکه بشخص بی وقوف سخن از مقیاس کرهٔ زمین جزو ترهات

وافسانه می‌آید . ولی علم بنی‌نوع انسانی مسئله‌را درکمال سهولت حل نموده نه اینکه دور زمین بلکه دورآفتاب وماه وسیارات وسایر کواکب‌رانیزپیموده‌اند وبعد فاصلهٔ آنهـارا از کرهٔ زمین وازهمدیگر مشخص نموده اند. واگر این مقیاس نبود چه گونه میتوانستند از کسوف وخسوف ده سال قبل از وقوع واز بعضی اختیارات قبل از صد سال خبر بد هند، واز طلوع سهیل درفلان جاوتحویل شمس به بروج‌وغیره که صحت‌همه‌را می‌بینی چه گونه می‌شد خبرداد یعنی استخراج نمود؟ حالا از برکت علم‌تحدید درروی‌زمین نشسته هرعوام‌میتواند بداند که عطارد از کرهٔ آفتاب دربعد سه ملیون میل جغرافیا واقع است[۱] ودرهشتـتاد وهشت روز بدور آفتـاب میگردد (زهره در بعـد پانزده مليـون ودر دويست وبيست پنجروز) (زمین دربیست ویکملیون ودر سیصد وشصت وپنج روزونیم) (مریخ درسی ودوملیون میل ودریك سـال وسیصد وبیست ودوروز) (مشـتری دریکصد وهشت ملیون میل ودر یازده سـال وچند ماه) (زحل دریکصد ونود وهشت ملیون‌میل ودربیست ونه سال ونیم) (اورانوس درسیصد ونود وهفت ملیون میل ودرهشتاد وچهار سال) (نپتون درشش صد ملیون میل ودریکصد وشصت وپنج سال)واقع‌شده وبدور آفتاب میگردند) (قمر از زمین دربعد پنجاه ویکهزار وچهـارصد وبیست وهشت‌میل یاسیصد وپنجاه وهفت هزار وهشتصد ونود وشش ورست واقع‌شده ودرمدت بیست هفت روز وهفت ساعت یکبار بدورزمین میگردد) پس بعداز این‌بیانات اینکه خط نصف‌النهار حقیقی یاخط استوای کره زمین ما که چون عموم دوایر اول بسیصد وشصت قسمت مساوی تقسیم‌شده وهر قسمت‌را یك درجه نامیده اند وفاصلهٔ یکدرجه‌را پیموده پانزده میل جغرافیا یایکصد وچهار ورست‌ونیم یافته اند صحیح است.واز این قرار معلوم شده که دورکرهٔ زمین یعنی مسافت سیصد وشصت درجـهٔ تمام اوپنج هزار وچهار صد میل جغرافی یا چهل ملیون متر

[۱] هر میل جغرافیا هفت ورست هرورست (هزار وپانصد) زرع شاهیست پس هر میل (۱۰۵۰۰) زرع است . ملیون اسم مفرده صدهزار است چه‌کونه که درایران پنج بارصد هزاررا کرور نامند درممالك متمدنه اسم‌مفرده بارصد هزاررا ملیون کذاشته اند .

یا سی و هفت هزار وهشتصد ورست است (حاشیه ۱) ومساحت سطحی همهٔ روی زمین نه ملیون ودویست وهشتاد وهشت میل مربع یاچهار صد وپنجاه وپنج ملیون ویکصد ودوازده هزار ورست مربع میباشد (حاشیه ۲)

[۱] هر ورست پانصد (ساژین) هرساژین ۷ فوت یا سه زرع روسی است هرفوت دوازده دویم هردویم ده خط وهرخط ده نقطه است هرزرع روسی ۲۸ دویم یا ۱۶ (ورشوق) است هر ورست مربع دویست وپنجاه هزار ساژین مربع و هرساژین مربع چهل ونه فوت مربع یانه زرع مربعست هرفوت مربع یکصد وچهل وچهار دویمهٔ مربع وهردویمهٔ مربع صد خط مربعست وهرزرع مربع (۷۸۴) دویم مربع یا (۲۵۶) ورشوق مربعست (دستین) عبارت از دوهزار وچهار صد ساژین مربع است (عوض جریب یاخروار زمین استعمال میکنند) ساژین مکعب سیصد وچهل وسه فوت مکعب یا (۲۷) زرع مکعب است. فوت مکعب هزار وهفتصد وبیست وهشت دویمهٔ مکعب. دویمهٔ مکعب هزار خط مکعب است زرع مکعب بیست ویکهزار ونهصد وپنجاه ودو دویمهٔ مکعب است یا (۴۰۹۶) ورشوق مکعب است بجهت مایعات یك بوچقه چهل (ودره) هر ودره بیست (بوتلکه) یاده (اوشتوف) مقر دحبوبات (چتورت) هر چتورت هشت (چتور) که هر چتور هشت (غادنس) یا هر چتورت شصت وچهار غادنس است. برای اوزان یك (بورکوس) ده پوط هرپوط چهل فوند هرفوندی ودو (لوته) هرلوته سه مثقال هر مثقال نود وشش (دوله) است. فوند عطار یادوا فروش هرفوند ۱۲ (رونس) هر رونس هشت (درهم) هردرهم سه (اسکره پول) هر اسکره پول بیست (غرم) فوند عطار روسیه از فوند حبوبات ومأکولات ۱۲ مثقال کم است یعنی فوند عطار ۸۴ مثقال است نه ۹۶ مثقال.

[۲] اساس متر فرانسه که مقبول همه ملل متمدنه میباشد (اگرچه تاکنون بعض دول مقیاس معادلهٔ خودرا بمتر نیاورده البته وقتی خواهند آورد ومقبول عموم سکنهٔ کره زمین خواهد شد (متر) پانزده گره ودونخس ایران در (۷) اپریل سال (۱۸۳۷) ودر (۴) یول همان سال از طلای سفید که از همه فلزات سخت تروتاثیر حرارت وزنك را کمتر بروی نفوذ است اندازهٔ طول یك قسمت ازده ملیون قسمت ربع مسافت خط نصف النهار کرهٔ زمین ساخته شده ودرمخزن قوانین شهر پاریس حفظ نموده اند واورا زرع ملت فرانسه قرارداده اند درمقیاسات مربع ومکعب ومایع وغیر مایع همهٔ اکیال ازروی همین مفرد معین شده متررا بده جا قسمت نموده (دیسامتر) گویندوهر دیسامتررا بده (سانتمتر) وهر سانتمتررا بده «میلی متر» قسمت نموده اند یعنی یك متر ده دیسامتر وصد سانتمتر وهزار میلی متر است از این قرار هرگاه ما خواسته باشیم نازکی پرمگس را برنادیده بنهیم با نیروسیلهٔ تلفظ وتعین داریم زیرا که نصف میلی متر معلوم است چه قدر نازك میشود اگر چه زرع ایران نیز نیم زرع وچهاریك وگره دارد وبعد از آن تفصیل کاربه شعیر وشعر میرسد وبجای بسیار نازك میکشد اما همهٔ آن تفصیلات مثل سایر مسایل ما باشکال مسئله میافزاید. باری چگونه گفتیم یك متر عبارت ازده دیسامتر وصد سانتمتر وهزار میلی متر است ده متررا یك دیکامتر ده دیکامتررا که صد

آقا احمد میخواست از خطوط نصف النهار و استواء تفصیلی بپرسد دیدم مسئله را تسلسل میدهد همه قواعد ریاضی را باید باو تلقین نمود. گفتم در گردیدن و کرویت زمین بهمین قدر اکتفا بکن زیرا که از ازمینهٔ صحبت قدری کنار شدیم اگر تفصیل این مسایل را بیشتر طالب هستی بهیأت جدید منطبعه ترجمهٔ عبدالرحیم تبریزی رجوع بکن .

احمد گفت آقا اگر معنی ساعت را بیان نمایید دیگر در خصوص ارض از شما سوال دیگر نمی‌کنم . نمی توانم حالی بشوم این عقربکهای کوچك چه گونه اوقات ما را معلوم می نمایند . گفتم ساعت حالا مثل شاهین ترازو از کثرت خود موقع هیچ گونه توجه و تعقل نمی‌باشد، حال آنکه یکی ازاسبابهای تالی معجز عالم علم است. نه اینکه مثل تو اطفال مکتبی بلکه پیران بی کتاب که ساعات عمر خودرا درجهل وغفلت گذرانیده‌اند، وساعت بغلی‌را میزان حرکات شنیعه واعتسافات فضیحه قرارداده‌اند، نمی دانند ونمی فهمند که از مرور هریك ساعت وقت گران‌بهای آنها فوت می‌شود وبه پرتگاه بی‌ته عدم نزدیك می‌شوند که اگر قدر اورا میدانستند وبه غفلت نمی‌گذرانیدند می‌توانستند از اکابر اشخاص بشوند، که از آب حیات محبت وطن سیراب‌شده وهمراه خضر معرفت مادام الدهر مستفیثان‌را اجابت استمداد نمایند .

ساعت عبارت از مقیاس حرکت قسمت بیست وچهارم کرهٔ زمین درمحور

* متراستیك غکتومتر و ده غکتومتررا ده هزار متراستیك « کیلومتر » وده کیلومتررا که ده‌هزار متراست یك « میرامتر » کویند (کیلومتر ٩٦١ ذرع نیم شاه* است) .
مفرد مقیاس سطحی املاك واراضی‌را (غکتار) کویند هر غکتار ده‌هزارمترمربع است مفرد مقیاس مکعب یك متر مکعب است یعنی هزار (دیسامتر) مکعب یایك ملیون ساتمتر مکعب یایك ملیاردمیل‌مترمکعب است .

مفرد اکیال مایعات رایك (لیتر) کویند ده لیتریك (دیکالیتر) ده دیکالیتریك [غکتالیتر] ده غکتالیتریك [کیلولیتر] یاچنانکه کفتیم یك متر مکعب است . مفرد اوزان‌را [غرام] کویند غرام وزن یك ساتمتر مکعب آب صاف دارای چهار درجه حرارت است یك غرام‌ده (دیساغرام) وصد (ساتیغرام) وهزار (میلی‌غرام) است ده غرام‌را یك (دیکوغرام) ده دیکو غرام یك (غکتوغرام) ده غکتوغرام یك[کیلوغرام] [١٣ سیر ٩ مثقال ٢ نخود] ده کیلوغرام یك[کونتال] ده کونتال یك [تونا]یعنی هزار کیلوغرام است. وشصت ویك‌پوط ودوفوند وکسری میشود [ترجمه] درتطبیق کیلومتر ومتر وکیلو غرام سندبنده تقویم ایرانست صحت وسقمش راجع بنده نیست .

خود می‌باشد یعنی زمین درمدت آمدن عقربك ساعت شماقم ر از ریك مثلا بروی رقم دوپازده درجه ازسیصد وشصت درجه مسافت خودرا طی می نماید. چون مسافت هردرجه صد وچهار ورست ونیم است از این‌قرار در سریك ساعت عقربك میدانی که زمین هزار وپانصد وهفتاد ورست نیم تراوسایرین‌را درپشت خود گردانید امروز درساعت‌ظهراست یعنی آفتاب درفوق‌راس واقع شده فردا نیز درهمان وقت آفتاب درفوق‌رأس واقع میشود واجساد سایهٔ خودرا قصیر مینماید ومیدانی که کرهٔ زمین دیروز از آن نقطه که در دور محور خود راه افتاده بود باز بهمان نقطه رسید وظهر شد که این دلیل‌قطعی‌و آخری گردیدن زمین‌است وحالا همه کس این سند بیّن را در بغل ودیوار خود دارد.

در این بین صادق آمد خبر داد که آقا یوسف‌مهندس تبریزی مدیرشرکت چراغ الکتیر بدیدن من آمده چون آقا یوسف شخص عالم وصادق وملت دوست ووطن پرست است بر خواستم در صحن استقبال نموده تعارف صمیمی بعمل آمد . آمدیم نشستیم از پیشرفت عمل کار خانه پرسیدم معلوم شد روز بروز در ترقی است . ادارهٔ بلدیه قرار گذاشته در همهٔ شهر ششصد چراغ الکتیر که هر یك چراغ قوهٔ هزار شمع را داشته باشد بسوزانند . یك قطعه کتابچه که خریطه وترسیمات خطوط برق‌وستون چراغهاوماکنه وکارخانه بود بمن بخشید، از این قرار بعد ازدوماه که وعدهٔ ختم‌تعمیرات است گودهای معابر تبریز که هر شب چندین سروپای میشکنند از عمق خود میکاهندوازمردم رفع زحمت می نمایند شب چون روز روشن میشود .

واقعا این شخص غیرتمند وبزرگوار دقیقهٔ از اقدامات نافعهٔ وطن غفلت ندارد، ودر جمیع شرکتها مشیر بالاستحقاق است . میگفت حمد خدارا بعد از وضع قانون معروف چهار دهم رمضان سال (١٢٩٩) موسیوهای اجامر متمدن نمای خارجه یعنی امراض‌مسری‌ملت‌مادندان طمع‌را ازقاپیدن‌برکات‌وطن ماشکسته‌اند. بعدازتشکیل چهارشرکت‌ایرانی فهمیدند که ملت ماهم‌غیرت داردوهم استعداد. ازاستاتیستیق وزارت داخله که رسمااعلان‌شده‌معلوم‌میشودکه‌بعدازمتداول نشدن قدك وقلمکار اصفهان وشال کرمان وبتوی خراسان و پارچه های حریر لطیف تبریز وخراسان در سال ١٣١٢ چهار کرور تومان مال قلب فرنگی

کمتر بایران داخل شده،وبعد از استعمال رنگهای ثابت از قالی ومنسوجهای حریر یك کرور تومان بمبلغ مال بیرون بر افزوده واز این قرار بعد از دایر شدن کارخانهٔ چینی وبلور کمپانیهٔ سعادت که تازه باسه کرورتنخواه تشکیل یافته سال آینده در تطبیق آنچه از خارج می آوریم وبخارج می بریم مبلغ معتدلهٔ اضافهٔ بیرون بری ما بهشت کرور تومان بالغ خواهد شد بعد از سه سال یکنفر ایرانی ازوطن خودهجرت نمیکند ویکنفرفقیرلاشیئی دروطن ماپیدا نمی شود .

از این قبیل صحبتهای روح پرور می نمودیم از تجار ما شکایت می کرد میگفت، چگونه که حکام ما بعلم اداره وقضاة ما بعلم حقوق منکرند، تجار ما نیز بر اینکه علم تجارت علمی است مبسوط باید تحصیل نمود منکر هستند .

تاجر امروزی ایران یعنی حمال فرنگیها عبارت از اجزای سلسله ایست منتظر نشسته که فرنگیها مال قلب وخوش ظاهر وجاهل پسند خودرا آورده از بیست تاسی ماه وعده بخرد باشخاص جزوبفروشد واز این میان پانصدیاهزار تومان از بار خانه خری نفع نماید بعد از یکماه بار خانهٔ دیگر نو ظهور بیاید اورا نیز برای اصلاح سهو اول . سیمی بیاید اورانیزبرای اصلاح خریدوهم وهکذا بااین استمرار وتسلسل بخرد وبفروشد وبعد ازسه چهال سال دراین نرد جهالت تنخواه خود ودیگری را مفت ببازد . واگر کسی بگوید فلان ارمنی بادکوبهٔبیست سال قبل بنا وعرابه چی بود سه هزار منات مایه گذاشت چاهی کند حالا روزی سه‌هزار تومان نفع میکندوده کرور تومان دولت‌دارد . بیایید ما نیز در ضمن هزار تقلید بی جاکه بدیگران نموده ایم در این عمل بادکوبهٔ وامریکایی که در بیست سال آخری هزار کرور بثروت مملکت خودشان از همین نفت سیاه افزوده اند این تقلید نافع واین تأسی مفید را بکنیم هزار نفر هر یك پنجاه تومان پول جمع کنیم، مدیر عالمی انتخاب نماییم وادارهٔ درطبق زمنیهٔ معقول ومجرب برای عمل شرکت تشکیل بدهیم،از دولت اذن بگیریم ونفت‌های‌اردبیل‌وارومیه‌رامسقب بپند ازیم بعد ازسه ماه وطن‌خودرا ازجوهر بادکوبه مستغنی نماییم وسالی سیصد هزار تومان نفع برداریم‌واگر نفت‌فواره نزند ساعتی پانزده خروار بیرون نریزد منتهای ضرر ما همان پنجاه تومانست‌که بهای یك مهمانی بی جای تجار است.میگویند ای بابا !!! کیست از ما پی این

جور کارها برود، ببرد تحخواه خود را بصحرا بریزد و آسوده باشد که گریبان او دردست فراشان قزوینی نخواهد ماند، ودر محبس روزه نخواهد گرفت بآدم باید خدا بدهد. از این کارها فایده نیست وطن ما بادکوبه وامریکا نمی شود غیر از انکار بدیهی با این سخنان بی معنی که ناشی از جهالتست بخدای عظیم الشان اسناد بخل وحسد نیز میدهد که ببادکوبهٔ وامریکائی رؤف ورحیم است وبایرانی نه.

راست است در وطن ما اساس اطمینان مال وجان تبعه مفقود وموقوف بمیل حکام است، هیچ کس دراقدامات نافعهٔ خود مطمئن نیست که بهشت و نخش فراش یانوکر باب واو باش دیگر دوچار نشود. همین بدبختی فوق الکلام استکه آرزوهای وطن پرستان باخون دل ایشان مخلوط شده وبا اشك چشم بیرون میریزد. ولی حالا ازهمه جای ایران بمرکز تلغرام داریم، اگر مراتب بدبی حسابی حکام جزو در تبریز بحضرت اشرف والا ودر طهران بواسطهٔ آقای صدراعظم بخاکپای اقدس همایونی عرض شود اشهد بالله هیچ کس را نمی گذارند متضرر یامتعدی گردد. شرکتی که دارای هزار صداست حاکم جزو اردبیل وارومی قادراست که به مدیر وادارهٔ آنها تعدی وبی احترامی بکند؟ مگر هزار صدای بلندرابهم ببندی بطهران و تبریز نمی رسد؟ (اتزعم انك جرم صغیر) آنجا که شرکت استعلم وثروت وهمت و اتفاق است. هر جا که این چهار سعادت بی نفاق است قلع جبال وخرق غربال یکیست (آری باتفاق جهان میتوان گرفت) حکیم معروفی گوید قوت روحانی هر ملت موقوف بکثرت شرکتهای متشکلهٔ اواست زیرا که صدای جماعت صدای خدا است افسوس که مانه خودرا نه پادشاه خودراونه رجال دولت خودرا میشناسیم. بزرگان ماهر نوع حمایت وجانب داری ایرانی غیرتمند وکافی را حاضرند، بلکه ازبی کسی یکانه چنانند که خواهش قلب هرکس بیگانه را بعمل آورند امتیازی که اعلاحضرت اقدس شهریاری بکومپانیهٔ [*] آذربایجان مرحمت فرموده بود تانود ونه سال ازهمه برکات طبیعی معادن

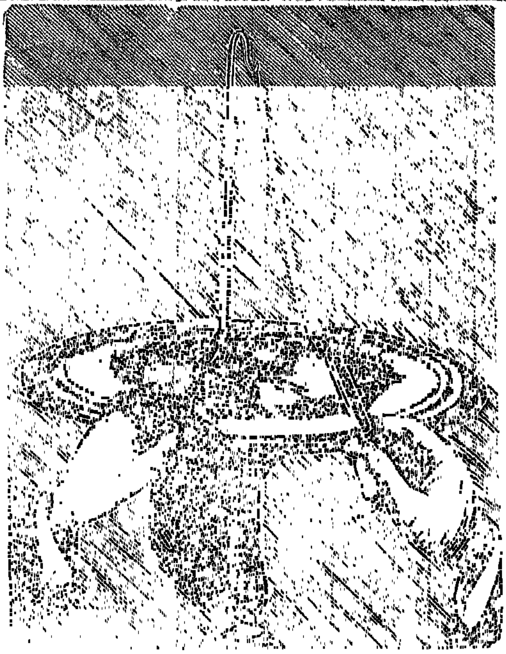
(*) صورت قرار نامه راه اواجیق الی قزوین (برای اقتصار از فصول او باشاره اکتفا میکنیم) فقرهٔ (اول) اعلاحضرت بموجب این قرارنامه بکومپانیه اذن واجازهٔ امتیاز ساختن یکرشته راه ازقزوین تا اواجیق میدهد [دویم] کومپانیه تا نود ونه سال ازهمه مطالبهٔ نقدی *

ومیشه وطرق وسایر نکات تزیید ثروت این مملکت منتفع بشوند کدام پادشاه درکدام تاریخ بملك وملت خود بهتر و بیشتر مرحمت نموده اگر ما ازجهل خود نتوانستیم منتفع بشویم دولت چه تقصیر دارد؟ کی قوانین اطمینان مال وجان را ازدولت استدعا نمودیم بما نداد ؟ دولت دردست جهالت ما اسیر مانده هر وقت در راه ترقی قدمی بر میدارد دو چار هزار موانع جهل وعصبیت مامیگردد .
یکی ازفضلا بمن نوشته بود ما ایرانیها باید بدانیم وبفهمیم ومعتقد باشیم که درمبدء بخل نیست (هرچه هست ازقامت ناساز وبی اندام ماست) باوجود اینکه درایران نامی ازحقوق برده نمی شود مابرای خودمان حق بسیار بزرگی تراشیده ایم متوقعیم باآن مبلغی محقر که درسایر دول تبعه فقط به تسطیح معابر خود میدهد ومابا اسم مالیات بدولت میدهیم دولت اطفال مارادرس بدهد، وایتام مارا پرستاری نماید، قراول مارا بکشد، وصحرای لم یزرع مارا قنات بیاورد، کارخانها احداث بکند، راه شوسه وآهن بسازد، وچراغ الکتیر بسوزد، وکوچه های مارا فرش نماید، وهمه جزئیات معیشت مارا فراهم بیاورد. خیال نمی کنیم که چرا این همه تمنای صعب را از دولت باید بکنیم وانگهی دولت عبارت ازشخص اعلا حضرت

* معاف است[سیم] عرض وطول راه چنین وچنانست [چهارم] ازاسباب ومصالح لازمهٔ عمل کمرك گرفته نخواهد شد [پنجم] کومپانی امتداد را هرا تا خوی ماذونست [ششم] از بار واسب وعراده این مبلغ را کومپانیه خواهدگرفت [هفتم] اعلا حضرت اقدس ملوکانه تصریحا حمایت این کومپانیه را متعهد میشود [هشتم] اگر اشکالی باصاحبان املاك یاخود حکومت مانع پیشرفت عمل گردد دولت علیه حمایت عادلانهٔ خودرا مضایقه نخواهد نمود [نهم] برای اطمینان راه دسته قراسوران همیشه مشغول محافظه خواهد بود[دهم]ازجلفا تا تبریز و مراغه وکردستان امتیازساختن راه مخصوص کمپانی است[یازدهم] امنای دولت هرگز مداخله در عمل کومپانی نخواهند نمود [دوازدهم] مسئلهٔ متنازع فیهای دولت وکومپانیه رارجوع بقطع وفصل مرضی الطرفین خواهند نمود [سیزدهم] دولت علیه بشرکت تبعهٔ خارجه مانع نخواهد بود [چهاردهم] کومپانیهٔ دیگر یادولت ایران اگر درسرحدات ایران راه آهن یاشوسه درست نمودنی باشند باید این کومپانیه را راضی نمایند [پانزدهم] بی استثنا مطابق همین شرط کومپانی احداث کارخانهٔ قندریزی وشمع سازی وچینی وبلور وکاغذ را مختار است [شانزدهم] حفظ وتکثیر وفروش میشهٔ قره داغ بکومپانیه واگذار است [هفدهم] کشتی رانی در دریاچهٔ اورومی وآبادی جزیرهٔ قویون آداسی مخصوص کومپانیه است [هیجدهم] بعد از امضا یك نسخه از این قرارنامه بعداز اعلان رسمی بما مورین دول فرستاده خواهد شد[نوزدهم] تا بیست وسیم بعض مطالب دیگر استوبعد از آن امضای اعلا حضرت اقدس همایون ومهر جناب صدراعظم .

اقدس پادشاد وصد نفر رجال است. ایا این صد ویك نفر میتواند وباید همه‌شداید مارا رخابدهد. مگر درسایر دول همهٔ اینهارا دولت برای ملت میکنند؟ آیا آنچه مابدولت میدهیم درخور این مقتضیات ماست؟ حاشا ثم حاشا همهٔ اینها عمل حتمی خود ماست اسباب سعادت ونیك بختی مارا باید مافراهم آوریم ودر شداید وموانع ازدولت استمداد بکنیم آقا یوسف صحبت راتمام نمود و بر خواست تادم درحیاط مشایعت نموده برگشتم. احمد کتابچهٔ چراغ الکتیر را تماشامی نمود محمود وارد شد باحمد پیوست هر دو مشغول بودند احمد مقدمهٔ کتابچه راکه در فلان تاریخ (تالس) نام حکیم ازسائیدن کهربا جذب اجساد خفیفه را معلوم نمود و بهمین قدر از این حقیقت بزرك قانع شد ودرمائه هفدهم (هلبرت) طبیب انگلیسی جذب اجساد خفیفه را غیر ازکاه ربا درسایرین نیز مکشوف داشت ومسئله را اهمیت داد بعد (غالوان) و (دولت) این قوه را کشف نمود والکتیر نام دادند بالحن بلبل می خواند من مشغول بودم. محمود به احمد گفت درعالم بی قوهٔ الکتیر حرکتی نیست اگر میخواهی الآن بتو وجود الکتیر وزدن برق را نشان میدهم. دیدم محمود دعوی بزرگی میکند. میدانستم که در خانهٔ تاریك دست به پشت گربه بکشی شراره های الکتیر میریزد یاباشانهٔ مصنوعی زلف وکاکل خود ویا دیگری را شانه نمایی ذرات برقی دیده می شود. اماروز روشن نشان دادن برق از محمود خیلی غرابت داشت بنوعی که حالت آنها را برهم نزنم منتظر شدم.

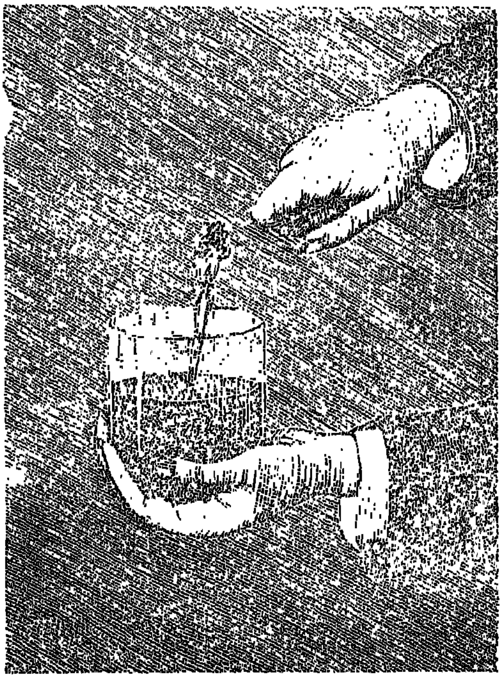
احمد در کمال ادب اثبات دعوا را طالب گشت محمود رفت مجمعی آهنی منقش متوسطی آورد وگذاشت بروی دو استکان ونیم طبقه کاغذ ضخیم که برای کشیدن نقشه وترسیمات اطفال مکتبی میفروشند آورده باندازهٔ میان مجمعی صفحهٔ برید واز کاغذ دو دستگیره که هنگام لزوم بتوان برداشت باکتیرابدو گوشهٔ صفحه چسبانید (شکل ۲۰) بعد از آن به آتش بخاری یامنقل گرفته خشك وگرم نمودفورا روی تخته گذاشته با (شوتکه) یا (بروس) یا (فورچه) (اسبابیست که از موی دم ویال اسب یاتلاشهٔ چوبی برای پاك نمودن البسه میسازند) خشك وبی رطوبت بنوعی که کاغذ نشکند وپاره نشودسخت سایید ومیان مجمعی گذاشت باحمد گفت انگشت خود را بکنار مجمعی نزدیك بیاور

(رسم ۲۰)

احمد نزدیك آورد محمود کاغذ را بلند نمود وار لب مجمعی شرارهٔ ممتدی مثل برق ظاهر شد . احمد انکشت خود را کشید محمود کاغذ را گذاشت باز انکشت خود را نزدیك نمود محمود کاغذ را برداشت تاشش بار عمل را تکرار وهر دفعه برق اولی پدیدار گردید تعجب احمد را نمی توان به تحریر آورد من که دایرهٔ اطلاعم از احمد یك وجب وسیعتراست کمتر ازوی تعجب نه نمودم .

محمود گفت این را (الکتیرفور) گویند پس تماشا بکنید (المنت لیدین) را بشمانشان بدهم این را گفت ورفت ازخانهٔ دیگر استکان خشك که تانصف ساچمهٔ سربی ریخته ومیانش قاشوق فلزچای فروبرده بود آورد وگذاشت بعد از آن کاغذ مجموعه را دوباره خشکانید وگرم نمود وسایید حاضر کرد بمن گفت آقا احمد هر وقت انکشت خود را به مجمعی نزدیك نماید شما استکان را چنان نزدیك بگیرید که شراره میان انکشت مجمعی در وقت زدن بدسته قاشوق میان استکان برسد همان طور گرفتم سه‌چهار شراره برجست ومتدرجاً

(رسم ۲۱)

بدستهٔ قاشوق زد بعد از آن بمن گفت که بادست راست استکان را بگیرم وانگشت دست چپ را بدسته قاشوق نزدیک نمایم بفرموده عمل کردم فورا میان دسته وانگشت من شراره برجست واحساس ضربتی ضعیفی نمودم (شکل ۲۱) بامحمود آفرین خواندم وزیاده مشعوف شدم ودرجهٔ تعلیمات عصر مارا به نظر آوردم که باطفال مکتب مقدمات را چه گونه باوسایل سهل وساده مطالب عالیه را تعلیم میدهند ومسایل معضله را درخور وسعت فهم آنها حل ومحسوس مینمایند وازخداوند توفیق تعلیم اطفال مستعد وطن محبوب خود را با زبان شاکی وچشم باکی استغاثه نمودم .

میخواستم صحبت را تمام نمایم چون سخن از الکتیر درمیان بود خواستم «راپورت» (پاستخوف) را که ازمعارف مهندسین نظامی قفقازاست ودرماه مارت سال ۱۸۹۲ میلادی مطابق سال ۱۳۰۹ هجری بمجلس جمعیت جغرافیای ایمپراتور شعبهٔ قفقاز منعقد تفلیس تقدیم نموده واین بندهٔ بی بضاعت ترجمه کرده برای مزید بصیرت هموطنان محترم مرقوم نمایم «پاستخوف» میگوید

درسال «۱۸۹۱» ازجانب رئیس خودمامورشدم که بقله(خلاص کوه)[۱]برآیم واز آنجا اگر قلل (قیروان کوه) و (کیوان کوه) دیده شود تحقیقات (تریقونامتر) و(ترنیقولاتسیون) راخربطه نمایم [۲] بیست وچهارم آغوست ماه (۱۸۹۱) باهشت نفر قازاق ملازم رو بمقصد روانه شدیم ازده (کولالا) یك نفر آستین را بلد برداشتیم از طرق صعبه وغیر مسلوکه وچندین موانع خطرناك گذشتیم وقت ظهر بقلهٔ (ماسون) که نه هزار ودویست وپنجاه وچهار فوت ارتفاع داشت صعود نمودیم از آنجا بسوی مغرب هفت ورست (یکفرسخ) رو ببالا رفتیم و به اول معدن یخ خلاص کوه رسیدیم آفتاب میخواست غروب نماید تاریکی شب باریکی راه علو مقصد وخسته گی رفقا مانع تحدید ذهاب گردید درهمین نقطه جای مسطحی پیدا نموده رحل نزول افکنده شب را آسوده سحر کردیم صبح زود برخواسته روانه شدیم بعد ازده ساعت طی راه دوازده هزار ونهصد وپانزده فوت منتهای قلهٔ خلاص کوه زیرا که تا کنون پای مور به منکبش نخورده وجز سایهٔ پرطیور ازخاکش ذی روحی عبور نه نموده بود در تحت قدوم بنی آدم جسور گسترده یافتم هوا بسیار صاف بود باطراف نظر کردم قلل کیوان وقیروان کوه مرئی نشدند از عدم مساعدت نیل مقصود افسوس نمودم .

قلهٔ خلاص کوه چشم انداز غریبی دارد بهر سو نظر نمایی آثار هیبت وعظمت مکون حقیقی بنوعی هوید است که از همه ذرات این سلسلهٔ ممتده محاط رشتهٔ بصر آو از مصداق (والی الجبال کیف رفعت) بسمع جان میرسیدو ناطقهٔ وجدانی با الحان روحانی (بلی وهو الخلاق العلیم) می سرود گویی قلل مرفوعه

---

[۱] اسامی قلل جبال قفقاس خلاص کوه . وقیروان کوه . وکیوان کوه هر سه زبان ایران است بعدازانکه طایفه (آستین) که الآن دردامنهٔ قله های مزبور سکنی دارند وخود شانرا ایرانی میدانند واکثر اصطلاحات آنها الفاظ فرس قدیم وجدید است مثلا مادر پدر درکار وهمه را الآن هم بی تحریف استعمال میکنند ازایران کوچیده واراضی مسکونی امروزی خودرا تصرف نموده اند بهمه قله های کوه قفقاز اسامی فارسی کذاشته اند روسهانیز بهمان اسم تسمیه میکنند

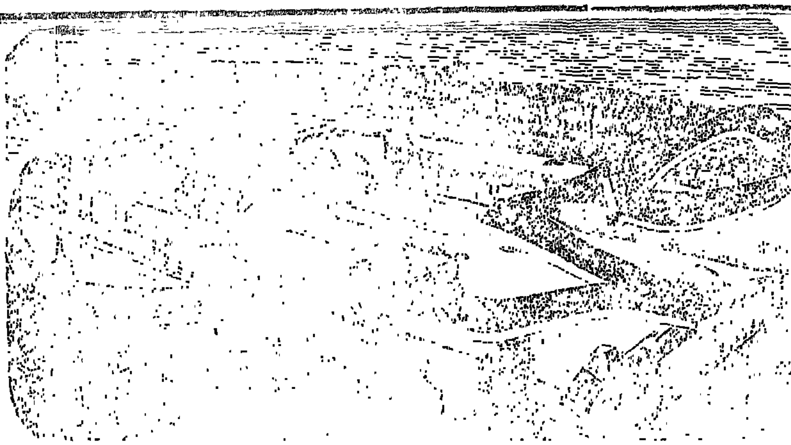
[۲] این دولفظ فرانسه است ومعنی آنها تحقیق مسافت تا معلوم نقاط مرتفعه است ازنقطهٔ دیگرکه محاذی خط بصری ان نقطه ها واقع شود واز مسایل معضلهٔ علم مساحی است واسبابهای زیاد برای این تحقیقات دارند

چون مردان خدا از شفق برف بی زوال چهرهٔ بنده گی خودرا درکمال سر بندی سفید نموده ودامن از آلایش هرچه مایهٔ وبال است بالاچیده علایم عبودیت را بی همهٔ سیر وسلوك پا بر جا در حالت خوف ورجا بادره‌های بی ته وعمیق وبلندیهای فلك فرسا به محضر کبریایی معبود خویش عرضه داشته خواستم مشغول تحقیقات علمیه بشوم معلوم شد قازاق حامل اسباب تحقیقات عقب مانده چهل دقیقه دیر آمد تا رسیدن او سر قله‌را میغ پوشیدهوا سردشد بآدمها گفتم غذا بخورند وبخوابند . برای من سرسه پایهٔ چوبین پست یا پونچی پوشیده چادر مانندی درست کردند منتظر بودم چای را بخورم وزود بخوابم زیرا که در هوای رقیق و لطیف پیادهٔ خسته را حلاوت نوم از سایر لذاید متصوره بهتر وبیشتر درکاراست . در این بین از میان شکاف سنگها زاغ سیاهی که از وجود آنها هرگز خبر نداشتیم بایك هیئت جامعه وصدای حزن انگیز سراسیمه ومتوحش بیرون آمده دور قله را چندین بار گشته به لانه‌های خود رفته خواموش شدند . وحشت بی سبب وحالت اضطراب عجیب طیور مرا بتطیر حدوث سانحهٔ غریبی معتقد نمود خیال مشوب واهمه برمن مستولی شد . بعد از چند دقیقه باد شدت کرد وبرف شدیدی باریدن گرفت رفتم زیر چادر نخودم چایدان مس مرا باغذای مختصردادند میخوردم ناگاه صدای زوزای زنبوری بگوشم آمد دقت نمودم دیدم گاهی خفیف گاهی جلی صدای جنبش وپرواز زنبور می آید معلوم‌است ارتفاع مکان وسردی هوا آمدن برف وزیدن باد شدید عدم وجود پشه وزنبور را بینهٔ بی تردید بود فکر می نمودم‌که این چه صدا باید باشد دیدم میان چادر روشنی تابید. درنظر اول خیال نمودم شفق سفیدی برف تازه از منفذ یاپونچی مثل روشنی می‌نماید . ازاین تصور فوراً بر گشتم وفهمیدم که نور الکتیر است در این بین‌قازاق ازبیرون نعره زدکه ای خدا همه میسیوزیم من سرم را بیرون نمودم استکان فلز چایی که در دستم بود شعله کشید ویکطرف لباس ودامن وریش وسبیل من مشتعل شد . بیرون آمدم دیدم سر وصورت ولباس همه‌قازاقها میسوزدهمه سنگهای سرتیزقله‌باوجود باد تندبا شعلهٔ آرام وبی زبانه منوربودند عالمی داشت، هر وقت برق میزد شعله‌ها همه دریك آن که در مسافت صد وبیست زرع مربع میسوختند خاموش

می شدند بعد از آن باز افروخته میگشتند . قازاقها را از وحشت در آوردم وحالی نمودم که این نور برقیه است مشتعل است ولی نمی سوزاند . بعداز چهل دقیقه همه خاموش شدند . رفتم خوابیدم ساعتی بیشتر نکشید صدای رعدشدیدی که کوه را متزلزل ساخت مرا از خواب بیدار نمود برخواستم بیرون شدم همان چراغانی اول شب بود آدم نمی توانست چشم بردارد حالتی از تفکر این قدرت درخود احساس می نمودم که بتحریر نیاید طلاقت لسان وکلمات عادیه برکنجایش صدیك شرح این عظمت وکبریائی آثار نیره مبادی عالیه که مشاهدهٔ او را خوشبختانه موفق شدم قادر نباشد . بعد از چهارده دقیقه همه شعلها خواموش شد رفتم تا سحر خوابیدم صبح زود برخواستم سرقله باز پوشیده بود اما برف نمی بارید ناچار امروز رادر انتظار صفای سر قله ماندنی شدم ساعت پنج بعد از ظهر ازطرف جنوب ابرغلیظ تاریکی که هر لحظه بجسامت وظلمت خود می افزود برخواست وچون لشگر منظم فاتح بطرح نیم دایره برای تسخیر قلعهٔ قلهٔ خلاص کوه بیورش عاجله برآمد بعد از چند دقیقه قله را مسخروما را اسیر ظلمت خود نمود چنانکه درفاصلهٔ سه زرع همدیگر را نمیدیدیم ماهم باهمان تعجیل چادر خودرا چیده غذای شبرا خورده نزدیك هم خوابیدیم. برق میزد، رعد میغرید، برف میبارید ، امواج هوادرپنج درجه برودت نوای دل خراش خودرا زیروبم می نواخت . شب وحشت فزا منزل خطرناك ، راه فرار مسدود متفکر و حیران بودم . در این بین باز صدای آشنای دیشبی بگوشم آمد دیدم ازرخسارمن چیزی مثل تار عنکبوت می پرد بمژکان وابروی من میخورد یکدفعه برق زد وصدای رعدی که تا کنون درچندین بارصعود قلل جبال نشنیده بودم کوه را مثل سیماب بلرزه در آورد خوف برهمهٔ ما مستولی شد وهمان چراغان دیشبی تجدید گردید گوهای نور ببزرگی دانهٔ گردو درهوا باطراف هبوط وصعود می نمودند، بعد ازچندی خاموش شدند ما همه خوابیدیم امتداد نوم خود را نتوانستیم مشخص نمایم که چه قدر بود همینکه از ضرب قوتی که مرا از پشت بررو افکند وگویی دو پای مرا از زانو قطع نمود سراسیمه بیدار شدم دقیقهٔ بی حس بودم بعد ترسان ترسان آهسته برخواستم دست فرا پای خود یازیده دیدم بریده نشده همینکه مفلوج وبی روح است . بعد از چند دقیقه بحال آمدم اول سرانگشت پای چپم متحرك

شد بعد کم کم تازانو حرکت اولی هر دو پایم عود نمود معلوم شدهمه قازاقها که
در یك خطه خوابیده بودیم این طور شده بودند ومثل من بهبودی یافتند
به قازاقها حالی نمودم که قوهٔ راجعه الکتیر بما رسیده وبی آسیب در گذشته .
ماندن مادر آن نقطه که خط رجوع الکتیر بسیار مخوف وخلاف بود .
برخواستیم باهزار زحمت تقریباً شصت زرع پایین آمده ونشستیم هوا آرام شد
صبح سر قله باز گشته تحقیقات لازمه‌را بعمل آورده ومراجعت کردیم (حاشیه)

(حاشیه) سرقله‌های بلند همیشه منبع انواع افسانهاشده زیرا که‌درهوای صاف رقیق هوا مانع صعود گشته‌وخون ازدماغ آدمهای بسیارقوی‌جاری‌شده ودرهوای ابراین‌نوع‌حوادث الکتیر مرئی شده که‌واقعا آدم بی‌اطلاع رابوجودهرجورتوهمات مخوفه معتقدمی‌نماید اینست‌که حالا از برکت علم همهٔ این اتفاقات داخل رشتهٔ علوم گردیده وانگهی دراراضی سافله نیز سر منارها که ازفلز پوشیده گاهی حامل روشنائی برق میشود وبارهامشاهده شده دردریاها گاهی سرستون کشتیها مثل شمع مدتی میسوزد تفصیل این راهی توان ذکر نمود همینکه بنظربی اقتضا است (پاستخوف) بهمه قلل مرتفعهٔ سلسلهٔ کوه قفقاز برآمده واین بنده بیشتر از راپورتهای رسمی اورا خوانده‌ام این‌یکی چون‌خیلی غرابت داشت برای‌مطالعه درذیل‌این‌صحبت درج شد درهوای ابرگاهی ازسرکوههای بلندکه ستون تلغرافهارا نصب نموده ومفتول کشیده آتشهای یك دو زرع طول وزیادبشت هم درهوا پدیدار میشود . وگاهی دویست وسیصد ستونرا درطول مسافت یك‌دو فرسخ دریك لحظه متلاشی میسازد وخراب میکنند .

جشن سال هشتادم پرنس بسمارک ، معنی قانون چیست ، تفصیل ادارهٔ سلاطین اعصار گذشته
شرح مختصری از سلاطین نوزده گانهٔ اروپ ، معنی ثروت در السنهٔ ملل اروپ تفصیل تدارک
جنگ دول اروپ ، تربیت بیدوان بسته ، مضطوعه مرئی تکین ،

معلوم است خوانندگان محترم مستحضرند که آقا احمد ما مدتی است به مکتب میرود واز مقدمات علوم عادیه به تحصیل مراتب نموده به کربه بازی خود بسیار شوقی داده واستعداد فوق العادهٔ خود را که در خلقت بی مبالغه مخصوص اطفال یتیم ایران است !! بنوعیکه داعی شگفتی است ابراز می نماید. همین امروز صباح چون ایام تعطیل است و به مکتب رفتنی نبود کتاب (مرآت البلدان) جدید را که یکی از دانشمندان وطن در شرح پایتخت دول روی زمین تألیف و نقشهٔ بیشتر از آنها را کشیده برای توسیع اطلاعات برادران وطن که مقصود عمدهٔ وطن پرستان است طبع و به قیمت ارزان نشر نموده آورده درگوشهٔ نشسته می خواند ، البته شکوه ظاهری بلاد معتبر اروپ مثلا عمارتهای پاریس وعمارات چندین طبقهٔ لندن طفلرا مشغول نموده بود ، یکدفعه کتابرا برداشته پیش من آورد وگفت : آقا سبب این آبادی حیرت انگیز بلاد خارجه چیست ؟ چرا ممالک ما به این آبادی نمیرسد ؟ مگر ما زنده نیستیم اگر انسانیم چرا مثل بوم طالب ویرانی هستیم ؟ و بلاد ما بهر سو بنگری خرابه وقبرستان ومزبله وکثافت وعفونت وتاریکی است گفتم نور چشم من ممالک اوروپ پانصد سال قبل از این وحشی ترین ممالک روی زمین بودند تنگی کوچهٔ (سیته) لندن شاهد مدعا است که وقتی کوچهای لندن تاریکتر وتنگتر از کوچهای بلاد وطن ما بود ولی از برکات این عمارات عالیه (نقشهٔ مدرسهٔ اول پاریس ولندن را نشان میدادم) که بیت المقدس ملت فرانسه

وانکلیس است آنها نایل سعادات لاتحصای تمدن شده‌انده ملت ما هنوز ره به کعبهٔ مقصود نبرده اند و نتایج علم را منکر هستند ·

بلی مملکت ما اگر از حیثیت علم و ثروت قحطی و گرانی است از طرف جهل و نکبت بسیار بسیار فراوانی و ارزانیست ، در سر هر معبر و بازار که بخواهی غرفه های یاقوت جنت را دست فروشان آسمانی به هیچ میفروشند مارا بی همهٔ علم و مساعی (ماتشتهی الانفس و تلذ الاعین) در بن دندان است و همه برکات خداوندی فقط در آخرت تیول ابدی ما است · زیرا که ازین همه ملل عالم تنها امتیار فرقهٔ ناجیه زیور عروس جملهٔ عقاید روحانی ماست سایر ملل روی زمین معتقد (لیس للانسان الا ماسعی) هستند مامنکر نص آیهٔ شریفه و فرمایشات ختمی مآب هستیم سخنرا کوتاه نمودم احمد باز مشغول تماشای کتاب خود کردید ،

روزنامه را بر داشتم جشن سال هشتادم پرنس بسمارك صدراعظم سابق آلمان را که درماه مارت (۱۸۹۵) مطابق شوال (۱۳۱۲) ملت آلمان چیده بود مطالعه می نمودم ، میدیدم که این چهل و هفت ملیان (نود و چهار کرور) ملت المان بایك عشق مفرط و شوق صمیمی ازمیان خود وکلا منتخب نموده برای تبریك به (فرید ریکسروهه) که محل اقامت این شخص جلیل القدر عاقل ، صادق ، غیور ، کافی ، خادم وطن درماه نوزدهم است فرستاده اند به جمیع شهر های المان اورا (متمدن محترم) انتخاب نمودند [*]

از همه سلاطین روی زمین تلغرافهای تبریك متضمن ادعیه های صمیمی رسیده

I*] در ممالك متمدنه یعنی در بلادیکه تمدن انها در معنی خود میباشد هرگاه خواسته باشند به شخصی احترام فوق العاده نمایند ادارهٔ بلدیه در حضور همه منتخبین خود مسئله را طرح میکنند و متفقا قرار میگذارند که به فلان شخص یا فلان سردار و امیر و پادشاه انتخاب تمدن محترمی اورا معلوم نمایند و عرض محضر مخصوص انتخاب اورا که نهایت نفاست و نقاشی و طلانویسی درست میکنند در محفظهٔ طلا یا نقره یا مرصع بواسطهٔ دو سه نفر ازاعضای هیئت بلدیه میفرستند واز احترامات بسیار بزرك اوروپا است · درسفر اول که اعلیحضرت اقدس همایون شاهنشاه ایران درلندن تشریف داشتند ذات همایونی به متمدن محترمی شهر لندن منتخب کردید و حاکم لندن عرض محضر را در محفظهٔ طلا تقدیم حضور مبارك شاهنشاهی نمود · ذات اقدس همایونی درکمال خوشنودی و رضایت قبول فرمودند · اسامی این جور اشخاص بدفتر مخصوص این ارقام ثبت می شوند و مادام الایام در حال حیات و ممات نام کرامی آنها بااین امتیاز محترم تذکر و وصاف می شود ·

منظور ازاین ادابن حاشیه اینست هموطنان ما حالی شوند که معنی تمدن چیست که به سلاطین این نام کرامی علامت امتیاز و احترام فوق العاده می شود و چرا سلب حقوق مدنیت ازمقصر در اروپا از مجازات کبیره محسوب است ؟

از مدارس آلمان وکلای مخصوص فرستاده شده و از همهٔ کارخانه جات نمونهٔ صنایع خود را از پارچه‌های حریر وپشمی و پنبه و چرمی مثلا پنیر فروش دو قالب پنیر (که هر قالب سی من وزن داشت) از جماعت آرد فروش آرد، از جماعت خباز نان پخته، از عطر فروش عطر، از خیاط لباس، چکمه دوز چکمه. مختصر ازهمه محصولات مصنوعی و طبیعی مملکت هرکس بهر چه استطاعت داشته به عنوان تبریك به‌او تقدیم نموده از آن جمله یکنفر پیره‌زن و فقیر شش جفت جوراب رنج دست خودرابه خریداری این یوسف هشتاد سالهٔ بازار محبت وطن عرضه داشته است. چندین جلد تألیفات علمیه از فضلای معروف بیادکاری این جشن تألیف شده، چندین پرده‌های نقاشیٔ استادان ماهر آلمان که از جمله یکی جنك (استرازبورغ) و فتح لشگر آلمانرا کشیده اند جزو هدیه‌های مرسولی است. از نمسه‌های مهاجر سکنهٔ سایر قطعات روی زمین وکلا با عرایض تبریك و انواع تحف و هدایا رونق‌افزای این همه‌کالای خلوص ملی‌شده. اعلیحضرت امپراطور آلمان (ویلهلم) دوم آنروز به منزل بسمارك واردگشته واسلحهٔ که به ناچیخ‌می ماند و دربدؤ تشکیل ملت آلمان علامت امتیاز سردار کل و پهلوان اول و از آن وقت چون عتیقهٔ گرانبهای فخریهٔ تاریخی دست بدست به سلاطین (پروسیا) که الآن هم پادشاه پروس و امپراطور آلمان هستند منتقل شده و در خزانه محفوظ بوده با دست خود به بسمارك تسلیم نموده میکوید: چون غیرت و کفایت شما ملت آلمان را بعد از صدمات تفرقه و نفاق دوباره در محروسهٔ اتحاد و اتفاق استقرار تام و استقلال کامل داده بهتراز این هدیه برای تقدیم نمودن حضور شمانیافتم. پسر دوازده سالهٔ امپراطور حاضر یکدسته کل طبیعی باسلیقهٔ که نادیده را مشکل با تحریر بتوان حالی‌نمود درکمال ادب به بسمارك داده ومیکوید اینرا مادرم فرستاده. در برلین شهر را آیین بستند، در برجهای عمارت‌مجلس وکلا بیدقها بر افراشتند، عمارت ویلهلم اولرا که بعد از وفات او تا کنون در حالت عزا وسوکواری‌بود، برای عید این پیر محترم آرایش دادند وچراغان نمودند روزجشن درجلو عمارت پرنس بسمارك ده هزارنفروکیل ازهمهٔ ممالك آلمان هر یك درجای خود ایستاده در این حالت که ده هزار چشم مشتاق

بدیدن آن اعجوبهٔ آفاق منتظر بود پرنس بیرون آمده به ملت آلمان تشکر می کند و تقریباً کلمات ذیل را به حضار خطاباً نطق می نماید : آقایان این حسیات حاکی محبت ملی که الآن از معلمین مدارس عالیه در بارهٔ خود شنیدم به پیر مردی مثل من تقویت روح می نماید . حسیات وطن دوستی افراد ملت ما در حالتیکه از وطن محبوب هم مهاجرت نمایند تغییر نخواهد یافت . به حقیقت این مطلب دلیل من موجود است . برای امروز صد هزار جمعیت نمسه که در ممالک دوردست قاپلاند وامریکا واوسترالیاسکنی دارند داعی جاذبهٔ محبت وطن را لبیك اشتراك گفته‌اند. همین حسیات تخمیری وطن پرستی ماست که استقلال ملیت خودمان را درجنگهای سخت خانمانسوز غالبانه مالك شده‌ایم بنای این جنگ که مولد استقلال ملت ما گردید اول از (هولشتین) وبعد از (صادوا) سرزد تا اینکه رقابت فرانسه‌ها که ناشی از حرص جهانگیری حرکات بی شعورانهٔ (بوناپارتی) بود متمم اتحاد ما گردید . بعد از آنکه عمارت خود را در روی بنایی محکم ساختیم همیشه طرفدار صلح بودم و بیشتر منافع ملی را نذر امتداد صلح ومسالمت می نمودم ، زیراکه هرجا استعداد وقدرت در معنی خود بروز نماید آنجا خود نمایی وعلوی طلبیرا موقع نیست . وانگهی وظیفهٔ صداقت ورشادت مسلك دیگر را مانع است . هیچ کسی مسبوق نیست که فردا چه خواهد شد ، آنچه برای امر معلوم تصور نموده از تغییر امر دیگر بی ثمر می شود ، همه زحمات وخیالات وتدابیر درصورت نفاق رفقا از هم می‌پاشد ، اینستکه در عالم سیاسی هر چه تحصیل شود باید شکر نمود واز عطایای خداوندی شمرد . حالا که ما کشتی خود را به بندر آسوده ومعتبر رانده‌ایم باید قانع وشاکر باشیم ، کمال سعی را در حفظ نمودن آنچه‌داریم بکار ببریم زیرا ممکن است که اورا مفقود نمائیم . آلمان در عصر (قارولین) و (ساکس) و (غوغنشتوف) خیلی مقتدر بود ، بعد از آنکه اورا کم کرد پانصد وشش صد سال کشید تا دوباره تحصیل اقتدار اولیرا نمود . پیشرفت امور سیاسی همان طور بطیء است چنانکه حرکات طبقات الارض که از روی هم ریخته شدن اجساد وفشار همدیگر از مرور ایام طبقهٔ جدیدی تشکیل یابد وجبال بلند احداث کردد .

اگرچه امتداد ازمنه تغییر بعض قواعد را مقتضی است ولی به جوانان

ماعجاله ودست پاچه‌گی بی لزوم است. بلی بی سعی وزحمت نتیجه نیست، بی مباحثه مسئله لاینحل می‌ماند ، هرگاه ما در مسائل منافع ملی خیالات خود را به معرض کشف مقاوله نگذاریم، ودر ردوقبول آنها مباحثه نکنیم، خاموش بنشینیم ، هرچه بادا باد یا بمن چه بگوئیم، آنوقت به اهالی خطهٔ ختا می مانیم وجامد می‌شویم ، همینکه در همهٔ مصائب باید مرجع امینی داشته باشیم که آن مرجع نقطهٔ اجتماع ماباشد.وهمین نقطه عبارت از اتحاد آلمان ومرکز اوشخص ایمپراطور است پس شماهم بامن هم آواز به ترانهٔ سلامت باشد اتحاد آلمان وایمپراطور جوان دمساز باشید (انتهی) .

از کلمات این شخص عاقل ومعروف آشکار معلوم است که استقلال واقتدار ملی اگرازدست برود دوباره تحصیل کردن او مشکل است . ملیت هر طایفه بسته به استقلال آنهاست.وگرنه در صورتیکه اجنبی بصاحب خانه تحکم نماید،وبانقیاد خود مجبور بکند،رقیت است نه حریت . حالا ماچون ایرانی وطن دوست وتبعهٔ صادقهٔ پادشاه دین پناه هستیم مأذونیم که به بینیم حیثیت استقلال ماچگونه است ؟ در این پنجاه سال آخری ملك موروثی چند هزار سالهٔ خود را دو دفعه که شهر (هرات) باشد تصرف نمودیم بعد از دو روز باخراج وتخلیه مجبور شدیم

نصف مملکت بلوجستان بوساطت یکدوست از مملکت ماتجزی شد . حقوق تعیین پاشایی بغداد و نظارت دخل و خرج مواضع متبر که بواسطهٔ یکدوست از ماسلوب گردید . بعد از یازده سال کشش وکوشش اگرکونگرهٔ برلین جمع نمی شد مسئلهٔ قوطور تاکنون لاینحل می‌ماند . هرگاه پیشوایان مادر چمن سلطانیه ایلچی ایمپراطور (نکولای) اول را قبول می نمودند ورسالهٔ جهادیه نمی نوشتند سرحد ما از جولف وآستا را پنجاه فرسخ بالاتر بود .

پس اگر با متر محبت وصداقت وغیرت وبیغرضی آنچه استقلال مادر این‌مدت از خود کاسته مقیاس نمائیم می بینیم که الآن از موی آو یخته است واگر این موی بگسلد یکجا مفقود گردد ، همینکه معلوم نیست بعد از ششصد سال اخلاف ما اورا دوباره تحصیل می کنند یانه ؟

حالت عصر امروزی هرگز دخل به سابق ندارد ، امیر تیمور گورکانی ، ملك شاه سلجوقی ، سلطان محمود سبکتکین ، شاه عباس کبیر ، نادر شاه افشار اگر حالا بودند نه اینکه نصف دنیا را مالك نمی توانستند بشوند بلکه بوسعت یکوجب سرحد مملکت خود قدرت نمی داشتند .

قدرت امروزی دول علم است وثروت که ماید بختانه از این هر دو برکات خداوندی گدا وجاهل هستیم .

شخص اعلیحضرت اقدس همایون ماشهد الله از همهٔ عقلای عالم ووزرای ایران به فقر روحانی وجسمانی ملت متبوعهٔ خود بیشتر دانا وبینا است ، ولی بی معاون وتنهااست از یکطرف جهل ملت ،وازیکطرف غرض شخصی متنفذین ، وازیکطرف بی علمی وبی‌تجربه‌گی وطلا دوستی وخواجه‌تا شانی‌بعضی‌ازرجال دولت، واز یکطرف بی مبالائی وبی ادبی وهرزگی بعضی فرنگی مآبان ما که مبالغی پول دولت را خرج نموده ودر مکاتب فرنگستان از تحصیل السنهٔ خارجه به خیال خودشان تربیت‌شده‌اند ، بعد از مراجعت بوطن خود عوض نشر معارف وتألیف قلوب هموطنان آداب ورسوم مذهب ملی را تقبیح می نمایند ، هرچه میگیرند پس نمیدهند ، قمار بازی وشراب خواری را جزو اعظم (سیویلیزاسیون) میدانند وتکیهٔ کلامشان همیشه قسم بهانسانیت است ! واز یکطرف رقابت دوملت بزرك همجوار که سیه جلدی‌ایرانی مزرعهٔ‌مستعدی برای کاشتن تخم‌نفاق واصلهٔ خیالات‌فاسدهٔ ایشان‌است، دست‌بهم داده نمیگذارند که ذات ملکوتی صفات اقدس همایونی بونع واجرای قانون مملکت امر واقدام ملوکانه فرماید ، تا در انظار خارجه ملت ایران جزو ملل نیم وحشی معدود نشود وادارهٔ دولت ادارهٔ ظالمه یا حکومت بیقانون محسوب نگردد .

زیرا مملکتی که قانون ندارد آنجا عدل یعنی درجات تنبیه معلوم نیست ، هر جا که درجات تنبیه‌معلوم نیست . هر چه ازروی‌عدل نمایند عین ظلم‌است. در اینجا لازم است قدری ازقانون سخن بگوئیم‌وبدانیم که معنی قانون چیست؟ وواضع او کیست؟ قانون یعنی تعیین‌درجات‌حقوق،وحدود حقوق،یعنی‌وظایف افراد بشری نسبت به هیئت‌جامعهٔ خودحدود، یعنی‌تنبیه باوسایل استقرار انتظام هیئت جامعهٔ بشری ، تنبیه یعنی قصاص یا مجازات در اذای تقصیر ، قصاص

ومجـازات یعنی عمداً تکرار ما مضی . بدیهی است که حق وحد بنی نوع بشر دو قسم است یکی راجع بروح ویکی راجع به جسم آنهـا است . قوانینی که راجع بروح است واضع آنها انبیای هر عهداستکه بطور وحی والهام به اسم شرع به امت خود تبلیغ نموده اند .

قوانینی که راجع به جسم است عبارت از تعیین حقوق وحدود است که عقلا وحکمای یك ملت در طبق اقتضای وقت وحیثیت ملیه وهیئت جامعهٔ خود به عنوان مدنی وسـیاسی وضع میکنند چگونه که روح وجسم بهم مربوطنـد ووجود یکی بیدیگری محال است ، شرع وقانون نیز در خواص وارتباط مثل مرجع خود میباشند ، همه حوادث روحانی وجسمانی در آینهٔ شرع وقانون باید نموده شود ، البته همه‌تغییرات‌شرع‌وقانون نیز از تعلقات فطری ارواح واجسام است مقیاس طبیعی حفظ وترکیب ارواح واجسام فقط شرع است وقانون واز حفظ ترکیب ارواح واجسام تولید شرع وقانون می‌شود . هرگاه دو منبع ابتدائیه حق وحد وفطریه وتجریدرا مرکب نمائیم قوهٔ بنام ظلم صرف تحصیل میکنیم ، تشخیص درجات استعمال عادیهٔ این قوه را عدل صرف خوانند ، وترتیب تشخیص این درجات را شرع وقانون می نامند (ژ بنتام) معروف میگوید بشریت بالطبع در تحت ادارهٔ دو ریاست فائقهٔ (راحت) و (زحمت) خلق شـده فقط در اقتدار راحت و زحمت است نشان بدهد که چه بکنیم وچه باید کرد زیرا نمونهٔ نیك وبد یا سبب وفعل مسلماً در قبضهٔ اقتدار این دو قوه تمییه شده ، راحت وزحمت در همه اقوال وافعال وخیال بشری مدیر اولند . همه مساعی انسانی از اسـتخلاص تبعیت این دو ریاست مطلقه ادلهٔ اثبات عبودیت خود میباشد بنی آدم قولاً قادراست منکر نفوذ راحت وزحمت بشود ، ودرعدم تبعیت خود هر چه میخواهد بگوید ، ولی فعلاً مادام الحیاة در تبعیت خود باقی خواهد بود . اعتراف این تبعیت اساس منافع انسانی است . واساس منافع زمینهٔ آن نقشه وترسیمات است که مهندس عقل عمارت باشکوه سعادت تمدن راازمصالح تشخیص یقین ازتردید ، صدق از کذب ، عدل از ظلم ، نور از ظلمت وعقل از دیوانگی در آن زمینه بر افراشته واورا قانون نام نهاده . پس از بیانات سابقه نتیجهٔ حاصلهٔ ما این شد که هر جا قانون نیست اساس منافع نیست ، وهر جا اساس منافع نیست تمدن نیست ، هر جا

تمدن نیست وحشت است،هر جا وحشت است سعادت و برکات نیست ، پس هر جا قانون نیست سعادت و برکات نیست . این قانون که حکما اورا سعادت وبرکات مینامند ومعنی‌اوچنانکه گفتیم عبارت از ترتیب تشخیص درجات حقوق وحدود است در میان هر ملت که وضع شودانوار درستی قول ، نیکوئی فعل، اطمینان مال وجان ، محبت عامه ، مساوات تامه ، انتشار معارف ، معنی تدین، وطن دوستی ، سلطان پرستی ، سادهگی دروسایل زندگی ، ترقی صنایع ، تزیید ثروت عمومی ، رونق تجارت ، پیش بندی نفوذ اجانب ، سر حد وظیفهٔ متنفذین آفاق وانفس را منور می نماید .

واز سعادات این همه نتایج حسنه که شمردیم برکات کایهٔ ملی تولید کردد. آنوقت معنی (ویملأ الله الارض قسطاً وعدلا بعد ما ملئت ظلماً وجورا) نقاب از چهرهٔ غیبت خود بر اندازد ، آب رفته بجو باز آید وقبرستانها مبدل به کلستان گردد .

چون صحبت ما باینجا رسید وسخن از معنی قانون گفته شد باید چند کلمه از معنی سلطنت ودولت نیز که متمم مسئلهٔ گذشته است ذکر نمائیم .

سلطنت یا دولت عبارت از یك یا چند مملکت وملت است ، ملت یعنی هیئت جامعهٔ بشری ، مملکت یعنی وطن یا مسکن محدود المسافهٔ آن هیئت جامعه که رئیس آن اداره را درهر مملکتی به عنوانی تسمیه می نمایند . بعضی ازاین رؤسا با القاب مخصوص ممتاز (شاهنشاه وامپراطور) وعموماً تاجداران درعرایض شفاهی ومکتوبی اعلا حضرت مخاطب ومرقوم می شوند . هر کاه شخص رئیس با هر عنوان که باشد در مملکتی تخت وتاجرا موروثاً مالك است وزمام ادارهرا به چند نفر وزیر سپرده که وزرا فقط در نزد پادشاه مسئول هستند واجرای اوامراورامیکنند وقانون مخصوص ندارند یا اگر دارند وضع واجرای آن بهم مخلوط است واختیار جان ومال تبعه در قبضهٔ اقتدار اعلا حضرت اوست‌اورا سلطان مطلق وادارهٔ اورا سلطنت مطلقه می نامند . در چنین مملکت تبعه تنبیه هیچ تقصیررا قبل از صدور نمیدانند . کاهی آدم کش را می نوازند ، کاهی بیکناه را مقتول سازند ، ریاست ممالك را به حکام میفروشند ، مالیات تبعهرا به اجاره میدهند ، اجرای اوامر موقوف به کثرت پیشکشی میشود ، هر کس

برای خود حق میترا شد ، علما بیرون وظیفهٔ خود ریاست میکنند ، مظلومین امکان زیستن دروطن مألوف خود نداشته به بلاد خارجه جوقه جوقه مهاجرت می نمایند ، اقویا بر ضعفا دست یازند ، اجامر واوباش باسم نوکرباب وفراش به چاپیدن مردم می پردازند هرگاه شخص رئیس موروثاً صاحب تخت وتاج مملکت است ولی ادارهٔ مملکت مطابق قانون اساسی در مجلس « سناتو » یا نجبا که پادشاه تعیین میکند مجلس وکلا که ملت از میان خودمنتخب می نمایند قسمت شده تدبیر مصالح جمهور ، تعیین بودجه ، وضع قانون واعلان جنگ وصلح . همه موقوف به رد وقبول این دو مجلس است اورا سلطنت مشروطه یا سلطان محدود گویند . که حق پادشاه فقط تعیین اجزای مجلس « سناتو » ودادن مناصب لشکری وامتیازات وتعیین وزرا وریاست کلیهٔ لشکر وامضای جمیع قوانین مملکت که بر حسب اقتضا تألیف ویا تحریف اورا مجلس مبعوثان یا وکلا حك واصلاح یا وضع واجرامی نمایند خطاب اعلاحضرتی وسکهٔ دنانیر وخطبهٔ منابر میباشد شخص اعلاحضرت مقدس خارج ازتحت قضاوت وسیاست واستخفاف واستنطاق است. وزرا در محضر مجلس مبعوثان از تمرد احکام قانون واجرای اوامر غیر مشروعه وخیانت وانحراف از وظیفهٔ مأموریت خود مسئول میباشند . وبعد از تحقیق تحت مجازات گرفته می شوند .

هرگاه مملکت تخت وتاج ندارد ورئیس موروثی هم نیست در این صورت ریاست ادارهٔ مملکت با مجمع « سناتو » ومجمع وکلا است بهریك از این دو مجلس از سناتورها (اجزای مشورت خانه) ووکلا یا مبعوثین از میان خودشان با کثریت آرا رئیس موقتی منتخب میکنند ودر کنگرهٔ مخصوص برای ملت یکنفر رئیس بوعدهٔ سه یاشش سال انتخاب می نمایندواورا (پرزیدانت) یا رئیس جمهور گویندعوض پادشاه ریاست میکند اماتاج نمیگذارد، به تخت جلوس نمیکندولباس مخصوص سلاطین را نمی پوشدودر زندگانی خودشکوه سلاطین راندارد، اعلاحضرت خطاب نمیشود، مثل یکی از افراد ملت زندگی میکندهمینکه درهرجا ملت به او احترام سلاطین را می نمایند بعد از اتمام وعدهٔ انتخاب اگر از تدابیر خود به خوش بختی جدید و پیشرفت اعتبار وثروت ملت نایل شده وجلب قلوب ونظر محبت ملیرا بر خود معطوف ساخته دو باره بوعدهٔ دیگر اورا منتخب

می نمایند وگرنه شخص دیگررا انتخاب میکنند ورئیس اول جای خودرا تخلیه واز عمارت دولتی بخانهٔ خود تحویل می‌نماید . رئیس ثانی تا یوم‌موعود مباشر ریاست امور جمهور میگردد .

سلاطین اعصار سالفه هیچ شباهتی با سلاطین حالیه ووضع ادارهٔ آنها با وضع ادارهٔ امروزی دول این عصر تمدن ربطی وشباهتی ونسبتی ندارد ایام‌سلف ادارهٔ مملکت واختیار جان ومال تبعه مطلق بسته به میل وخواهش شخصیٔ سلاطین بود . عرایض ومهمات مردم بواسطهٔ دوسه نفر وزیروامیر مقرب به حضرت پادشاه معروض می شد . معلوم است پادشاه در این صورت از حالت ملك وملت یکجا بی خبر وبیشتر مشغول جهان کشائی ، اسب تازی، وصید اندازی باتعیش خود میزیست وریاست را همان وزیر وامیر می نمود فقط وخامت حرکات آنها عایدشخص پادشاه وثبت‌صفحات تاریخ‌مخفی اومیشد، گاهی سلطان عادل وبا کفایت در یك مملکت جلوس می نمود شخصاً وارسی امورات مهمه را مباشرمیگشت. کمال عدل ونصفت را در حکومت وریاست خود بکار می بست. ولی‌چون ادارهٔ ملیت در تحت قوانین مملکت مضبوط‌نبود در حال حیات او تبعه آسوده ویحتمل کمتر مظلوم می شدند . بعد از وفات او عدل وکفایت او نیز با خود او مدفون خاك «کان لم یکن» میگردید . مدعیان تاج وتخت وخزانه (که طلا را ازمرابحهٔ تجارت جلب وبیفایده‌درمیان قباب آهنین میاندوختند) از هر سو بمرکز مملکت میتاختند از قتل ونهب وغارت وهیچ نوع حرکات وحشیانه‌فروگذاری نمیکردندوهر یك بیشترازدیگری با سفك دماء وقتل عام نمودن یك مملکت یا شهررعب وحشیانهٔ خودرادرقلوب سکنه میانداخت تا یکی از آنها برحسب اتفاق یا از مساعدت بخت کور زمام مملکت ویران وملت مظلومه‌را دست میگرفت و به استیصال خانوادهای قدیم واشخاص معروف وقتل ونفی آنها میپرداخت تا استقراری‌در سلطنت‌واستقلالی در حکومت خود میداد.اختیار مال وجان مردمرا مالك میشد ومطلق‌العنان هر چه میخواست ده وبیست سال می نمود تا ظالم‌دیگر بدفع او بر میخواست ورشتهٔ ظلمرا بهمان تفصیلی که گذشت امتداد میداد واجداد ما نیز بااین‌زحمت ومصیبت زندگی مینمودند . ولی حمدخدارا‌حالاعصر ما بالنسبه عصر تمدن‌است

قوانين ملل اکثر اين خود سريها وحرکات وحشيانه را از ريشه بر کنده و نا بود نموده حالا تبعه در همه امورات داخل ملك وملت رأيی وعقيدهٔ دارند وحل وتسويهٔ مسائل داير بمصالح امورآ نهابا اکثريت آرا ردو قبول خود ملت حل وعقد ميشود . هر کاه مسئلهٔ درميان سلاطين از قبيل اصلاح سرحدات يا تنظيمات بيع وشری يا طلب ترضيه از بی احترامی وخسارت همديکر حادث شود از سلاطين يا وزرا يا علمای دول بيطرف حکم انتخاب ميکنند مسئلهٔ متنازع فيها را بصوابديد آنها محول می نمايند وقضاوت آنها را بحرف متقبل ميشوند وبا اين وسايل مصلحانه کاهی قتل وخونريزی را دفع ميدهند وآتش سوخته را خاموش می نمايند . اگر چه عقدهٔ متوحشه که شصت سال است به اسم مسئلهٔ شرقيه در ميان دودولت رقيب روس وانکليس ده دقيقهٔ ازاقدامات غير مشروعهٔ خود در تصرف مملکت آسيا از حمله ودفاع يکديکر آسوده نيستند واز سال ۱۸۷۰ رقابت المان وفرانسه به حجم وحشت افزايی آن مسئله افزوده در هر بيست سال جنك بزرگيرا توليد ميکنند وشعلهٔ آتش افروختهٔ او مستقيم ومعوج در همهٔ روی زمين تأثيری داشته ودارد ولی از برکت انتشار علم ومعرفت در اين ده سال آخری که منتج استقرار حسيات عدل وانصاف است از حدت خود بمراتب کاسته الآن دول رقيب از ترس همديکر به دواردوی رعب افزا منقسم شده اند وعقد اتحادی در خور اقتدار حمله ودفاع يکديکر با هم بسته اند . از يکطرف آلمان ، افستريا ، ايتاليا واز يکطرف روس وفرانسه . از طرف ديکر دولت انکليس ظاهراً بيطرف ولی باطناً حمالة الحطب وطرفدار اتحاد مثلثه . واز يکطرف شب وروز در تکميل علم واسلحه واسباب جنك وتکثير تعداد لشکری که الآن ششدولت سی کرور نفر می‌تواند بميدان جنك بفرستد مساعی مجدانه مبذول ميدارند .

وطرح جديد تفنگهای ته پر ، باروت بيدود وصدا ، که در هر ثانيه پنجاه تير مياندازد وازنيم فرسخ نشانه ميزند که عقل بيعلم ازاحاطهٔ او قاصراست . توپهای « متراليوز » که هر دقيقه دويست پنجاه کلوله مثل قطرات بارش لاينقطع بر صفوف دشمن ببارد توپهای بنادر که وزن کلولهٔ هر يك سه خرواراست ودو فرسخ ميراند ، سنگرهای فولاد متحرك باتوپهای صحرايی که قطعه قطعه ساخته

ودوساعت بعد از نزول اردو بهم وصل نموده قلعهٔ فولادی در صحرا احداث کنند ، دسته‌های سیار سفاین هوایی « بالون » که درمحصوری از میان اردو یا قلعه صعود نموده وبهرجا بخواهند بروند وخبر بدهند وکومك دعوت نمایند، دسته‌های اسب آهنی خودرو «وه‌لوسپد» که‌سربازسوار شده‌درنك‌وپوازاسب رونده زود ترحرکت میکنند ، دستگاه تلغراف که بواسطهٔ مفتول اردوهای متفرقه را باهم وصل میدهند وفرمان سرکرده‌را هرشعبه بواسطهٔ تلغرام یاتلفون بلاواسطه می‌شنود وجواب میدهد ،باتالیونهای(سپور) که بابیل وکلنك دریك شب کنده‌ها ومارپیچ یکفرسخ طول چندین ذرع پهن وعمق برای تحصن اردو ویا یورش قلعه‌جات دشمن حفر می نمایند، (پارکه)های چراغ الکتیرکه‌شب نقطهٔ نشانه‌را از نیم فرسخ روشن میکنند ، اردو یاقلعهٔ دشمن را تیرباران می نمایند یاشب تاریك بواسطهٔ بالون بهوا بر آمده از بلندی محل اردوی دشمن‌را روشن میکنندوعکس برمیدارند.یاتدابیر حربیهٔ دیگرمعمول می‌نمایندوخودشان ازانظار خصم‌در تاریکی مستور می مانند. هنگام لزوم دستهٔ سگهای‌معلم قراول به‌پیش‌قراولی‌اردو آموخته‌نگهداشته‌اند، پوسته‌های کبوتر[*]که‌کبوترهای آموخته‌را

[*] پوستهٔ طیار که مطالبرا درمکتوب باخط ریزهٔ مویی نوشته درمیان قلم پرمرغ نموده بدوموی دم کبوتربسته پرواز میدهند کبوتر بهمان قلعه که منزل یا اشیانهٔ اوست ساعتی صد (ورس) وشبانه روزی ازقلعهٔبه قلعهٔصدوپنجاه‌فرسخ دور بریده مکتوب خودرا میرساند خیلی غریب ویکی ازعجایب اخباراست درعهد قیاصرهٔروم وسلاطین یونان، فراعنهٔ نمارده، کیان واین اواخر درمصر ودربعضی نقاط روی زمین مستعمل بود بعد متروك کردید . تا اینکه درسال ١٨٧١ لشکر آلمان شهر پاریس را چهار ماه ونیم محاصره نمودندمحصورین بواسطهٔ کبوتر دراین مدت پانزده هزار (ویش) یامکتوب رسمی ویك ملیان مکتوب شخصی‌وتجارتی باطراف فرستاده بودند نفع ولزوم‌پوستهٔ کبوتر را هنکام جنك احساس نمودند بقاعدهٔ علم تربیت‌حیوانات جنس‌کبوترها را ازهمه نقاط عالم آورده وامتحان نموده درتناسل آنها دقایق علمیه را بکار برده چهار جنس ازمیان همهٔ آنها برای عمل پوست طیار قوی وهوشیارومستعد یافتند آلان همهٔدول اروپ درقلعه جات سرحدات یاداخلهٔ مملکت‌وپایتخت خودکبوترخانها درست نموده هم تولید وتکثیر وهم آنها راتعلیم میدهند درفرانسه ١٩ نقطه،پورتغال ١٤ نقطه،اسپانیا ١٨ نقطه،ایتالیا ١٤ نقطه،اسوج (سوئد) ٤ نقطه المان ١٧ نقطه اوستریا ١١ نقطه روسیه ٥ نقطه کبوترخانهٔ حامل پوسته می باشد واین نقطه ها قلاع‌واستحکامات‌داخله وسرحدات‌مملکت است فرانسه ها درهنکام اقتضا دریکروز میتوانند از همهٔ نقاط پوسته کبوتری هزار کبوتر روانه نمایند . مخارج کبوترخانهای‌یك سال دول اروپ به‌یك کرورتومان بالغ شده . دراروپا دراکثرشهرها متمولین کبوترخانهای

در میان همه قلاع سر حدات مملکت تربیت و تعلیم داده اند واز قلعه به قلعهٔ خبر می فرستند . همهٔ این تکمیلات حربیهٔ فوق العاده که ذکر نمودیم یحتمل مسئلهٔ خلع السلاح را عنقریب در کنگرهٔ منعقده مأمورین همهٔ دول متمدنه قبول کنند ، ملت و مملکت را از زیر این بارگران اتلاف ثروت که به مخارج این همه تدارکات قتل ابنای جنس خود مصروف میشود خلاص نمایند ، «سالی هزار کرور تومان» و شعلهٔ آتش حرص جهانگیری و رقابت را خاموش بکنند ، اسم بی مسمای تمدن را که آلان دارند در معنی خود نایل باشند ، آنوقت هر ضعیف در گوشهٔ انزوای خود میتواند نفسی بکشد و دمی آسوده بر آرد و گرنه با این دستگاه وحشت که اورا تدارك جنك میکویند هیچ ملت غیرتمند و وطندوست نمیتواند آسوده بنشیند یا باید سالی دویست کرور تومان ثروت خود شان را صرف حفظ استقلال خود نمایند و بالرأس لشکر بشوند یا عبد ملت دیگر گردند . چون سخن بدینجا رسید ازمعانیٔ کثیرهٔ کلمهٔ قلیل اللفظ ثروت که هنوز در وطن ما معنی او مبهم و مجهول است توضیح مختصری را بیفایده ندیدم : علمای (پولتیك ایکانوم) درشرح معانی ثروت ایضاحات بسیار مبسوطی دارند و بیانات زیاد نوشته اند . و در طبق معانی لاتحصای او بر حسب اقتضا چندین الفاظ و لغات وضع نموده اند .

بزرگی دارند و آنهارا به پریدن اراضی مسطح و ارتفاعات و سرعت طیران و تحمل گرما و سرما وانحراف از موقع قید که درراه عبور آنها دامی چیده و دانه و غذای مخصوص آنهارا ریخته اند تعلیم و تربیت داده اند واین تعلیم که کبوتر میتواند از صد فرسخ پریده به منزل بیاید خیلی کار مشکل و دقیق است اورا از سه ماهه کی کم کم ازمسافت نزدیك بنا نموده میاموزند تا در چهار سالکی در اقتضای خود ماهر میشود تا هشت سال بچه میدهد بعد عقیم میماند و بیست و پنج سال عمر میکند همینکه این طور کبوتر خانهای شخصی نیز مطابق قانون مملکت در وقت جنك باید کبوترهای آموختهٔ خود شان را به مأمورین لشکری بدهند که بکار محاصره و محصوری برآید . تناسل کبوتر نامه بر ، محافظهٔ آنها ، خانهٔ آنها ، گرفتن آنها ، در وقت لزوم بردن آنها به مسافت دور و نزدیك ، برای تعلیم و غذای آنها بسیار دقت و زحمت میخواهد . برای دانستن ورود کبوتر از سطح آشیانهٔ کبوتر مفتولی کشیده و سرش را درخانهٔ صاحب منصب قراول بزنك اخبار وصل نموده اند تا کبوتر با مکتوب وارد شد مفتول حرکت نموده زنك الکتریر صدا میکند قراول میداند که کبوتر آمد فوراً حاضر میشود دقیقهٔ ورود کبوتر را بدفتر ثبت میکند مکتوب را میبرد و در حضور رئیس میخواند و عمل میکنند .

این بساط منتظم نوعی چیده شده که یکی از ادله و بینهٔ قدرت علم و استعداد بنی نوع انسانی است . (انتهی)

ثروت یعنی روح ومدیرعالم تمدن یابه عبارت دیگر ثروت یعنی استعدادواستقلال. وزحمت. ومحل وعملیات است که نتیجهٔ این ترتیب دریکجا روح ومدیر عالم مدنیت یا ثروت است .

اگرچه بعضی الفاظ هست که درمملکت ما تا یکدرجه معنی نسبی ثروت را میفهماند نقد ، دولت ، تنخواه ، سرمایه، توانگری ، تمول،وهکذا محض اینکه درمعنی ثروت گمراه نشویم اول تعقل میکنیم ومی‌بنیم این الفاظ نه اینکه منفرداً بلکه همه دریکجا صدیك معنی ثروت‌را نمی فهماند وهمهٔ اینها چون صفر بیرقم فی نفسه‌تهی ولاشیٔ وهیچ است. وبعد ازانکه سرحد افق نظری ما ازبیانات آینده قدری توسیع یافت آنوقت معترف می‌شویم که فی‌الحقیقه تاکنون‌دروطن مامعنی این لفظ مجهول بوده تاچه رسد به حقیقت ثروت .

نقد یعنی فلزی که وسیلهٔ مبادله است اورا بدهی درعوض مایحتاج بگیری. دولت یعنی داشتن ضیاع ، عقار ، اسب ، استر ، باغ کاروانسرا ، وسلمنا مزرعه وغیره. تنخواه هم باین معنی. توانگری یعنی داشتن آنچه ازوی‌مداخل عاید می شود. تمول‌تحصیل آنچه‌باوی میتوان‌معاوضه ومبادله ودادن وستادن نمود. حالابه‌بینم اگر لباس یاغذا نباشد که عوضش را طلا داده واورا تحصیل نمائیم دراینصورت طلا را میتوان خورد. ؟ نه . اگر دکاکین وکاروانسرا واسب واستر تحصیل‌طلا نکنند اورا میتوان دروقت لزوم سد جوع یا ستربدن‌نمود؟ نه خیر . طلا همه کس دارد ؟ نه . دکاکین واملاك وکاروانسرا وحمام دسترس همهٔ افراد ملت است ؟ نه . طلا را میتوانند بدزدند ؟ بلی . طلا یا هرچه از طلا عمل آمده میتواند دردریا غرق شود ، درآتش‌بسوزد ، دزدببرد ؟ البته میشود . دکاکین وکاروانسرا وحمام باید بالآخره رو به ویرانی بنهدوتجدید اولازم گردد وهرسال مبالغی برای تعمیر او مصروف شود ؟ البته چنین است. معلوم است اینها هیچ کدام روح عالم تمدن نیستند . بلکه اسباب یاوسیلهٔ مبادله هستند پس ثروت باید چیزی باشد که روح ومدیر عالم تمدن باشد وآن چنانکه گفتیم عبارت‌است از استعداد یعنی علم واستقلال‌یعنی مصون‌ازتصرف‌حوادث‌ایام وامتداد زمان بودن . وزحمت، یعنی بذل مساعی یدی و خیالی. ومحل یعنی ناف زمین همه‌جا،وعملیات‌یعنی آنچه ازناف زمین بیرون آورده بعضی‌درصورت‌طبیعی

(حبوبات واثمار) وبرخی بصورت مایحتاج آوردن را (ازسنك آهن واز آهن کارد وتیر وچاقو ، ازپشم نخ وپارچه ، از چرم کفش وچکمه وازپنبه کرباس وتنظیف) ثروت یاروح ومدیر عالم تمدن میگوئیم . کسانیکه بانظر قصیر خودشان داشتن چند هزار طلا ونقرهٔ مغشوش وطن مارا که بهای یکمهمانی متمولین سایر ملل است یا ابتیاع چندبار مال فرنك وفروش اورا ثروت میدانند گمراه همان اغفالات نظریه هستندکه قرص شمسرا اشرفی می پندارند ودوری قمررا قران چرخی می شمارند . پس مسلماً ثروت لفظی است که معنی او واقعاً همه جزئیات تمدن را دارا است و ما اورا بالاستحقاق روح و مدیر عالم تمدن مینامیم .وفی الحقیقه علی الحساب وطن ما اورا واستعداد تحصیل اورا ندارد . هر گاه ما استعداد یعنی علم داشته باشیم بیشه‌های خود مان را که بیشتر شمشاد ودرخت« گردو» وزیتون است باقانون مخصوص اززخم تبربیلزوم سکنهٔ جاهل وتبعهٔ خارجه حفظ می نمائیم .و بعد از بیست سال به ثروت طبیعی مملکت بیست کرور میفزائیم . هر گاه استعداد یعنی علم داشته باشیم معابر غیر مسلوکهٔ خودمان را بقدر یکه اقلاً عرابه رو باشد بتعجیل هرچه تمامتر تسطیح مینمائیم تا در زنجان گندم اهالی نپوسد ودر تبریز فقرا از بی نانی نخروشد. اگر استعداد یعنی علم داشته باشیم درا راضی بایر مملکت هر جا که لازم است پنجاه چاه (آرتزان) یعنی متقی بکندانیم بدو کرور رعیت ممر معیشت جدید باز میکنیم وآنهارا ازمهاجرت مانع میشویم. وبعد ازبیست سال چندین کرور به ثروت مملکت وعدد نفوس علاوه می‌نمائیم . هر گاه الوان قابرا در کار خانه جات خود استعمال نه نمائیم ومنسوجهای حریر وپشمی مملکترا بدون روکار ومیانکار درست ببافیم واستادان ماهررا تشویق بکنیم در انظار خارجه بیشتر جلوه می نماید وعوض اینکه ما مشتری بجوئیم خریدار خود کارخانهای ما را پیدا میکنند بعد از ده سال یرلیغ صداقت مال التجارهٔ ایران از خشکه بار ومنسوجه وپنبه وتریاك از همه عملیات دستی دنیا بتوسیع انتشار خود مسافات بعیده تسخیر مینماید واز رونق تجارت البته بعد ازده سال چندین کرور به ثروت ما افزوده گردد . هر گاه استعداد یعنی علم داشته باشیم هیئتی تشکیل بدهیم .ریاست مخصوص معادن بر پا نمائیم. ازنقود تحت الارض علی العجاله

یك کرور به این دستگاه تخواه بدهیم تا چند نفر مهندس معادن‌دور‌مملکت‌مارا بگردند وهر چه پیدا نمایند به‌این دستگاه تقدیم کنند ، تجزی نمایند واگر لازم است بکار بیندازند بعد از ده سال پانصد کرور بثروت‌مملکت می افزاید . هر گاه استعداد یعنی علم داشته باشیم بعد از بسته شدن سد (اهواز) اگر نیل وشکر تاریخی ما به‌هندوستان فرستاده نشود اقلاً مملکت را از فرستادن مبلغ معتنابی بجهت تحصیل این دو مستغنی خواهد نمود معلوم است بعد از ده سال چندین کرور بثروت مملکت علاوه خواهد شد . هر گاه رودخانهٔ «کارون» را به «زاینده رود» وصل نمائیم به محصولات این ملك ده مقابل زیاد می شود وبعد از ده سال چندین کرور به ثروت مملکت اضافه گردد . هر گاه استعداد وعلم داشته باشیم معنی ثروترا درست بفهیم اینها که علی الحساب بیوضع قانون وبی تخواه معتنا و بی امتداد وقت که ما اورا بدبختانه وبیرحمانه فوت کردیم صورت نپذیرد لا محاله آنچه در اقتدار ما است که نه منتظر قانون ونه محتاج تخواه ووقت است اورا معمول میداشتیم .

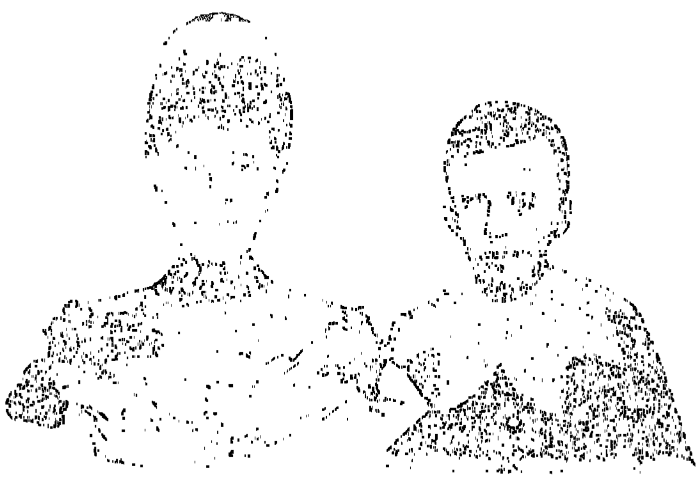
قدك اصفهانرا می پوشیدیم ، از شال یزد و کرمان لباس میدوختیم‌عوض ما هوت ادبار اجانب از پوست شیراز کلاه میساختیم ، عوض ظروف چینی خارجه ظروفهای مس نقره نمای مملکترا استعمال میکردیم، قلیان کاین خودرا به شیشهٔ اجانب ترجیح میدادیم ، در یکمهمانی پانصد شمع کافوری ملت خارجه را نمی سوختیم ، اسباب اورا نمی خریدیم ، محسود فقرا نمی شدیم و بی اینکه دخول مال التجارهٔ اجانبرا که منافیٔ عهدنامهٔ تجارتی ما با آنهاست مانع بشویم ازامساك استعمال وخرید اشیای بی‌لزوم بعد از ده سال شهدالله ده کرور به‌ثروت مملکت خودمان میافزودیم . پس ما استعداد یعنی علم نداریم چرا ؟ بجهة اینکه قانون نداریم ، مکتب نداریم ، مدرسه نداریم ، مدرس نداریم ، بجز کتب افسانه کتاب نداریم ، مشوق نداریم ، محرك نداریم، مربی نداریم واز اینرو ثروت نداریم .

پس از بیانات گذشته‌هر‌مسلمان وطندوست وسلطانپرست البته معترف میشود که اگر ما قانون داشته باشیم آنوقت صاحب علم و ثروت ونظم واستقلال خواهیم بود . اگر انکار بدیهی بکنیم یا دیوانه یاخائن‌ملت ومذهب ووطن خود خواهیم بود . اشخاصیکه تا کنون هروقت اسم قانون برده میشود برای نفع شخصی وحفظ

احترام خانوادهٔ خود در انظار معانی نفرت انگیز میتراشند ومردمرا متوحش می نمایند ، چگونه که بارهـا گفته ایم خاین دولت وملت ووطن هستند . آنها میخواهند که در آب گل آلود ماهی بگیرند . خودشان صاحب ده ومزرعه ویدك بشوند استطاعت مردمرا بوعدهٔ سعادت موهومی در دنیا از دستشـان بر بایند وجلو زده پشت سر خودشان بگردانند ، ودست خودشانرا ببوسانند، ما ملت ایرانراست که گوش باین نوع پیش آهنگان نکنیم . مآل امور خود واخلاف خودرا فکر نمائیم هادی ومضل را فرق دهیم . دوست ودشمن را بشناسیم خودرا از ذل رقیت برهانیم . حالا ببینیم ماکه قانون نداریم واگر بخواهیم قانون داشته باشیم باید اقلاً سی هزار مسئله به کتب فقه خودمان بر افزائیم آنها را به ترتیب بیاوریم مدون بکنیم بهحکومت وقضاوتهای مملکت تقسیم نمائیم که از روی آن کتب عمل نمایند ، چندین سال مدت میخواهدکه از یکطرف مکاتب ما قضات وحکام ممتحن تربیت بدهند واز یکطرف مأمورین عاقل دولت بتألیف قوانین مشغول شوند ، آیا حوادث ایام فرصت احیای این خیال مقدس را بما میدهد؟وسیل بنیان کن اطراف عمارت ملیت مارا تا آنوقت ویران نمی سازد ؟ !!

هر عاقل در جواب این میگوید . نه نمیدهد ومیسازد . بلی فقط تحقیقات این مرض مهلك همان حقایق ساده است که (لورد سـالیز بری) در مجلس تشریفات بیکلر بکی (لندن) یکماه قبل از این در خطابهٔ معروف خودشان داده است میگوید (مملکت بیقانون اگر چه مدتی از رقابت دول متنـافعه میتواند وجود خودرا حفظ نماید ولی بالطبع وبالخاصیه یا بحکم تقدیر هر طور بخواهید بفهمید باید چون درخت پوسیده بالآخره متلاشی گردد وازهم بپاشد در مشرق زمین اشد مصائب اینست که حکمداران مملکت بفواید وقدرت قانون معتقد نیستند وهر استقراری که از روی عقیده نباشـد منتج فواید واقتـدار نخواهد بود) در خاتمهٔ این صحبت اشکال حکمرانان نوزده‌گانهٔ اروپارا که دراول سال ۱۸۹۵ میلادی حکمرانی میکنندووضع اداره مملکت وتعداد سکنهومقیاس مسافتهر یکرا جدا گانه بطوریکه خواننده از حالتاروپا اطلاع سطحی تحصیل نماید درج میکنیم .

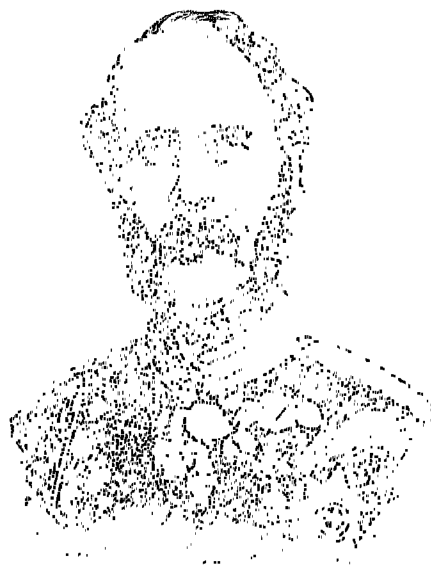
(اول) مملکت اسپانیا دارای نه هزار ونود ویك میل مربع زمین و (۱٦٤۲۹٤۱۳)نفرسکنه است . ادارهٔ ملت با قانون اساسی مذهب اهالی رسماً نصارای (قاتولیك) میباشد پایتخت دولت شهر (مادرید) در ساحل رودخانهٔ (مانسارانس) واقع است حکمران حالیه اش(آلفونس سیزدهم) پسر (آلفونس) دوازدهم است درسال(۱۸۸٦) میلادی متولد شده مادرش ماریه (گرستین) از بیست وپنجم نوامبرسال (۱۸۸۵)نایب السلطنه است که هروقت پسرش بالغ باشد سلطنت را به او تسلیم نماید .

شکل نمره (۱)
الفونس سیزدهم با مادرش

(دوم) مملکت (دانمارك) دارای ششصد ونود وهفت میل مربع زمین ودو ملیان سکنه است مذهب اهالی رسماً (لوتران) پایتخت (کوپنهاك) ادارهٔ دولت با قانون اساسی در دو مجلس وکلا ونجبا حکمران حالیه اش (گرستین) نهم در هشتم آپریل(۱۸۱۸)متولدشده ازسال

(۱۸٤۲) (لیوزه‌غوسین) را تزویج نموده پانزدهم‌نوامبر (۱۸٦۳) به سلطنت نشسته است .

شکل نمره (۲)
پادشاه‌دانمارك(کرستین)

(سیم)مملکت (یونان)یا (ایل لینه)دارای(۹۳۲) میل مربع زمین ودوملیون وشصت وهفتهزار وهفتصدوپنجاه‌نفرسکنه‌است مذهب اهالی‌رسماً (اورتودوقس) اداره‌ٔدولت‌باقانون‌اساسی‌پایتخت‌شهر (آطنه) یا (افینه) حکمران‌حالیه اش(کورك) یا (ژورژ) اول پسر دوم پادشاه (دانمارك) گرستین است در سال (۱۸٤۵) متولد شده از ششم ماه یون(۱۸٦۳)به سلطنت یونان‌منتخب گشته در پانزدهم

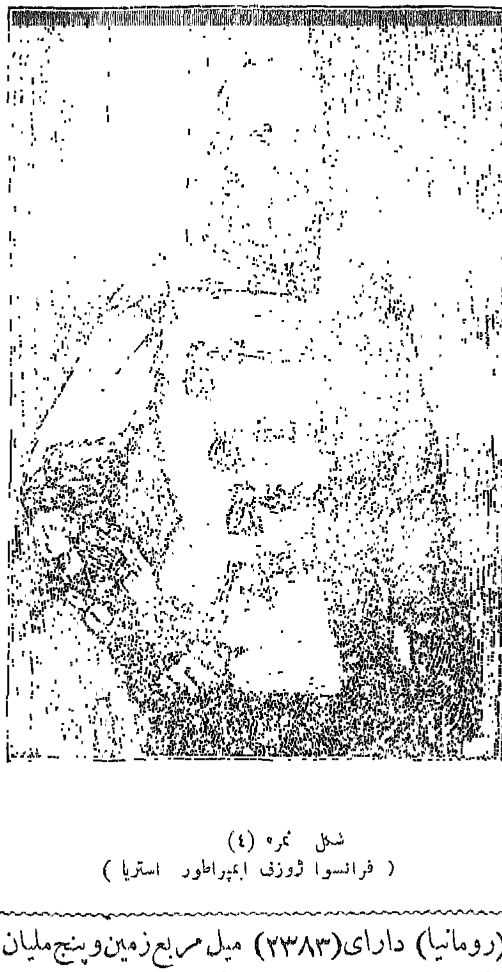
اوکتبر(۱۸۶۷)با (اولغا) دختر قسطنطین پسر ایمپراطور متوفی نیکولای اول روسیه تزویج نموده

شکل نمره (۳)
پادشاه یونان (ژورژ)

(چهارم) مملکت اوستریا متشکل از خاك اوستریا ومملکت مجارستان و (هرزه گوین) و (بوسنه) است دارای(۲۳۶۲۱۲) میل مربع زمین و سی و هفت ملیان وهفتصد وچهل و یکهزار وچهار صد وسی وچهار نفر سکنه میباشد مذهب اهالی رسماً قاتولیك ادارهٔ دولت باقانون اساسی یعنی سلطنت مشروطه . دو پایتخت یکی (ویانه) ویکی پایتخت مجارستان شهر (بودا پشت) هر دو در ساحل رود خانهٔ (تونا) واقع اند حکمرانش (فرانس یوسف) اول ایمپراطور اوستری وقرال (هونگری) یا مجارستان درسال (۱۸۳۰) متولد شده بعد ازاستعفای عموی خودش (فردینان) اول دردوم دیکابر(۱۸۴۸)بهسلطنت اوستریانشسته درسال(۱۸۵٤)شاهزاده‌خانم(یلیزابت) باویرراتزویج نموده‌درسال(۱۸۶۷)تاج‌مملکت‌مجارستانرا‌بسرنهاده.این‌پادشاه‌محبوب تبعهٔ ازاد خود یك پسرعالم وجوانی ولیعهد داشتکه درشعبهٔ علم طبابت مدرسهٔ

عاليه امتحان داده بود وچند سال قبل ازاين خودرا باكاوله‌كشت ودل‌والدين خودرا سوخت چون پسر ديكر ندارد بعد از فوت ايمپراطور تخت وتاج دو مملكت به برادر زادهٔ اوخواهد رسيد .

شكل نمره (٤)
(فرانسوا ژوزف ايمپراطور استريا)

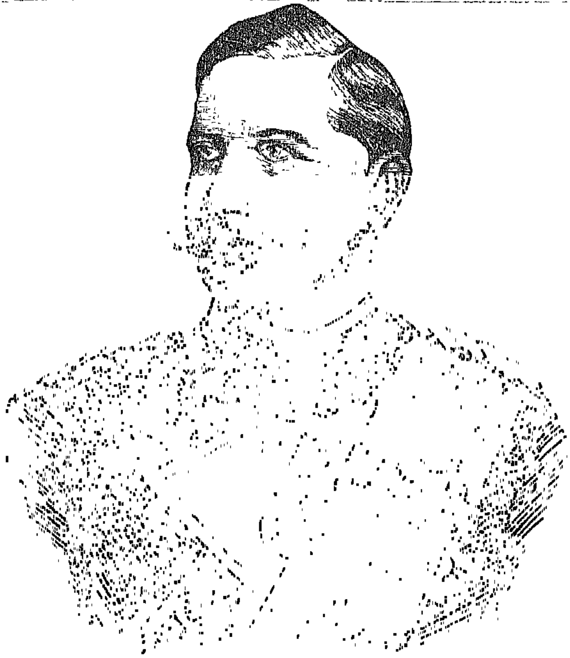
(پنجم)مملكت(رومانيا) داراى(۲۳۸۳) ميل مربع زمين وپنج مليان وسيصدوهفتاد وشش هزارنفرسكنه ميباشدمذهب اهالى رسماً (اورتودوقس)ادارهٔدولت باقانون اساسى يعنى سلطنت مشروطه پايتخت شهر (بوخارشت)درساحل رودخانهٔ (تون‌باديس) كه برودخانهٔ (تونا) ميريزد واقع است. اين مملكت راممالكت(مالداو) و (والاخ) نيز كويند. حكمران حاليه اش (قارل) اول يا (شارل) از شاهزاده‌هاى (قوقين‌سلير)

یا از خانوادهٔ ایمپراطورحالیهٔ المان درسال(۱۸۳۹) متولد شـده‌درسال(۱۸٦٦) بوالیکری رومانیا منتخب گشته‌در بیست وچهارم مارت سنه(۱۸۸۱) به سلطنت رومانیا ارتقا یافته دردهم ماه (مای) همانسال تاج گذاشته در سـال(۱۸٦۹) باشاهزاده خانم (پایزاویت‌ویده) تزویج نموده .

شکل نمره (٥)
پادشاه رومین (شارل)

(ششم) مملکت (آلمان) متشکل از بیست ودوحکومت و یکقطعه مملکت مشترکه وسه شهر مستقل است‌که ما اسامیٔ حکمداران حالیه ومسـافت اراضی وتعداد نفوس سـکنه ومقر حکومت آنهـارا بموجب اطلاعات آخری برسبیل اختصاردراینجا ذکر میکنیم که خواننده از ترکیب دولت آلمان مستحضر باشد.
اول (پروسیا) پایتخت شهر (برلین) حکمدارش (و یلهلم) دویم ایمپراطور المان وپادشاه پروسیادرسال (۱۸٥۹) متولدشده واز سال(۱۸۸۸)درپانزدهم ماه ژوئن‌بعداز فوت پدرش (فریدریق) به تخت ایمپراطوری جلوس نموده درسال (۱۸۸۱)بەشاهزاده خانم (آوغوست ویقتوریا اشلزوك‌هولشتاین) تزویج نموده مادر ایمپراطور (ویلهـلم) (ویقتوریا) دختر (ویقتوریا) ملکهٔ حالیـهٔ انکلیس است .

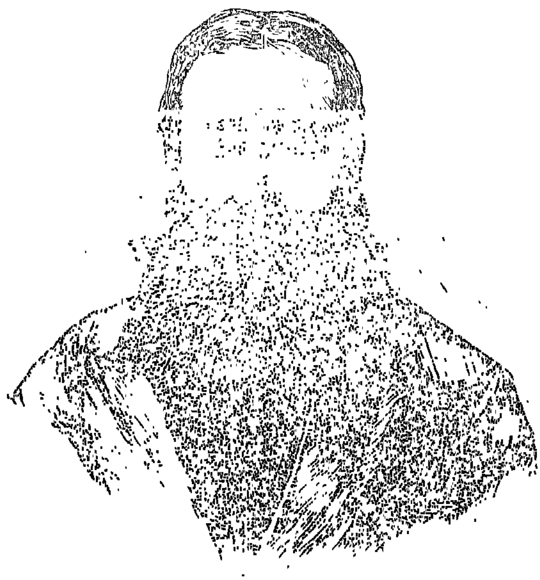

شکل نومرو (٦)
پادشاه روس وایمپراطور آلمان (ویلهلم دوم)

(دوم) سلطنت (باویەر) پایتخت شهر (مون‌خین) . سیم سلطنت (ساکسونیا) پایتخت شهر (در زدن) . چهارم سلطنت (ورتین بورغ) پایتخت شهر (اشتوتقارد) . پنجم (غران‌دوق بادن) پایتخت(بادن بادن) . ششم (غران دوق دارم اشتات) اسم شهرپایتخت (دارم اشتات) . هفتم (غران‌دوق اولدین بورغ) پایتخت شهر (اولدین‌بورغ) . هشتم (غران‌دوق مکلین بورغ اشوارین) شهر پایتخت (اشوارین) . نهم غران دوق (مکلین بورغ استر یلك) شهر پایتخت (نی استریلك) .دهم (غران دوق) ساکسین وایمار) پایتخت شهر (وایمار) . پانزدهم غران دوق (برا اون شویك) شهر پایتخت(برا اون شویك) . دوازدهم غران دوق (ساکسون قابورغ قود) پایتخت دو شهر (قابورغ) و (قود) . سیزدهم غران دوق (ماینین‌گن) پایتخت شهر (ماینین گن) . چهار دهم غران دوق (ساکسین آلتن بورغ) پایتخت شهر (آلتن بورغ) پانزدهم غران دوق (آنهالط) پایتخت شهر (دیساو) (والیکریهای کوچك) : شانز دهم (شوارسبورغ) شهر پایتخت (زوندر س‌هاوزین). هفدهم (شوارس بورغ)پایتخت (رودل‌اشتات) هیجدهم

(ریس) پایتخت شهر (قریس) . نوزدهم ایضاً (ریس) پایتخت شهر (کیرا) . بیستم (لیت شانبورغ) شهر پایتخت (بوکی بورغ) . بیست ویکم (لیپه‌دید مولد) پایتخت شهر (دید مولد) بیست ودوم (والدیك بیرموند) مرکز حکومت دو شهر (آرولزین) و (بیرموند) . بیست وسیم مملکت مشترکه که درجنك فرانسه دولت آلمان ضبط نموده وحالا درمیان همهٔ حکدار ان آلمان مشترك است (آلزاس) و (لورین) مرکز حکومت شهر (استرازبورغ) بیست وچهارم سه شهر آزاد اول (هامبورغ) دوم (برامین) سیم (لوبك) این سه شهر دراداره‌ٔ خود مستقل هستند و فقط ریاست فایقهٔ آلمان را متقلدند همهٔ این حکومت بیست وشش کانه که آنهارا دریکجا مملکت آلمان یا گرمان میکوئیم دارای (۹۸۳۱) میل مربع زمین وچهل وپنج ملیان دویست وسی وچهار هزار وشصت ویك نفر سکنه است [*]

هفتم مملکت (باژیك) دارای پانصد وسی وپنج میل مربع زمین وپنج ملیان وششصد وپنجاه وپنجهزار ویکصد ونود وهفت نفر سکنه است . مذهب رسمی مملکت (کاتولیك)

شکل نمره (۷)
پادشاه باژیك (لئوپولد)

[*] درآلمان مرکب از حکومت بیست وشش کانه فقط چهار مملکت : پروس ـ باویر ـ ساکسونیا ـ وورتمبورغ صاحب تخت وتاج هستند واعلیحضرت خطاب می شوند باقی همه بی تخت و تاجند شهر پایتخت که مانوشته‌ئیم منظور مرکز اداره‌ٔ مملکت است .

ادارهٔ دولت باقانون اساسی دردومجلس نجباووکلاء پایتخت مملکت (بروکسیل) درساحل رودخانهٔ (سنه) واقع است حکمران حالیه‌اش (لئوپولد) دوم درسال (۱۸۳۵) متولد شده بعداز پدر خودش (لئوپولد) اول درسال (۱۸٦۵) دهم دیسامبرماه به تخت بلژیك جلوس نموده‌درسال (۱۸۵۳) باشاهزاده خانم اوستریا (ماریه هانریه‌ت) تزویج نموده .

هشتم مملکت (پورتکیز) دارای (۱٦۱۸) میل مربع زمین وچهار ملیون وهفتصدوهشتهزار ویکصدوهفتاد وهشت نفرسکنه است پایتخت شهر (لیزبون) مذهب رسمی اهالی (کاتولیك) ادارهٔ دولت باقانون اساسی یاسلطنت مشروطه، حکمران حالیه‌اش (دون‌کارلیس) اول درسال (۱۸٦۳) متولدشده‌درسال (۱۸۸۹) نوزدهم دیسامبرماه‌به تخت (پورتغال) جلوس نموده ازسال (۱۸۸٦) باشاهزاده خانم (آمیلی) دختر (گونت دوپاری) از خانوادهٔ (بوربون) سلاطین فرانسه تزویج نموده .

شکل نمره (۸) پادشاه پورتکیز (دون کارلیس)

(نهم) مملکت انکلستان دربحر محیط اطلس یا اطلانتك عبارت ازهیئت جامعهٔ دویست وبیست ودوجزیره که معظم آنها (انکلند) و (شیاتلاند)

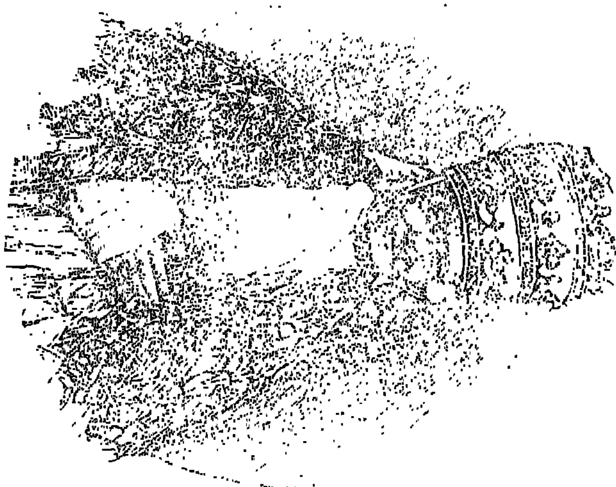
و(ارلاند) است آنها را جزایر (بریتانیا) نیز گویند وهمهٔ مستملکات انکلیس را یکجا « بریتانیای کبیر» خوانند.دارای پنجهزار وهفتصد وسیزده ملیان میل مربع زمین یعنی و پنج ملیون ودویست و هشتاد هزار وسیصد نفرسکنه‌است . مذهب اهـالی در خود انکلیس (انکل کان) در (ارلاند) (کاتولیك) در (شاتلاند) (رفورمات) ادارهٔ دولت باقانون اساسی در دو مجلس نجبا ووکلا یعنی سلطنت مشروطه، پایتخت شهر (لندن) در دو ساحل رود خانهٔ (تیمز) واقع است ، مستملکات دولت انکلیس در آسیا وجزایر آسیا بانضمام مملکت وسیعهٔ هندوستان وهند ختا دارای (٦٧٦٥٨) میل مربع زمین ودویست وپنجاه وهفت ملیون وششصدوسی ونه‌هزارویکصدوچهل وپنج نفر سکنه است .مذهب آنهـا بت پرست، آتش پرست ، مسلمان ونصاری است ادارهٔ دولت در این مستملکات با قانون اساسی، همینکه ملکهٔ انکلستان را در این اراضی ایمپراتور خطاب میکنند. مستملکات انکلستان در قسمت آمریقای شمالی بانضمام بعضی ازجزایر دارای یکصدوپنجاه وهشت هزار وپنج میل مربع زمین، وشش ملیون ویکصدوشصت نفرسکنه‌است.۰در این مملکت مذهب اهالی نصاری وبت پرست است مرکز مملکت (کنـادا) وجزایر او شهر (کوبك) میبـاشد، ودر آمریکای جنوبی(٤٨١٩)میل مربع زمین وتقریباً یك ملیون سکنه دارند.مذهب اهالی این مملکت نصارای (پروتستانت) ادارهٔ دولت با قانون اساسی،مرکز این مملکت شهر (زورژ توم) یعنی شـهر (کورك) مستملکات انکلستان در مملکت اوسترالیا یا قسمت پنجم روی زمین دارای (١٤٧١٤٨)میـل مربع زمین، وسه‌ملیون‌ودویست‌وبیست ودوهزار وپانصد وهفتاد ویك نفرسکنه‌است. مذهب اهالی مملکت دربلاد بیشتر نصارای پروتستانت درصحاری وجبال که‌سکنهٔ عریان ووحشی هستند بت پرست است.ادارهٔ مملکت برحسب اقتضای مکانیت باتغییرات جزئی مثل مملکت انکلستان باقانون اساسی است.حکمران حالیه‌اش (ویقتوریه) درسال (١٨١٩)بیست وچهارم ماه « مهٔ » متولد شده ازعموی خود (ویلهلم)چهارم در سال (١٨٣٧)بالوراثه تخت وتاج انکلستانرا مالك شده در سـال (١٨٤٠) به شاهزاده (آلبرت ساکسین قوبورغ قودس) بشوهررفته وشوهرش درسال (١٨٦١)فوت شده‌وتاکنون اختیار شوهر دیکر نه نموده.

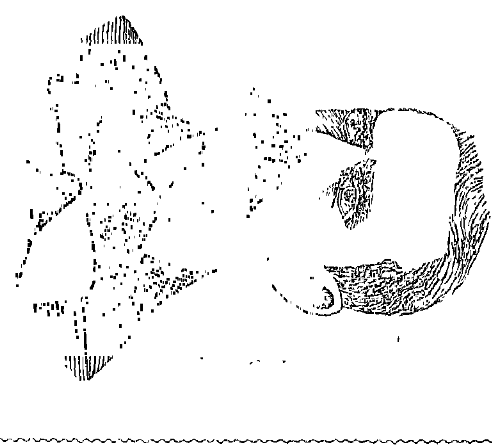
شکل نمره (۹)
ملکهٔ انگلیس وایمپراتریس هندوستان
(ویقتوریا)

(دهم) مملکت (ایتالیا) دارای (٥٢٤٠) میل مربع زمین و بیست‌ونه ملیون‌سکنه‌است٠ادارهٔ دولت باقانون اساسی یعنی سلطنت مشروطه دردو مجلس (سنــاتو) و (وکلا) یا مبعوثین است٠مذهب رسمی اهــالی (کاتولیك) ٠ پایتخت، شهر (رؤم) درساحل رودخانهٔ (طبر) واقع است حکمران حالیه‌اش (هون برت) اول درسال (١٨٤٤) متولدشده در سال(١٨٦٨) شاهزاده خانم (مارگریت) را ترویج نموده. درنهم ژانویه (١٨٧٨) بعد از فوت پدر خود (ویقتور امانویل) که تشــکیل کــنندهٔ دولت امروزی ایتالیــا بود به تخت ایتالیــا جلوس نموده این شهر بزرك قدیم معروف دنیــا الآن پایتخت دو پادشاه بزرك است. اینکه‌شیخ مرحوم میفرماید«ده درویش درگلیمی بخسـبند ودو پادشـاه در اقلیمی نگنجد»حالااز ترقی عالم وکــثرت معرفت وانصاف وادب ابنای آدم می‌بینیم‌که دریك شهر علی الحساب دوپادشاه بزرك که

یکی سلطنت روحانی سیصد ملیون نصاری. ودیگری سلطنت جسمانی سی ملیان
تبعه را داراست درکمال اطمینان و آسودگی واحترام زیست می‌نمایند. ولی دولتِ

(شکل پاپ دوم (لیون) سیزدهم

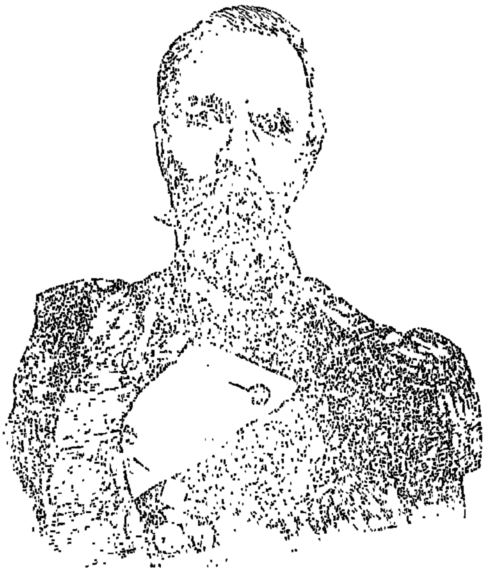
شکل نمره (۱۰)
حضرت پادشاه ایتالیا

ایتالیا منتظر است هروقت وسیلهٔ سهل اول راپیدا نماید تخت‌وتاج‌اعلاحضرت

پاپ را بمرکز دیگر تحویل بدهد . واز قرار معلوم به حدوث این واقعهٔ عجیبه بسیار کم مانده است .

پاپ یا نایب حالیهٔ حضرت مسیح (لیو) یا (لیون) سیزدهم از خانوادهٔ (پچ) در سال(۱۸۱۰)بیستم مارت‌ماه‌متولدشده ازهمهٔ سلاطین‌اروپا بر حسب سن بزرگتر است.و لیکن بر حسب جلوس ملکهٔ انکلیس از همهٔ سلاطین روی زمین مقدم است. مملکت پاپ غیر از همهٔ ممالك روی زمین که متدین بدین کاتولیك هستند باعتقاد خودش همهٔ دنیا و مافیها است. زیرا که‌اونایب حضرت مسیح است و حضرت مسیح بعقیدهٔ آنها خداست چگونه که نایب السلطنه نصف سلطان است البته نایب خدا نیز باید نصف خدا باشد مقر حکومتش نصف شهر قدیم (رؤم) عمارتش باسم (واتیکان) یازده هزار اطاق دارد اساسهٔ سلطنتش بیرون از حیز حساب است .

یا زدهم مملکت (اسوج) و (نورو یج) یا (سؤید) دومملکت جدا کانه‌است که یك تخت و تاج دارند . مملکت اسوج دارای (۸۱۸۳) میل مربع زمین، وچهار ملیون وششصد وسه هزار وششصد نفر سکنه است. پایتخت شهر (استوکهولم) . مملکت (نورو یج) دارای (۵۹۱۰) میل مربع زمین، ویك ملیان ونهصد وسیز ده هزار نفر سکنه است. پایتخت شهر (کرستانیا) ادارهٔ دولت باقانون اساسی‌یاسلطنت مشروطه. هر دومملکت‌باوکلای خود اداره میشود .ووزرای جدا کانه دارند ولی رابطهٔ خارجهٔ هردو مملکت در دست یك وزیر مهام خارجه. وتبعیت یك پادشاه تاجدار میباشد . مذهب اهالی هر دو مملکت‌رسماً نصارای (لوتران) است.حکمران حالیه اش (اوسقار) دوم در سال(۱۸۲۹) متولد شده‌درسال (۱۸۵۷)باشاهزاده خانم (صوفیه‌ناساد) تزویج نموده بعد ازفوت برادر خود (شارل) پانزدهم بالوراثه درسال (۱۸۷۲) هیجدهم سبتمبرماه‌تخت‌وتاج دو مملکت‌رامتصرف شده.

(شکل) نمره (۱۱) پادشاه اسوج نوروج
(اوسقار) دوم

دوازدهم مملکت (صربستان) دارای هشت صد و هشتاد و دو میل مربع زمین و یکملیون و هشتصد و شصت و پنجهزار و ششصد و هفتاد وسه نفر سکنه است . ادارهٔ مملکت با قانون اساسی (یعنی سلطنت مشروطه. مذهب اهالی نصارای (اورتودوقس) هم مذهب ملت روس و یونان) . پایتخت شهر (بلغراد) درساحل رودخانهٔ (تونه) واقع است حکمران حالیهٔ اش (الکساندر) ثانی در سال (۱۸۷۵) متولد شده بعداز استعفای پدر خودش (میلان) از سلطنت صربستان چون الکساندر نابالغ بود چند نفرازوکلای دولت مملکترا اداره می نمودند درسال (۱۸۹۳) اول ماه آپریل زمام ادارهٔ مملکترا خود مالك شده ازحیثیت نسب مادرش (ناتالی) دختر یکنفر ازملاکان روسیه است و پدرش میلان از خانوادهٔ (آپرانویچ) است که حکمرانی صربستان قریب هشتاد سال در خانوادهٔ آنها میباشد .

(شکل) نمره(۱۲) پادشاه صربستان (الکساندر اول)

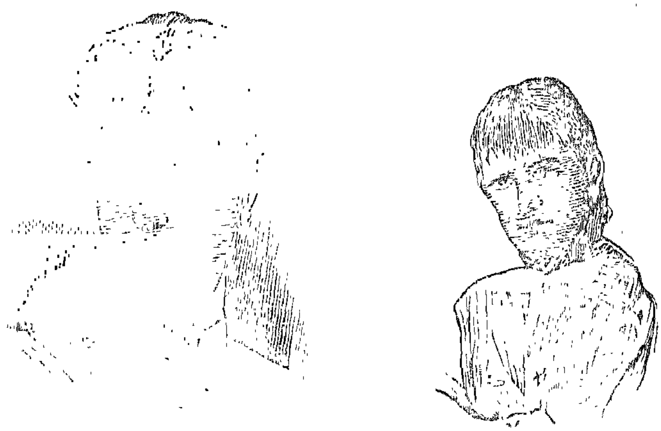
سیزدهم مملکت (قره طاغ) دارای یکصد و هفتاد میل مربع زمین و دویست و هشتاد و شش هزار نفر سکنه است. مذهب اهالی رسماً نصارای (اورتودوقس) ادارهٔ مملکت باقانون اساسی یعنی حکومت مشروطه . حکمرانش بی تخت و تاج . مقر حکومت شهر(ستنه) یا (چتنه) است حکمران حالیه اش پرنس (نکولا) در سال (۱۸٤۱) متولد شده بعد ازعموی خود پرنس(دانیال) اول در سیزدهم شهر (أو)سال (۱۸٦۰) بوالیگری (قره‌طاغ) نایل شده این مملکت را (مونطه نگرو) نیز گویند .

چهاردهم مملکت هولاند یا(فلمنك)دارای پانصدو نودهزار میل مربع زمین، وچهارملیان‌ودویست‌وبیست‌وپنجهزار نفر سکنه‌میباشد.ادارهٔ‌مملکت‌باقانون اساسی

(شکل) نمره (١٣) والی قره‌طاغ (نیکولای)

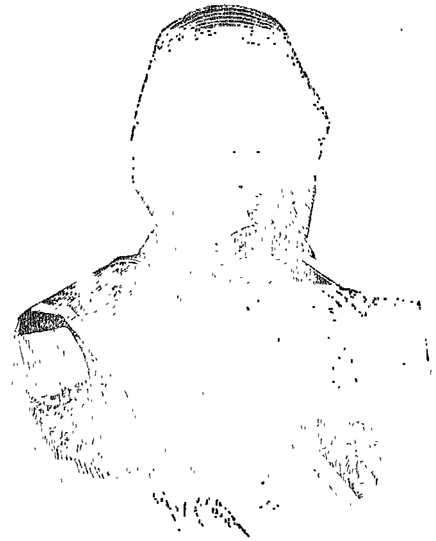
یعنی سلطنت مشروطه . مذهب اهالی نصارای (رفورمات) پایتخت مملکت شهر (آمستردام) و شهر (کاآتا) میباشد. نایب السلطنهٔ حالیه‌اش شاهزاده خانم (این‌مه) است که در سال(١٨٥٨)متولد شده در سال(١٨٧٩) بپادشاه هولاند (ویلهلم) سیم تزویج شده . از بیستم ماه نوامبر سال(١٨٩٠) بعد از فوت شوهرش به نایب السلطنه‌گی دخترش (ویل‌هل‌مینه) که بعد از بلوغ صاحب تخت و تاج خواهد شد معین گردیده .

(شکل) ١٤ ملکهٔ هولاند با مادرش

پانزدهم مملکت عثمانی حکمران حالیه اش اعلیحضرت سلطان (عبدالحمید خان) در سال ١٨٤٢ متولد شده بعد از برادر خودش سلطان (مراد) پنجم درسال ١٨٧٦ بیست ویکم آوغوست ماه بتخت عثمانی جلوس نموده مملکت عثمانی با روم ایلی شرق درخاك اروپا دارای سه هزار ونهصدو ده میل مربع زمین وهشت ملیان وششصد وپنجاه هزار نفر سکنه میباشد. درمملکت آسیا مستملکات دولت عثمانی (٣٤٠٣٧) میل مربع زمین وشانزده ملیان ویکصدوسی هزار نفر سکنه است. مذهب رسمی اهالی مملکت مسلمان سنی من غیر رسم دامذهب شیعه ونصاری نیزهست پایتخت شهر معروف اسلامبول ، ادارهٔ دولت حکومت مطلقه .

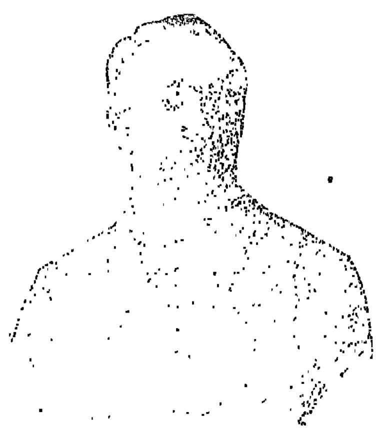
شانزدهم مملکت (فرانسه) در اروپادارای نه‌هزاروششصدوهشت میل مربع زمین وسی وهفت ملیان وششصدو هفتادو دو هزارو چهل وهشت نفر سکنه است . مذهب اهالی نصارای (قاتولیك) مستملکات فرانسه‌ها درآسیا نهصدوهشتادودومیل مربع زمین وچهار صد وچهار هزار نفر سکنه مذهب اهالی بت پرست . درافریقا مملکت (تونس) دو هزار ویکصد وسیزده میل مربع زمین و دو ملیان

(شکل) ١٥ سلطان عبدالحمید خان

ویکصد هزار نفر سکنه است ومملکت الجزیره دوازده هزار ویکصد وپانزده میل مربع زمین ودو ملیان و هشتصد و بیست وسه هزار نفر سکنه است در جزایر اوستراليا چهار صد و بیست و نه میل مربع زمین ویکصد هزار نفر سکنه را دارند. غیر از این مستملکات نیزخاك مشترکی با هولاند وانکلیس دارد ممالکت (انام) مملکت (قان بودجه) وجزیرهٔ (ماداکاشقر) در تحت ریاست فائقهٔ (پراتکتورات) (باداسال) یا دولت دوست دولت فرانسه هستند ادارهٔ ملت فرانسه تا چهارم سبتمبر ماه سال (١٨٧١) کاهی سلطنت وکاهی جمهوریت بود از این تاریخ که (ناپولیون) سیم در قلعهٔ (سدان) اسیر لشکر آلمان کردید . مملکت باقانون اساسی جمهوریت در دو مجلس (سناتو) و مبعوثان اداره میشود از آن تاریخ تا امروز شش رئیس جمهور (تیر) (ماکاهون) (غریو) (کارنو) (کازیمیر پریه) و (فلکس فور) بنوبت ریاست نموده اند .

رئیس جمهور حالیه (فلیکس فور) در هجدهم ماه ژانویه سال (۱۸۴۱) درشهر (غاور) فرانسه متولد شده خودش ازطبقهٔ فقراست پدرش مردمزدوری بوده حالا قریب دوکرور تومان ثروت دارد همه را خودش جمع کرده الآن کارخانهٔ دباغی یاچرم سازی دارد موسیو (فلکس فور) رئیس ششم جمهوریت سیم فرانسه شخص عاقل وکافی وصادق و خوش صورت عالم اکثر علوم عادیه والسنهٔ اروپاست . تا انتخاب شدن بریاست جمهوری بهمنصب وزارت داخله وبحریه ومالیه نائل شده بود . ازپیروان عقیدهٔ (کامبتا) و (ژولفری) معروف است انتخاب اورابعداز استعفای (کازیمیرپریه) بریاست جمهوری فرانسه درهمهٔ اروپا بانظر تحسین وقبول دیده وپسندیده اند . رئیس جمهورتخت وتاج ندارد، اعلیحضرت خطاب نمیشود، لباس سلاطین را نمی پوشد ، فقط ریاست مشروطهٔ او ازسه تاشش سال یعنی هانقدر است که اورا انتخاب نموده اند . بعد از انقضای مدت اگر لایق است باز بوعدهٔ دیگر انتخاب میکنند وگرنه دیگری جای او می نشیند ولی تاانقضای وعده اگر از وی خلاف قانون یاعملی خارج از وظیفهٔ ریاست اوسرزند خلع اورا ملت قادر نباشند . پایتخت ملت فرانسه شهر معروف (پاریس)درساحل رودخانهٔ(سن) واقع است .

(شکل) ۱۶ رئیس جمهور فرانسه (فلکس فور)

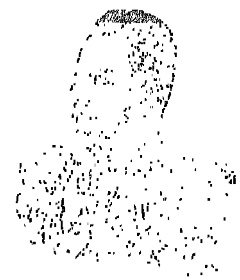
هفدهم مملکت (اسوچره) یا (سؤیس) دارای هفتصد وپنجاه ویك میل مربع زمین ودوملیان وهشتصد چهل وهشت هزار نفر سکنه است · مذهب اهالی مملکت نصارای (قاتولیك) و (لوتران) است · چهارده ایالت مستقل ومتحد یك رئیس جمهور انتخاب میکنند شهر (برنه) مقر حکومت جمهوریت آنها است ادارهٔ مملکت باقانون اساسی یعنی حکومت مشروطه · اسم رئیس جمهور حالیه (لاشنال) میباشد ·

(شکل) ۱۷ رئیس جمهور اسویچره یا سؤیس (لاشنال)

هجدهم ایالت (بلغارستان) در تحت ریاست فایقهٔ دولت عثمانی وضمانت شش دولت بزرك اروپا در سال (۱۸۷۷) ازملت عثمانی تجزی شده · ادارهٔ مملکت باقانون اساسی حکمرانش والی خطاب میشود · والی اولش (الکساندر باتین بورغ) خواهرزادهٔ ایمپراطور روس الکساندر دوم بود خودش استعفا نمود بعد از آن پرنس (فردیناند قابورغ) را بوالیکری انتخاب نمودند اما در اول دولتهای بزرك در تصدیق حکومت او ایستادگی داشتند ولی در این اواخر عنوان والیکری اورا همکی بطور رسمی تصدیق نمودند

مقر حکومت شهر (صوفیه) مذهب اهالی (اورتودوقس) دارای یکهزار و یکصد و چهل و دو میل مربع زمین و دو ملیان سکنه است.

(شکل) ۱۸ پرنس فردیناند امیر بلغارستان

نوزدهم مملکت (روسیه) در خاك اروپا دارای نود و هفت هزار میل مربع زمین وهشتادوهشت ملیان و پانصدوشصت هزار نفر سکنه است. در خاك آسیا دارای دویست و نود و هفت هزار وچهل و یك میل مربع زمین وهیجده ملیان سکنه است. ادارهٔ مملکت از حقوق مطلقهٔ شخص اعلیحضرت ایمپراطور میباشد که مطابق قانون به مشورتخانهٔ دولت و دستگاه ده نفرو زیر محول فرموده‌اند. اجزای شورا و وزرا در اعمال خود فقط نزد شخص اعلیحضرت ایمپراطور مسئول هستند یعنی شخص ایمپراطور پادشاه مطلق و مختار کل همهٔ روسیه است. حکمران حالیه اش ایمپراطور (نقولای) دوم در سال (۱۸۶۸) در ششم ماه (مئ) متولد شده و در بیستم ماه اوکتبر سال (۱۸۹٤) یعنی روز وفات پدرش (الکساندر) سیم به تخت روسیه جلوس فرموده ازچهار دهم ماه نوامبرسال ۱۸۹٤ باشاهزاده خانم (الکساندر فیدرونه) دختر (غراندوق لودویك) چهارم (قسین) که مادرش دختر ملکهٔ انکلیس ویکتوریه است تزویج شده مذهب اهالی رسماً (اورتودوقس) من غیررسم مسلمان، بت پرست ونصارای قاتولیك است. پایتخت اول شهر مسکو در دو ساحل رودخانهٔ (یااوز) و پایتخت دوم یا مقر سلطنت شهر معروف (پطربورغ) است که در دو ساحل رودخانهٔ (نوا) واقع است.

(شکل) ۱۹ امپراطور روس نیکولای دوم

در خاتمهٔ این صحبت میخواهم یکی از کشفیات تالی معجزهٔ اواخر مأئه نوزدهم را بابیان بسیار ساده درج نمایم تا هرکس بتواند مسئلهٔ علمیهٔ بدین‌پایه اهمیت و غرابت فوق‌العاده را بخواند وبطور شایسته بفهد و ملکه نماید. مسئله اینست که(رونتکین) نام عالم آلمانی مادهٔضیائی کشف نموده که چشم انسانی مقتدر دیدن اونیست وبواسطهٔ آن روشنایی‌از توی‌صندوق‌مقفل یا ازداخلهٔ بدن آدمی که مستور است عکس بر میدارند. بجهت تحقیق این مسئله اول باید

اساس اورا بدانیم لهذا باید مقدمهٔ از خواص ضیاء ذکر بکنیم ۰ معلوم ست نور سفید آفتاب هرگاه از محلی به محل دیگر حلول نماید یعنی از هوا که محل اولی او بوده به اجساد شفاف یا غیر شفاف بیفتد آنوقت منکسر میشود .

چنانکه در جلد اول اشاره شده هرگاه از ثقبهٔ پنجرهٔ خانهٔ تاریکی نور آفتابرا بدرون بیندازیم بایك خط مستقیم بسطح خانه میافتد . هرگاه در معبر آن خط نور بلور مثلث مخصوص بگذاریم می بینیم خط نور مستقیماً داخل بلور شد و از طرف دیگر منکسراً بیرون آمد وبسطح افتاد همینکه درسطح عوض یك خط مستقیم سفید هفت خط با الوان مختلفه اولی سرخ ، دوم زرد ، سوم نارنجی ، چهارم سبز ، پنجم کبود ، ششم آسمانی هفتم بنفش نمودار گردیدومی بینیم که خطوط آن الوان سبعه نیزدر طول با هم متفاوت است. طول سرخ اززرد وزرداز نارنجی، نارنجی از سبز ، سبز از کبود کبوداز آسمانی آسمانی از بنفش بیشتر است .

وهمچنین می بینیم که خطوط زرد ، نارنجی ، سبز ، کبود ، آسمانی از هر دو طرف سر حدی دارد . بر خلاف خطوط سرخ ، بنفش که از یکطرفشان خط سرخ و بنفش نمایان است ولی رفته رفته ذرات اشعهٔ لونیهٔ آنهاچنان منتشر شده که از طرف دیگر سر حدی ندارد وچشم انسانی ازدیدن انتهای ذرات اشعهٔ لون سرخ وبنفش قاصر است .

در این صورت ما حق داریم از خود سئوال نمائیم که اگر چشم مامستعد دیدن ذرات آن اشعه نیست پس وجود آنهارا چه طور میدانیم ؟ زیرا که تا اجساد منور نباشند دیده نمیشوند و بعد ازتنویر نیز آنچه ما می بینیم خود اجساد نیستند بلکه ذرات اشعهٔ استمراری آنها هستند که بعد ازتنویرازخود بیرون میدهند (عکس) و به چشم ما میرسند ودر مغز ما مرتسم می شوندکه ما اورا رؤیت میگوئیم . پس از این مقدمه برای ما سه نتیجه حاصل می شود یکی اینکه عبور نور از محلی به محلی موجب انکسار اوست .

دوم اینکه ذرات اشعهٔ الوان سبعه دارای استعدادمتباینهٔ سرعت سیرهستند واز اینرو در حالت انکسار بر حسب استعداد تفریق می شوند وخطوط متباینة الطول تشکیل میکنند .

سیم اینکه اجساد غیر منور مطلق مرئی نیستندو بعد از تنویر عکس آنهارا می بینیم نه خود آنهارا .

باز بر گردیم به جواب آن مسئله که اگر ذرات اشعهٔ الوان سرخ و بنفش به چشم ما مرئی نیست . پس ما وجود آنهارا چطور میدانیم ؟ بلی ما وجود آنهارا اینطورمیدانیم که درخلقت بعضی اجزا پیدا نموده ایم که جاب ضؤرا از چشم آدمی چندین بار بیشتر مستعدند. هر جا که ما گمان نمودیم که در آن جا ضوء غیر مرئی هست بواسطهٔ همان اجزا امتحان میکنیم و اگر هست پیدا می نمائیم .

مثلاً (کنه کنه) معروف را بقدر کفاف درمیان آب حل میکنیم بعد کاغذ سفید عادی را به آن آب فرو برده وبیرون آورده خشك میکنیم بعد بهما نقرار که در مقدمه ذکر شد از ثقبهٔ پنجره نور آفتابرا بدرون خانه میاندازیم ودر معبر او چنانکه گفتیم بلور مثاثی میگذاریم فوراً نور سفید بهفت لون تفریق می شود همان کاغذ را که در آب (کنه کنه) تر وخشك نموده بودیم میگذاریم به آنجا که خط لون سرخ افتاده بعد از اندکی می بینیم در همان مسافت که اول چشم ما ادراك سرخی نمی نمود روی کاغذ سرخ شد آنوقت میدانیم که ذرات ضوئیهٔ لون سرخ اول هم به اینجا میتابید ولی چشم ما مستعد دیدن او نبوده . کاغذ را از آن خط بر میداریم به خط بنفش میگذاریم به کم وزیاد همان نتیجه‌را معلوم میکنیم . پس از این بیان آخری نیز دو نتیجه حاصل نمودیم : یکی اینکه در نورآفتاب چنان ضوئی هست که اجساد را منور میکند ولی چشم مانمی بیند. دوم اینکه در خلقت اجزائی هست که ضوء غیر مرئیرا جلب نموده به چشم ما نشان میدهد .

اینکه تاکنون نوشته شد به علمای فزیك معلوم بود یعنی در نور آفتاب وجود ضوء غیر مرئیرا همه قایل بودند . همینکه علمای هر ملت خواستند کشف نمایند که ضوء غیر مرئی در نور الکتر نیز هست یا نیست .

در این زمینه سالها مشغول امتحانات عجیبه و غریبه شدند تا اینکه (رونتکین) معروف به کشف این ضوء موفق ومفتخر گردید . قبل از اینکه ضوء غیر مرئی (رونتکین) را شرح نمائیم لازمست که خوانندگان محترم را با (المنت) و (باتری) مولد قوهٔ الکتیر آشنا نمائیم .

(شکل) کاشف نور یدمرئی (ایکس لوح) با شوء مجهول
(کونراد رونتکین پرافسور المانی)

هرگاه ما یکصفحه سرب را که دوگره مربع باشد از یك گوشه مفتولی بقدر دو گره با قلع به چسپانیم ویکپارچه صفحهٔ مس دو گره مربعرا نیز از یك گوشهٔ چنین مفتولی با قلع بچسپانیم بعد از آن استکان بزرگی حاضر نموده صفحهٔ سرب ومس را در میان استکان طوری جابدهیم که بهمدیگر وصل نشوند بعد بعضی ملحیاترا در آب حل نموده استکانرا تادرجهٔ معلوم پرنمائیم. این را یك (المنت) یعنی یك منبع قوهٔ ابتدائیهٔ تحصیل الکتیرمی گویند .

هرگاه یکصد استکان چنین را حاضر نمائیم وآنهارا بقراریکه اهل فن نشان میدهد با مفتول آهنی بهمدیگر وصل بدهیم در این حالت قوهٔ که ما اورا الکتیر یا قوهٔ کهربائیه یا قوهٔ برقیه میگوئیم موجود است که از آن قوه میتوانیم بجای دیگر خبر بدهیم یاخانه و کوچه وصحراها را بی فتیله ومواد دهنیه وکازیه مثل روز روشن بکنیم یا اینکه بهر چه بخواهیم استعمال نمائیم .

وسایل آوردن این قوه را بعالم فعل اسبابهای متنوعه داریم که هریك ازانها درجایی مصرف می‌شود واین قوه را بمانشان میدهد .

وهمچنین برای تولید الکتیر (المنت)های طرح بطرح درست نموده‌اند دریکی عوض مس زکال در دیکری عوض سرب طلق است یاعوض نمك نشادر محلول یاسنك کبود محلول یانمك انکلیسی محلول است .

منظور شرح آنها نیست فقط می‌خواهیم که خواننده برای خود از این کشف عجیب حسابی بتواند بدهد .

(رونتکین) چنانکه خود می‌نویسد اول تصور نمود که در خانهٔ تاریك میان شیشهٔ را که باسم مخترع اوشیشهٔ «قوروقس» گویند ازهوا تخلیه نموده واز دو سرشیشه مفتول الکتیر را داخل کرده درمیان همان شیشهٔ مخلا چراغ الکتیر روشن نماید بعد از آن شیشه را درمیان جعبهٔ مقوای ضخیم وسیاه جاداده طوری بپوشدکه مطلق روشنی شیشه به‌خانهٔ تاریك نتابد ومرئی نشود ودرمقابل همین چراغ روپوشیده از اجسادیکه جلب ضوء غیر مرئی را مستعد هستند صفحهٔ وضع نماید که اگردر نور الکتیر ضوء غیر مرئی هست به صفحه بتابد ومنور نماید .

این بودکه بعداز اتمام ترتیبات گذشته درهمان خانهٔ تاریك که عمل را امتحان می نموددید صفحهٔ (اگران) که در مقابل جعبهٔ سیاه بفاصلهٔ دوذرع نصب نموده بودروشن گردید . چراغ میان شیشه را خاموش نموده دید روشنائی صفحه نیز زایل شد دوباره درمیان شیشه چراغ برا فروخت دید در صفحه روشنی پیدا گردید . واز تکرر امتحان کشف نمود که درنور الکتیر نیز ذرات ضوئیهٔ غیر مرئی موجود است.

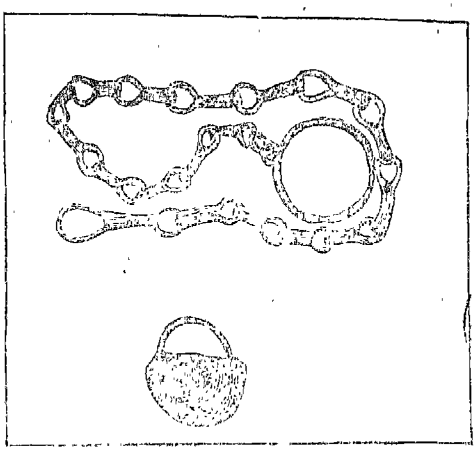
همچنین معلوم نمود ذرات ضوئیهٔ غیرمرئی نور الکتیر باذرات ضوئیهٔ نورآفتاب درخواص متفاوتند. ذرات ضوئیهٔ نور آفتاب هنکام حلول ازجایی بجایی دیگر منکسر می شود ولی ضوء غیر مرئی الکتیر هنکام حلول از جایی بجایی مستقیم می افتد ومنکسر نمی شود . ذرات ضوئیهٔ نور آفتاب را اجساد شفاف میگیرند ومنکسراً بیرون میدهند واجساد غیر شفاف هر چه میگیرند بلع میکنند و بیرون نمیدهند . بر خلاف ذرات ضوئیهٔ نور الکتیر از

اجساد شفاف واز بعض اجساد غیر شفاف بتفاوت سرعت عبور ومرو میکند یا میگذرد .

بعداز آنکه (رونتکین) به انکشاف این حقیقت مهمه موفق گردید خواست که بواسطهٔ این ضوء غیر مرئی به تمدن ومعیشت انسانی فایده بدهد وهمین یکی متم خدمت فایقهٔ او بعالم علم وتمدن گردید . این بود که در وقت امتحان میان جعبهٔ سیاه ومحل نصب صفحهٔ جاذب ضوء تختهٔ ضخیمی حایل نمود دید باز (اگران) یعنی صفحه منور گردید . تخته را برداشت بجای اوکتاب مجلد که هزار صفحه داشت گذاشت . دید باز (اگران) روشن شد بعد از آن جعبهٔ مقوارا که روی شیشهٔ چراغ الکتیر را پوشیده بود از تختهٔ بلوط بسیار ضخیم درست نمود . دید باز روشنی بر (اگران) تابید بعداز آن درمیان جعبه و (اگران) از صفحات فلزی حایلی قرارداد . دید بعضی از آنها مانع عبور ضوء غیر مرئی شدندو بعضی نشدند. از اینجا بخیالش رسید که بجای (اگران) دستگاه عکاسی بگذارد (کامیراوبسکور) وبواسطهٔ همین ضوء غیر مرئی ازاجسادیکه عبور ضوء را مانع نیستند . عکس بردارد معلوم است دراینصورت هرگاه مثلا تختهٔ ضخیمی را که مانع ازعبور ضوء نبود ازدوسه جامیخ آهنی بزنیم چون آهن مانع عبورضوء استدراین صورت عکس تخته میافتد وهمان جاها که میخ زده‌ایم چون از عبورضوء مانع بوده درشیشهٔ عکاسی به اندازهٔ قطر وحجم خود تاریك می‌ماند. (رونتکین) صندوقچهٔ تخته‌را که در دیوارهٔ داخلهٔ اوکلید وزنجیرساعت وسایر اسباب فلزی آویخته بود مقفل نموده میان جعبه وشیشهٔ عکاسی حایل گذاشت . دید درشیشهٔ عکاسی عکس جوف صندوقچهٔ مقفل افتاد واسباب فلزی که دردیوارهٔ صندوقچه آویخته بود بهمان صورت خود نمایان گردید .

این بود که از این کشفیات مهمهٔ خود به مجلس کنگرهٔ اطبای (برلین) خبرداد و عالم علم را به حیرت آورد وآن ضوء را (ایکس‌لوچ) یعنی ضوء نامعلوم نامید .

بعداز انتشار این خبر علمای ملل متمدنه درهمه‌جا مشغول امتحان عملی شدند وده روزبیشتر نکشید که درچندین مریضخانهٔ معتبر اروپ بواسطهٔ همین

صورت زنجیر ساعت است که بواسطهٔ ضوء غیر مرئی رنتکین ارمان
صندوق مقفل عکس بر داشته شده

ضوء غیر مرئی یا نامعلوم ازداخلهٔ بدن مرضائی صعب التحقیق عکس برداشتند وعلت مرضرا درهر نقطهٔ داخلهٔ بدن از مغز سر، دل، ریه، کبد، معده، روده‌ها که بود معلوم کرده ومشغول معالجه شدند.

انتها